8767.

Ч. 7—8. Р. XII.

НИВА

МІСЯЧНИК ПОСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ СПРАВАМ.

Адрес Редакції:
Львів, ул. Длуґоша 21.

ЗМІСТ:

о. Юлїян Дзерович: Над свіжою могилою Івана Франка 365
о. Іван Рудович: Наше духовенство на воєнній еміґрації 369
Зміна календара 377
о. Юлїян Дзерович: Матеріяли до історії мартирольоґії нашої Церкви в часї всесвітної війни . 384
о. Юлїян Дзерович: Справа національної релїґії . 400
о. Стефан Ковалїв: Чи Служба Божа повинна відправляти ся по українськи? 406
Церква в національнім житю 409
о. Ст. Ковалїв: Церков національна чи соборна? 411
о. Михайло Дороцький: Науки про церкву . . 415
о. І. Г. з Дрогобича: Наука до дїтий 419
Померли 423
Всячина 424
Нові книжки і виданя 427

ЛЬВІВ 1916.
З друкарні „ДІЛА“ Львів, Ринок ч. 1.

НИВА

Виходить з початком кождого місяця в обємі чотирох до пятьох аркушів друку.

ПРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ:

Річно 10 К. Піврічно 5 К. Поодиноке число коштує 1 кор.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНЇСТРАЦІЇ:

Львів, ул. Длуґоша, ч. 21.

НИВА

МІСЯЧНИК ПОСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ СПРАВАМ.

Ч. 7—8. Львів, липень і серпень 1916. Рік XII.

БІБЛІОТЕКА ім. ШЕВЧЕНКА Наукового Товариства

О. Юліян Дзерович.

Над свіжою могилою Івана Франка.

Помер Іван Франко! Помер автор Мойсея, Лиса Микити, Панських Жартів! Склонив голову на вічний спочинок найвизначнійший сучасний поет не тільки Соборної України, але цілої Славянщини! Помер автор оповідань і повістий, письменник для дітий і молодіжи, критик і історик літератури, фільольог, економіст, публіцист, популяризатор, популярний агітатор, редактор цілого ряду періодичних видань, перекладач з чужих мов, інформатор чужої преси про наше житє, одним словом — вмер чоловік талану, праці, дїяльности так всесторонної, що рівної їй не богато примірів найдеть ся в історії людської культури.

Похорони Франка відбули ся дня 31. мая при великім здвизї народа і були величавою жалібною манїфестацією, присвяченою памяти поета. Несено і везено безконечне число вінців, виголошено дванайцять нагробних промов, та вражало лише се одно, що домовину на вічний спочинок вів — у нас річ небувала — один, однїсенький парохіяльний священик Свято Успенської Церкви. На похороні, на якім при нормальних відносинах повинні були бути мітри, фіолєти, крилошани, пралати і цілий рій духовенства — один священик і то аж за виставленєм відповідного лїкарського свідоцтва, що Франко, як людина в послїдних часах свого житя, умово хора не був одвічальний за свої вчинки...

Як приймив загал української громади ту абстиненцію духовенства?

На щастє доброго ґенія нашого народа приймила се українська громада з жалем і болем, ба навіть нарїканєм на

духовенство. Дуже се гарно свідчить о нашій суспільности, яка таку абстиненцію болюче відчула і через найвизначнійших членів нашого громадянства старалась вплинути на уступку зі сторони духовенства. Але годї було! Непримиримо становиско, яке Франко займав через цїле своє житє супротив віри і Церкви не призволяло і духовенству занятись иншого становиска. Цїнуючи високо його заслуги на полї лїтератури і науки, духовенство не сміло тут дати себе зіпхнути до ролї жалібників (караванярів), до підприємства „Entreprise du pomp funebres“, які з обовязку мусять свій обовязок сповняти. Послух церковним канонам і пошана власної станової гідности не призволяла нам инакше поступити. Тільки скажемо в наше оправданє, тільки всего для зрозуміня нашого становиска.

Поступаючи після засад і науки Христа, який нїколи не виступав проти грішників як людий, а виступав лише проти згубних шкідливих поглядів і ідей, і ми нині не кидаємо каменем на свіжу могилу покійника і оставляємо суд над ним Справедливому і Милосерному Судії, та за те з повною гідностию, що її вимагає свята справа, яку заступаємо, справа церковна і народна, осуджуємо напрям дїяльности вибраний покійником, боротьби проти Церкви, віри і духовенства, уважаючи його напрямом вельми шкідливим для нашого народа, нездоровим рухом для нашої нації.

В некрольогу покійника, в „Дїлї“ ч. 134. читаємо: „Як громадянський дїяч, був Іван Франко головним творцем того напряму, який в історії нашого розвитку знаний під назвою радикалїзму і який заплїднив усе наше житє вартостями всесвітної культури“. А в „Українськім Слові“ ч. 133. читаємо: „В 1890 р. в осени, повстала радикальна партія, що врізала ся глубоко протягом десятьох лїт. у наше полїтичне й культурне житє. Одним з головних основників нової партії був Франко, що виробив програму партії і в цїлім ряді брошур займав ся її тактикою“.

Може бути, що і не по думцї і проти волї Франка, але фактом є, що радикальна партія звела цїлу свою програму до одного: борби з вірою та попівством, а слово „радикал“ сталось тотожним з понятєм „ворог Церкви“. В тій одній „роботї“ заключалась вся праця тої партії як між інтелїгенцією (головно молодїжию), так і між простонародєм. Молодїж на своїх студентських конгресах займаєть ся головно церковно-релїгійними питанями, бажає усуненя релїгії з гімназії, знесеня богословського виділу на університеті, кидає кличі „Los von Rom“, бажає введеня поганської релїгії, так що ті „всї абсурда — наводжу тут точно після звіту з „Нашої Школи“ — вразили на послїднім конгресї присутного самого Ів. Франка і він забравши

слово недвозначно осудив антиклєрикальні вискоки промовців. Такі кличі — говорив він між ин. — як Los von Rom у наших часах і серед наших обставин показують мале розуміне діла, бо куди прим. прихилити ся нашому духовенству вразі відриву від Риму" („Наша Школа" 1913. ст. 279.). Також у своїх органах („Молода Україна", „Житє") що друга статя се певно славословє для Гекля, Джьордана Бруна, Ренана або прямо пропапаганда безвіря.

Між простонародєм доводить Кирило Трильовський прямо до оргій клєро і релїгіофобії, а орган партії „Громадський Голос" несе тільки отрую невірства, та не залишає ніякої нагоди, щоби попа лише обсмарувати і представити як мантія, дурисвіта, деруна... Се альфа і омега дїяльности радикальної партії, се одинокий крітерій, який сю партію виріжнював від других полїтичних органїзацій.

І тому то в ту тяжку переломову хвилю, яку судилось нашому народови переживати, чи не слїд би було у подзвінне Франкови застановити ся над тим, чи годить ся копати такий величезний діл між народом а його клиром, чи має рацію партія радикальна відтручуючи духовенство від праці для народа, підриваючи довірє до священика, допчучи релїгійні ідеали нашого народа.

В нашій державі тепер панує Burgfrieden, завішенє оружя що до внутрішних спорів горожан Австрії. Парлямент, де посли могли би висказати неодно терпке слово під адресою сусїдів, замкнений; часописи, стережені олівцем прокуратора, борба з москвофілами, з хвилею їх погрому, силою факту упала; тож чи не добре б було і на нашім народнім смітнику завести лад, порядок і спокій і зрозуміти се, що лише в єдности наша сила, наша будучність.

Сам Франко висказав в р. 1898 на вечерницях устроєних в честь його двайцять пять лїтної літературної дїяльности отсї знаменні слова: „Я пізнав, що й нам усім яко нації нїщо не прийде за дармо, що нам нї від кого нїякої ласки не надїяти ся".

Отже в імя якої засади, якого розумного полїтичного проблєму наша радикальна партія постійно ослаблювала ту силу народню, сїючи незгоду, відтручуючи від народа дотеперішних, щирих народних робітників?

Майже рівночасно з похоронами Франка принесли часописи вістку

„Розпорядок начального коменданта армії з 5. червня с. р. розширяє військове люблинське генеральне губернаторство на повіти: холмський, грубешівський і томашівський та тим самим лучить в одностайну одиницю область бувшої холмської губернії з другими частями конгресової

Польщі, які заняли австро-угорські війска. Розпорядок сей йде на зустріч бажаню, що пливе з серця польського народу, котрий відчував як удар відлучене Росією Холмщини від Польського Королівства". Тож нім то доведеть ся нам діждати розпорядків „які плинули-б з серця українського народу", ми повинні опирати ся лише на власні моральні сили. Наша духова зрілість то грунт єдино певний під ногами, поза тим все инше є припущенєм, гіпотезою, комбінацією...

Коли війна скінчить ся, дозрілість наша передовсім буде взята в рахубу і від постави нашої рідної а згідної, поважної а достойної — богато, як не все буде залежати. Мимо того, що тільки разів ми завелись, ми на жаль все виглядаємо спасеня з вні, позабувши, що судьбу кождого народу Провидінє в його власні руки вложило.

Хвиля теперішня вимагає від нас засобу цілої енергії, вимагає від нас розбрату з всіми нашими похибками і упередженями, а передовсім зірваня раз на все з партійними незгодами. А то що треба боятись? Як раз чогось противного, тому, бо весь засіб енергії, який ми доси затрачували в борбі з нашим домашним ворогом, з москвофільством, ми тепер звернемо против себе і зачнемо себе безпощадно поборювати. Передсмак того вже маємо, бо „Громадський Голос" вже печатає на своїх сторінках свою „історію церкви", щоби по війні не взміг ся клерикальний дух в Европі. Отже замість прямувати всім до єдности, утікаємо від неї що сила. Замість втиснути ся хоч би з власною невигодою, кождий демагог хоче розпертись як найширше, не хоче втілити ся в нарід, але нарід втілити в себе. Не служити народови, але народом послугувати ся. Коли-б скрайним сторонництвам розходило ся справді так о народ, то вони зійшли би ся з тими, що також для народа працювали і працюють, а не мірили-б співробітників оком ненависнійшим, як ворога мірить ся.

З любови до нашої, над житє нам дорогої Вітчини зірвім вже раз рішучо з всякою становою, партійною ворожнечою, возьмім розбрат з тим виплеканим з гордости і самолюбства політичним догматизмом, що ним все ще упоєні деякі скрайні партії, який в них вмовляє, що тільки вони і їх політичні приятелї відкрили неомильний середник на спасенє Вітчини. Нам треба тепер любови до будови і відбудови, до гоєня, лїченя ран завданих війною, до скріпленя сил. Ніякий народ сил на довго не затримає, ані ослаблий їх не набере, наколи йому не дістає суспільної рівноваги і згоди. Тому все, що в нім рівновагу псує, згоду бурить — є гріхом проти його справи, замахом на його будучність. Народ — се не купа піску, не збірник одиниць, але організм, якого кожда часть є потрібна, наколи організм має бути здоровим і сильним. Хто ослаблює лише одну частину

організму — в нашім случаю: підриває повагу клиру, вириває з корінем віру — той ослаблює цілість. Тому сторонництва і письма, які ширять недовіре і неохоту одної части суспільности до других, які для винесеня себе і значіня свого юдять і цькують одних проти других, шкодять справі не тих своїх мнимих ворогів, а цілому народови, бо защіплюють в нім або розвивають убійчі бакцилї суспільної ненависти. Є то закаженє крови, є то все грозяча смерть...

* * *

За домовиною Івана Франка ступали в одному рядї: Кость Левицький, Олександер Барвінський, Кирило Трильовський, Микола Ганкевич... Видно з того, що є хвилї в житю народа, які категорично кажуть нам лучитись, єднатись, брататись у одну спільну сїмю, в одну велику родину!

На мою думку і велика, переломова хвиля світової війни повинна бути таким амальґамом, що злучить нас в одну родину, вирозумілу для себе, шануючу переконаня других, не шарпаючу безбожно святощі народа, не підюджуючу себе взаїмно до клясової, станової ненависти!

Дав би то Бог!...

о. Іван Рудович.

Наше духовенство на воєнній еміґрації.

(Дальше.)

Після урядового комунїкату, оголошеного в часописях, мінїстер президент так відповів на промову о. Філяса: „Er beklage mit den Erschienenen auf das tiefste, dass fremde Gewalt die Gläubigen der hier vertretenen Diözesen zum Abfall zwingen wolle und die Priester Drangsalen aussetze. Mit besonderem Schmerze empfinde er die dem hochwürdigsten kirchlichen Oberhirten, den er als Märtyrer seiner Ueberzeugung verehre, angetane Gewalt und gedenke in warmer Anerkennung der ihren Diözesanen treu zur Seite stehenden hochwürdigen Bischöfe von Przemysl und Stanislau. Die schwere Zeit der Prüfung, die über die griechisch-katholische Kirche in Galizien und ihre treuen Söhne gekommen sei, werde, wie er zuversichtlich hoffe, mit Gottes Hilfe überwunden werden und einen glücklicheren Zukunft weichen. Mit Genugtuung nehme er die von so hervorra-

genden Vertretern des ukrainischen Klerus in dessen Namen abgegebene Versicherung unverbrüchlicher Loyalität gegenüber dem Kaiser und dem österreichischen Staate entgegen. Wenn sich in letzterer Zeit innerhalb eines Teiles der ruthenischen Bevölkerung und auch der ruthenischen Priesterschaft im Lande tiefbedauerlicherweise eine mit diesen Gefühlen unvereinbare Gesinnung und Haltung manifestiert habe, so erscheine es doppelt notwendig, dass der ukrainische Klerus seinen korrekten staats- und kaisertreuen Standpunkt nach wie vor unverbrüchlich bewahre und denselben auch nach aussen kräftigst bekenne. Eine schwere, aber besonders wichtige Aufgabe erwachse dem patriotisch gesinnten Klerus nach massgabe der Revindikation des Landes, wenn er nach den Wirrnissen des Kriegszustandes in die Stätten seines beruflichen Wirkens zurückgekehrt, dortselbst diese patriotischen staatstreuen Gesinnungen in den Herzen der Gläubigen durch Wort und Beispiel zu beleben und zu festigen haben werde. Der ukrainische Klerus werde bei solchem Bestreben der Unterstützung der Regierung versichert sein können.

Коли ж союзні армії прогнали російські війска з Галичини, а наші священики вертали до своїх парохій, або на визначені їм посади, правительство сповнило бажаня клиру, бо міністерство внутрішних справ давало кождому посвідку льояльности, яка мала зберечи його від евентуальних прикростий.

З огляду на те, що з деяких міродатних сфер вийшов закид, мовби то наше духовенство втікло зі страху, полишаючи вірних без духовної опіки, уложено і вручено Апостольському нунцієви і світським властям письмо, в якім доказано, що найбільше священиків було з евакуованих місць, та професорів і катехитів, які виїхали за шкільними властями, а лише небогато душпастирів виїхало з таких місцевостий, котрі були положені на воєннім терені. Одні і другі мусіли по неволї опустити свої парохії. Між збігцями священиками було богато, що ратувались втечию перед увязненєм і вивезенєм Москалями за їх дїяльність на полї церковнім і народнім. Що їх обави не були безосновні доказом сего вивезенє майже сотки священиків і верховного архипастиря української католицької церкви екс. Митрополита Шептицького, та знущаня часової російської адміністраційної власти в часї інвазії над нашими священиками, яких поробовано, вязнено, усувано з парохій, а парохіянам урядово приказувано викидати священиків-Українців і їх родини з парохіяльних домів та силою видалювати з громад. Такі прикази видав начальник равского „уєзда“ і велїв усунути з громад парохів о. Адрияна Леонтовича з Тенетиск і о. Антона Фолиса з Любичи Королївської.

Пекучою справою було визволенє інтернованих українських священників з Талєргофу, Граду, Терезієнстадту і Мункачева.

Найприкрійші відносини були в Талєргофі і тому треба було перед всім подбати про Талєргофців.

Делєґат українського ратункового комітету Др. Стефан Баран був з кінцем вересня 1914 р. в Стирії, де постарав ся о точні вісти про інтернованих в Талєргофі, які випечатав в „Дїлї“ з 10. жовтня 1914. Ч. 196/4. Після інформацій, удїлених йому з компетентного жерела, було тоді в Талєргофі 4.800 арештованих і інтернованих, яких поміщено в окремім таборі за селом під військовою сторожею. Священиків було до 300 і кількасот інтелїґентів. Між інтернованими був цїлий ряд свідомих Українців, які цїле своє житє працювали в українськім дусї і в користь нашої держави, а яких арештовано на основі доносів. З поміж священиків Українців знайшлись там отці, загально знані зі свого патріотизму і хосенної праці для свого народу і держави: пралат Дольницький Ізидор, загально високоцінений і люблений „дзядзьо“, посол на сойм Метеля Северин, Ваньо Омелян, Коновалець Володимир з Малехова, Савойка Теодор, крилошанин Березовський Тома, професор і катехит Корінець Олександер, Гумецький Юлїян, Хтей Александер і богато інших.

Делєґат п. Др. Баран подає в висше згаданім Дїлї, що до дня 1. жовтня 1914. з поміж арештованих москвофілів, приміщених в Талєргофі, засуджено трех на смерть за доказані їм тяжкі державні злочини, понад трийцять засуджено на вязницю, а проти трех соток велось військове слїдство.

З початком грудня 1914 р. було всїх інтернованих в Талєргофі 7.000, а в тім 300 священиків.

Справа увільненя невинно інтернованих стрінула з початку на великі трудности. Одначе завдяки заходам нашої парляментарної репрезентації, що невтомно працювала в тім напрямі, а якій наше представництво достарчало потрібних даних до інтервенції, військові власти перевели слїдство проти всїх інтернованих священиків-Українців і по виказаню їх невинности пустили їх на волю.

Перша партія Талєргофців, зложена з 77 осіб, приїхала до Відня 22. падолиста, друга в числї 110 людий з початком грудня 1914 р. Протягом чотирох місяців удалось визволити всїх, невинно запроторених священиків. Полїтично нескомпромітованих священиків русофілїв увільнив сам військовий суд, але конфінїював їх по ріжних місцевостях в Стирії, Каринтії, Країнї і в Австрії горішній, де остануть аж до кінця війни.

На чужинї найшлись наші еміґранти в дуже скрутнім матеріяльнім положеню. По довгих заходах вдалось виєднати в галицькім намісництві місячну виплату доповненя конґруи для священиків душпастирів в висотї, в якій побирали перед ворожою інвазією, а завдяки українському запомоговому комітетови у Відни наділено всїх запомогою. В тім комітетї

працювали з рамени духовенства оо: митрат Др. Йосиф Жук, Володимир Яворський з Жиравки і Бронислав Гоцький з Острова коло Ярослава. Запомогу з державних фондів одержували священики і їх родини, перебуваючі і в інших австрійських провінціях; не діставали нїякої запомоги нечисленні священики, які пересидїли час інвазії на Угорщинї, де в загалї косо дивились на наших збігців.

Духовенство, зломане лихолїтєм та журбою о судьбу нашої церкви, потребувало релїгійної відради і духовної обнови. Перед Різдвом 1914 р. уладжено духовні вправи для священиків в костелї св. Петра на Graben-ї, призначенім на ті вправи князем кард. Піфлем. Науки виголосив Василіянин о. Коциловский.

Служби Божі з початку відправляла більшість наших священиків в парохіяльній церкві св. Варвари. Колиж прибувало що раз більше емігрантів і виринули ріжні трудности з обслугою в церкві, більшість священиків перенеслась до костелів, а представництво подбало о видане гектографованого літургікона, який розпродано по цїнї 2 кор. за примірник. Нїмецький клир приняв радо наших священиків, а деякі парохи відступили окремі сповідальниці на спов дь Українців і дали на них таблички з написию: „Ту сповідаєсь по українськи". З такого наближеня скористала одна і друга сторона. Наше духовенство мало нагоду пізнати спосіб душпастированя нїмецького клиру і бачити точність в обслузї вірних і в відправі богослужень, а знов Нїмці мали можність зазнакомитись з нашим обрядом та довідатись про католицьку церков грецького обряду і про католиків Українців, що майже для загалу нїмецького клира і народу була terra ign ta.

Представництво занялось також і нашими збігцями питомцями та вдовами і сиротами по священиках і виєднало їм сталі запомоги, а питомцям поручило вписатись на унїверситет у Відни. В першім півроці 1914/15 року було вписаних 54 Українців на богословськім факультетї. Молодіж, недостаточно заосмотрена і розкинена в приватних мешканях по цїлім Відни, не могла супокійно працювати над своїм фаховим образованєм. Тодї звернув ся Апостол. генер. вікарій о. Філяс до приятеля Українців о. пралата Д-ра Антона Стояна, а він постарав ся о те, що князь епископ Оломунецький відступив для наших богословів відповідний будинок в Кромерижи на Моравах. Дня 22. цьвітня 1915 р. отворено там українську духовну семинарію, в якій було 61 питомців з усїх трох українських галицьких епархій. Ректором став Василіянин о. Йосиф Коциловський, а духовником о. Назар Чабан, духовник перемиської духов. семинарії. На професорів покликали власти оо. крилошан станиславівських: Д-ра Гробельского Івана і Д-ра Щепковича Франца, а деякі предмети викладали священики Чехи, професори духовного

лїцею в Кромержижи. О. Д р Стоян займав ся щиро нашими молодими збігцями, а місцеве населенє відносилось до них прихильно. Кілька богословів вчилось в Інсбруку.

Та не лиш про себе і про своїх найблизших дбали наші священики-збігці; заопікувались і несли духовну розраду нашим еміґрантам, поселеним по ріжних місцевостях, та обняли душпастировництво по концентраційних таборах. З окрема той послїдний обовязок був дуже важний, але відповідальний і важкий, бо між еміґрантами, в наслїдок перебутих невзгодин і матеріяльної скрути, прокидались часто пошестні слабости.

До місцевостий, в яких жило більше наших вірних, а не було свого священика, переносив ся хто з духовенства на постійний побут, а коли се було неможливе, то доїздив один або й більше священиків, які кождої неділї і свята відправляли Богослуженя, слухали сповіди, а в часї Великого посту уладжували кількодневні великопостні реколєкції. Реколєкційні науки голошено в Великий піст 1915 р. у всїх більших кольоніях українських збігців.

О много красше поведено сю справу, як Апостольским вікарієм став протоігумен о. Пл. Філяс; на заходи Апостольського вікаріяту поставлено до кінця цвітня 1915 р. 10 сталих душпастирів по концентраційних таборах, та по містах, в яких були більші українські кольонії.

За згодою Апостольського воєнного вікаріяту обняли священники еміґранти духовну обслугу греко кат. жовнірів в шпиталях та в заведенях здоровля у Відни і в околиці. А була се робота дуже важна з огляду церковного і національного. Наші хорі жовнїри приїздили до Відня зі споминами з перших тижнїв мобілїзації в Галичинї 1914 р.; більшість подавала свою народність „Галичанин", а заряди вписували наших Українців як „Pole" або „Rumäne", „Slovak", „Ungar" і т. і. Коли приходив наш священик капелян до хорих, довідував ся від заряду шпиталю на основі урядових записок, що там є всего 2 або 3 Українці; були се звичайно наші свідомі селяни або інтелїґенти. При помочи наших людий зачиналось вишукуване вірних, та протягом кількох днїв находилось кількадесятьох Українців. На інтервенцію о. капеляна, а деколи і наших пань і панів, що відвідували українських ранених жовнїрів, управи шпиталїв справляли похибки що до народности хорих.

Головну вагу клало наше духовенство на душпастирську працю між хорими жовнірами і несло слова потїхи і релїґійної відради борцям, перетомленим тяжким трудом в борбах за вітчину, фізично зломаним ранами і болем, духово прибитим та занепокоєним о судьбу дорогої їм родини, від якої нераз не мали ані одної вісточки від хвилї покликаня до чинної служби.

Справу української католицької Церкви поставили оо. капеляни зовсім ясно, а се спричило з початку переминаючі колізії, особливо там, де функції капелянів другого католицького обряду сповняли священики з Галичини. Та преосв. Епископ польний сейчас усував всякі тертя, які лиш дійшли до єго відома, та кождому признавав належні єму права.

Ми не можемо уявити собі, якою радісною подією була поява українського капеляна для хорого жовнїра, який нераз не міг порозумітись з окружаючими єго людьми, не вмів розмовитись, та поділитись своїм горем і болем з іноязичними товаришами недолї. Деяким закрутились слези в очах, коли священик повитав їх словами: „Слава Ісусу Христу", та заговорив до них по українськи.

По всїх більших шпиталях були богослужебні каплиці, в яких відправлялось наше богослуженя що неділї і свята, а часто і в будні дні. В великих шпиталах, в яких були просторі каплиці, на богослуженях співав хор, зорганізований невтомимим дірігентом о. проф. Туркевичом з наших пань, богословів, академиків і учеників. Наша гарна пісня церковна стягала до каплиці всїх зі шпиталю; приходили жовнїри всїх націй, хорі зволїкались на милицях, а за ними ішли сестри, служба, та заряд шпиталю.

До сповіди і причастия приступали ранені радо і часто.

В маю відбувались по деяких шпиталях маєві богослуженя, на яких голошено короткі науки до жовнїрів кілька разів в тижни.

До наших отців горнулись не лиш Галичани, але і Українці з Угорщини, які дуже любувались нашою „необщипаною" — як вони висловлювались — себ то нескорочуваною самовільно Службою Божою, та просили о українські молитвенники, в яких — після їх думки — є „божественні молитви, мова і лїгери". Буковинці, навіть православні — приходили до наших отців — як до своїх — з повним довірєм і щиростию. Отці капеляни стали для наших хорих жовнїрів не лиш душпастирями, але дорадниками, приятелями, заступниками та посередниками в кореспонденції. Неграмотним писали листи до родини і висилали їх до Галичини, письменним роздавали часописи і молитвослови. Найрадше читали наші жовнїри Місіонаря, який видавали оо. Василіяни в Загребі. Зокрема що до заосмотреня наших жовнїрів в молитвослови і опіки над ними треба піднести вельми щиру працю Українського Жіночого Комітету, що завязався у Відни в осени 1914 р., та поклав собі за ціль несене моральної і матеріяльної помочи Українським сїчовим Стрільцям і українським раненим жовнїрам. Скарбником того комітету був о. Василь Лициняк.

Духовенство, перебуваюче у Відни, обслугувало 170 шпиталїв у Відни і 26 в найблизшій окрестности наддунай-

ської столиці. Число хорих жовнїрів змінялось майже кождого тижня; найбільше було в зимі 1914 р. і на весні 1915 і доходило до 8.000, а 15. липня 1915 р. лишилось у Відни 2.250, а в околици поза Віднем 1.156 хорих.

Апостольський вікаріят польний видав 79 нашим священикам відповідні легітимації, які управняли їх сповняти душпастирські обовязки між хорими і раненими жовнїрами по зелїзничих стаціях, шпиталях і всяких військових заведеннях воєнного терену. Управи шпиталїв з признанєм підносили безінтересовну працю та корректне поведенє оо. капелянів; деякі отці — а з поміж катихитів о. Софрон Глїбовицький з Бродів і о. шамб. Погорецький з Ярослава — дістали відзнаки і узнанє за повну посвяти працю.

З початком червня 1915 р. стали вертати збігці священики до Галичини, а тоді військова управа заіменувала для віденських шпиталїв двох гр. кат. резервових військових душпастирів, яким помагає двох наших священиків.

Референтом шпитальних справ був довший час о. Др. Скобельський Лев, завідатель Жидачева, а опісля о. Софрон Глїбовицький і о. Корнило Кузик з Радимна.

І в інших краях наші священики дуже щиро занялись нашими жовнїрами, а особливо хорими. Наведемо виїмок зі звіту о. декана Данила Бодревича, пароха Порохника, про єго совісну працю в сомбатгельській епархії в північно-західній Угорщинї за час єго семо місячного побуту з Сомбатгелї.

„Коли я приїхав з родиною до Сомбатгелї, тамошний латинський епископ Іван гр. Мікеш приняв мене вельми ласкаво і прихильно. Се ще молодий чоловік з широким образованєм — гозорить добре по нїмецьки — сердечний і вельми людяний, чим є дуже схожий на нашого ексц. Митрополита. В цїлій епархії люблять єго і дуже поважають.

Таки на першій авдиєнції зазначив, що не позволить менї, католицькому священикови, бідувати на чужинї, лише мушу зовсїм щиро представити єму свої матеріяльні відносини. Опісля дав менї власть відправляти Службу Божу і слухати сповіди в цїлій своїй епархії, з чого користав я аж до свого виїзду до Галичини. Як раз в тім часї було стаціонованих в Сомбатгелї і в тамошнім комітаті богато наших жовнїрів головно з ярославського повіту, які не мали капеляна. Епископ дуже зрадів мому приїздови і заявив: „Добре, що судьба принесла вас тут, можете богато зділати для своїх земляків-жовнїрів, яким я і мій клир, не вмїючи по українськи, не можемо нести духовної помочи". Я взяв ся радо до праці, та сам оден не міг дати собі раду. Тому поручив епископ зладити і випечатати помічну книжочку до сповіди: „Confessarius militum", в якій поміщено найважнїйші питаня при сповіди у всїх мовах австро-угор-

ських народів, а також і в українській, але мадярською правописию.

Богослуженя для жовнірів відправлялись в місцевих католицьких костелах. Жовніри приходили дуже радо і часто, а їх побожність і краса нашого богослуженя робили дуже корисне вражінє на тамошне населенє. Годї не піднести се, що наші жовніри все маркували свій католицизм і приналежність до греко католицького обряду і не заходили до протестантских зборів.

Случалось, що приділені до угорських полків і хорі по шпиталях жахались признати ся до української народности. Більшість з них були се одиниці національно свідомі, та лиш спомин про події в серпни 1914 р. спонукував їх промовчувати свою народність; они звали себе Галичанами. По кількоразовій появі свого священика ті люди зовсїм осьмілювались і признавались до своєї народности.

По селах навкруги Сомбатгелю був стаціонований полк уланів майже виключно Українців. Тамошні мадярські душпастирі старались обслужити наших жовнірів, а зокрема виявив богато спочуваня нашим землякам о. Ференц Рофош, пароx в Бік. В сій місцевости був великий шпиталь і стояло 300 наших уланів. О. Рофош не міг розмовитись з нашими хорими і тому поїхав до сомбатгельського епископа, щоби постарав ся о священика Українця. Епископ поручив мене. На запросини пароха був я кілька разів в тамошнім шпитали, висповідав всїх жовнірів, відправляв Служби Божі в парохіяльнім костелї, а жовніри співали дуже гарно.

За почином о. Рофоша інтелїгенція в Біку завязала самаританський кружок, який помагав хорим жовнірам. Душею того кружка була п. Фридериха Рідінгер, жена директора фабрики цукру, яка що дня відвідувала хорих жовнірів, приносила їм дарунки і несла слова відради на далекій чужині. Коли довідав ся п. Красїцкий, майор уланів в Чепрег, що я був в Біку, запросив мене на сповідь уланів в Чепрег. Дуже радо поїхав я до того села, бо там було більше як 600 наших людий. Сидїв я там більше як тиждень, заки всїх висповідав і обслужив. Майор і весь офіцирський корпус ішли менї на руку, in corpore приходили на богослуженя, що приманювало і місцеве населенє, яке не могло налюбуватись нашим гарним співом церковним.

Рівнож радо приймали мене в Льочманд, Дяльока і других місцевостях.

На поручене сомбатгельського епископа запросили мене на духовну працю в Шарвар (Sarvar), де було богато наших ополченців. До Шарвар виїздив я кілька разів, за кождим разом сидїв там довший час, сповідав, відправляв богослуженя, відвідував жовнірів, потїшав їх, та дїлив ся з ними скупими вістями з рідного краю, які чув від наших людий, або вичитав в часописях. Праця ту була приємна,

бо місцевий парох о. Кеберль і єго о. сотрудник в проповідях поучили своїх вірних про гр. кат. церков, про Україну і Українців, про наші релігійні і національні змаганя. На наших богослуженях костел був заповнений не лиш військом, але в більшости місцевим населенєм.

Скитаючись по західній Угорщині мав я нагоду познакомитись з многими чужинцями і освідомити їх про наші релігійні і національні змаганя та про наш нарід. Велику прислугу зробила брошура проф. Д ра Ст. Рудницького „Ukraina", видана в мадярській мові. Я дістав даром 20 примірник в від нашої репрезентації і роздав їх найвпливовійшим мадярським личностям, а між ними і епископови з Сомбатгелю та професорам гімназії. Графиня Erdödy з Вен (Vep), прочитавши сю брошуру відписала менї такий лист: Sehr Geehrter Herr Pfarer! Mit bestem Dank bestätige ich Ihnen den Empfang der Broschüre, die mich sehr interessiert, da ich seit jeher viel Sympathie für das ukrainische Volk hatte. Hochachtungsvoll Gräfin Erdödy.

Слїдно, що наші заточенцї всюди старались освідомлювати чужинців про наш нарід та про Україну, бо в многих місцевостях стрічав ся я з чужими людьми, що дуже інтересувались українським питанєм". *Далї буде.*

Зміна календара.

III. Статя проф. С. Томашівського: Реформа календаря і церкви. („Дїло" чч. 9019—22).

Лиха доля присудила нам Галичанам, щоб серед моря крови і слїз, в часї небувалого пожару і руїни, які навістили нашу країну і відкривають темні челюсти непевного і зловіщого завтра для українського народу, його національної думки, культурних здобутків і суспільного розвитку, щоб у таких обставинах ми завершили все лихо ще поїданєм самих себе... І то задля календаря...

Пічну з оборони о. Хомишина — мабуть чи не найцїкавійшого твору, який вийшов коли небудь з під пера сього владики. „Церков і віра остали у нас підпорядковані справам народним... Авторитет Церкви у нас підкопаний... Всякого рода братства, комітети, ради, організації світські — всї вони присвоюють собі право розказувати і забирати голос в справах навіть чисто церковних..." Отся струна бренить продовж цїлого другого посланя в календарній справі. Годї на сїм місци показувати велику перестарілість звісної

теорії про сонце і місяць, теорії, яка робила честь XI. і XII. вікам та їх геніяльним заступникам Григорію VII. та Інокентію III., та якої сьогодня не приголошує ніодин із чільних мужів католицької церкви; годі тут також вести спір на тему, чи се справді таке вже нещастє, коли світські забирають голос у церковних справах

ви

стане ствердити безсумнівний факт, що Церков була завсіди почавши від IV. століття по Хр., під рішаючим впливом світських людий і світської власти, та що всї змагання против того часто дуже геройські, кінчили ся невдатно, і хто знає — чи не на добро самої церкви. Натомість позволю собі поставити питанє: Не вже о. владика думає, що справа календаря, обряду і церковної організації — се справи „чисто церковні", до яких світським людям нема жадного дїла? Не вже він переконаний, що був колинебудь або є денебудь нарід, якому булоб і моглоб бути байдуже, чи прим. його владиками і душпастирями стають особи власної чи національности,

чи прим. право патронату корисне чи шкідливе для національно-полїтичного і соціяльно-культурного (отже і церковного житя) чи прим. вірні в церкві слухають проповіди в рідній мові чи в чужій; чи прим. робітнича кляса даного народу має працювати тодї, коли вона зачинена, а натомість відкрита инша? Я сумнїваю ся, щоби й сам о. Хомишин міг притакнути сьому питаню; натомість стане він може впевняти про потребу розмежуваня сфер і т. ин., та не слїд йому забувати, що до витиченя межі необхідно потрібні д в і партії, а не одна.

О. Хомишин мусїв отже знати з гори, що справа календаря не є „чисто церковна" річ, що вона в сути річи для церкви (як жерела і сторожа віри та етики) як не байдужна, то хоч далекорядна

йому мусїло бути також звісно, що в нашій історії вже з самого кінця XVI. в. панував погляд (инша річ, чи оправданий) про тісну звязь юлїянського календаря з українською (руською) народностю та що сей погляд силою традиції, консерватизму й короткозорости здебільшого й сьогодня панує між нами і велить многим вірити, буцїмто одночасне їдженє свяченого у Українців і Поляків на нашій земли доведе до спольщеня української більшости, а не до українщеня розкинених польських кольоній; він мусїв знати й те, що саме світський чоловік вперше видвигнув прилюдно потребу ревізії того закоріненого хибного погляду і що світська організація (згаданий конгрес 1909 р.) згодила ся з сею думкою; міг він також чути, що митрополит Шептицький (також учасник конгресу) заявив був у звязи з ухваленою резолюцією, що він не завагає ся ані хвилї запровадити

григоріянський календар, коли се с в і т с ь к і сфери уважатимуть бажаним; значить — о. Хомишин повинен був знати, що календарне питанє у нас стало, par fas et nefas, так само національно політичним як і церковно-релїгійним. В кождім разї виходить очевидно, коли мова про зміну календара, то закид односторонного присвоюваня собі права розказувати і забирати голос у справах не чисто церковних кинений як раз у протилежний бік, як треба було його спрямувати.

„Дїло", переповідаючи оборону о. Хомишина, зазначило, що се „відповідь на численні закиди проти способу, яким введено календарську реформу в станиславівській области". Очевидно, в кругах противників реформи є люди ріжної масти, суперечних симпатій і неоднакового світогляду, одначе для всїх людий тямучих один момент має тут рішаюче значінє, а се той спосіб переведеня зміни. Бо похвальна і корисна ідея не мусить остати корисною і похвальною, коли її переведе в житє хтонебудь, колинебудь, денебудь і якнебудь; натомість бувають обставини, коли Vernunft wird Unsinn. Wohltat — Plage.

Обминїм чисто церковне питанє, чи яло ся о. Хомишинови вводити новий календар без уваги на дві старші епархії, а навіть епархіяльного збору духовенства, — за се нехай правують його самі духовні — зупинїм ся натомість на сім, яке становище слїд було заняти у відношеню до „світських організацій". Календар, окрім свого церковно-обрядового характеру, має дуже важні світські прикмети. Про національно-політичний бік згадувало ся вже висше; просвітно-культурний бік календаря має важний вплив на шкільне вихованє (подвійні свята у школї); господарський бік його виявляєть ся в надмірі гр. кат. святочних днїв, в порівнаню з конкуренційною супротив нас народностю

вкінци науково-практичний бік також немаловажний при оцїнцї, котрий календар лїпший. Як бачимо, світський характер календарного питаня дуже складний, без сумніву складнїйший нїж його церковний характер, тому слїд було заздалегідь увійти в порозумінє з відповідними кругами. В розуміню ваги всїх тих обставин календарна резолюція, ухвалена просвітно господарським конгресом 1909 р. (вона надрукована в Пропамятній книзї тов. „Просвіта") передвиджувала потребу окремої анкети з заступників церкви, науки, просвіти і господарства. Таку анкету можна було зібрати і в часї війни, результат її нарад був би був безсумнівно

прихильний реформі, а одна поважна брошура з авторитетом анкети булаб за два-три тижні приєднала й підготовила загал нашої суспільности до зміни святочних днів. Теперішний час на стілько виїмково корисний для переведеня реформи, що відпала головна небезпека, яка перед війною здержувала й найбільших прихильників григоріянського календаря від форсованя реформи, а навіть від прилюдної агітації за нею, а се огляд на москвофілів, які в дуже добре зрозумілім інтересї своєї доктрини і тактики булиб розвели скажену демаґоґію серед темних мас знаходячи поміч tertii gaudentis. Тепер же, чи там безпосередно по війні, не булоб жадної поважної опозиції серед української суспільности проти реформи, навпаки, весь тямучий загал приймив би її як дуже важний крок наперед у національно-політичнім господарськім і суспільно-культурнім розвитку нашого народу. Натомість не були там подані ті аргументи національно-політичної і суспільно господарської природи, які дійсно можуть переконати „непокликаних світських“ у користь реформи. Нїчого дивного тому, що проти розпорядку посипала ся, окрім заяв обуреня за „політичне“ мотивоване ц'ла низка аргументів против григоріянського календара, з яких одні принципіяльно противили ся йому, инші признаючи, що зміна сама в собі добра, доказували, що вона тепер не на часї, що реформаторови недостає компетенції в сїй справі і т. п. З аргументами противників „з боку українських патріотичних кругів“ („причаєних русофілів або людий ограничених і короткозорих“ полишено на боцї) розправляєть ся о. Хомишин у своїм другім посланю, хоч деякі з аргументів промовчав таки.

Нїде правди дїти, критика владики місцями дуже влучна. Так ось заміт, що григоріянський календар буцїмто роз'єднає нас з закордонними братами, розбиває владика увагою, що „календар зовсїм не перешкаджає національним почуваням і зносинам“...

Безосновний і той заміт противників нового календаря, що буцїмто „треба числити ся з консерватизмом широких мас“, і о. Хомишин справедливо пригвожджує отсю дивну фразу в устах ріжних „поступовців і вільнодумців“, та питаєть ся їх, чи вони піднималиб сей аргумент, якби так і Росія приймила новий календар?

В дійсности широкі маси вже давно інстинктовно відчували тягар свойого історичного календара, як упосліджене церковне, національне, соціяльне й економічне; тому нема найменшого страху, щоб сї маси, особливо в околицях не чисто греко-католицьких, самі зривали ся до опозиції. Вони се можуть зробити, одначе лише тодї, коли інтелїґентні демаґоґи, для яких святочний день здебільшого справа зовсїм байдужна, візьмуть ся енергічно за дїло... Одначе і в сїм разї одна дві популярні, добре написані брошури, в корот-

кім часі допоможуть здоровому розумови до перемоги над сліпою пристрастю. Консерватизм на пункті календаря істнує у нас, одначе не в масах працюючого люду, а серед „поступової“ і „вільнодумної“ інтеліґенції...

Та не в сентиментах тут вага. Треба раз уже зрозуміти, що наш старий календар спричиняє нам безнастанно двояку шкоду національно політичного характеру (не говорячи вже про господарський). Він є наперед одною з головних причин, що напливовий елемент з чужинців на нашій земли не всякає в наш національний організм, так, як сього нам необхідно потрібно і як того природний суспільний процес вимагає. Чужинець латинник на нашій земли замість українщити ся — польщить ся, в $^3/_4$ з причини календаря й обряду; навіть як присвоїть собі українську мову в буденнім житю, то почуваєть ся звичайно не Українцем. Або що є видимим знаком „польскости“ Українців-латинників? Календар! Ми любимо говорити про істнованє таких Українців, а нїчого не хочемо зробити, щоб вони не були Українцями лише з нашого іменованя, а щоб самі себе такими почували. Та як се можливе, коли ми ще й тепер проголошуємо світови, що юліянський календар й українська народність — то ідентичні понятя, що без першого пропаде і друга?... Таж се обида української національної ідеї! Не будь у нас юліянського календаря, то звісна пропаганда між українськими латинниками від 1901 р. не малаб була у десятої частини того успіху, який вона дійсно здобула; не виростоб на нашій земли стілько placów-ок у формі капличок, експозитур, служебниць і т. п., а ті, які виросталиб природною дорогою,

Сього питаня не вільно українському патріотови легковажити! Латинники (і протестанти) творять у Східній Галичині силу близько півторамілїонову; ще, правда, більшість їх говорить по українськи, одначе таких, щоб себе почували до української народности дуже маленько; натомість польонїзація між ними росте дуже скоро і

діждемо ся невдовзї того, що українська мова зникне з уст не греко-католиків і не-православних, а в слїд за тим ми станемо на своїй земли племінною меншістю! Тому то один із найважнїйших проблємів нашого національного житя в західно українських землях, проблєм, який може рішати про нашу будучність, лежить у сїм, щоб латинська церква у нас стратила свій національний, не український характер. Тут недосить висказати таке бажанє і ждати чуда божого, щоб яка висока влась видала указ в нашу користь; ми самі мусимо зробити рішучий крок і затіснити звязь між чисто-українськими латинниками та сим способом скріпити асиміляційну силу нашої мови і нашої національної культури. А без григоріянського календаря се нїяк неможливе; се перший успішний крок, який ми мусимо зробити для ратованя Українців-

латинників від національної загину; що йно по нім можуть і мусять пійти инші.

Дальше — юліянський календар є головною причиною відступства від гр. кат. церкви й української народности поміж численною масою наших робітників, зарібників, слуг, емігрантів, які приневолені святкувати свята свойого хліборободавця та не мають змоги задоволяти свої релігійні потреби в часі своїх свят у своїй церкві. Таким чином у процесі звісного перетяганя греко католиків на латинство наш старий календар має чималі заслуги.

З усього виходить, що юліянський календар ніяка національна святощ Українців, що противно, український національний обовязок велить нам, в інтересї будуччини західних земель, ту форму, яка колись може була й цінна й дорога нам, та тепер спиняє наш національний розвиток, поставити вже раз в музею історичних пережитків, де вже спочиває чимало „національних святощів", за які колись, в немовлячих часах українства, розпинали ся наші батьки і дїти, а пізнїйші поколїня, в розцвитї національної ідеї, забули. Отже й найвисша пора, щоб ми і старий календар віддали у музей історичних памяток і сим раз доказали реальність дотепер теоретичного нашого погляду, що понятє української національности ширше від понятя не то календаря, але й обряду і віри; инакше грозить нам доля і повага жидівського ґета, а не новочасний всесторонний розвиток національний. Бою ся, що й так ми вже дещо спізнили ся. Ще лїт шістьдесять тому в зад мало не кождий мешканець Східної Галичини звав себе Русином і нашим батькам з 1848 р. (переважно духовним!) було яснїйше як нам, що „руська" народність не ідентична з греко-католицьким обрядом; що тільки нещасна обрядовщина 50-их і 60-их років довела до сього, що й завзяті „вільнодумці" стратили на стільки вільність думки, що поза юліянським календарем не бачать української народносги, української національної ідеї й її живучости.

Як бачимо, справа календарної реформи се не „чисто церковне" питанє, як упевняє в супереч змістови своїх посланїй о. Хомишин; вона без сумніву сильно світська: національна, культурна й господарська. Тому не диво, що спосіб переведеня сеї реформи,

витворив майже безвихідну ситуацію, де вже не в календарі дїло, а в чести українського національного про-

воду, значить — і в повазі самої нації. Який вихід із сього становища, в котрім ми опинили ся?

Для мене передусім ясно, що григоріянський календар у нас прийметь ся, не тілько у станиславівський епархії, а й усюди в Галичині прийметь ся; остає натомість питане, хто програє тактично?

О. владика впевняє, що він дїлав у глибокім переконаню про необхідність і хосенність реформи для церкви і нації та що він для ратованя ідеї і самої реформи готовий витягнути далеко йдучі особисті консеквенції: „за такі справи я готовий пожертвувати не тілько честь і достоїнство епископське, але навіть і моє житє". Сими словами хоче очевидно о. владика заявити, що він для удержаня і поширеня реформи готовий уступити зі свого урядового становища.

Се може стати ся і тим способом, що станиславівський владика, рядом дїл у найблизшім часї докаже цїлій суспільности, що він у своїй реформаційній дїяльности руководив ся і руководить ся справді виключно церковним і народним добром. Ся думка веде нас поза обсяг самого календарного питаня.

„Сим актом (= календарною реформою) бажав я піднести прапор католицької церкви в нашім народї, хотїв звернути увагу на високу ідею, яку маємо сповнити, а заразом дати притоку до скристалїзованя у нас не тілько справ віри і католицької церкви, але також і справи народної" — пише о. владика і вже тим самим сповнить широку програму національно-церковних реформ. І справді, він не обмежив ся до самого пересуненя свят, лише впровадив низку змін, які з календарем не мають нїчого спільного; так ось у молитвах за володаря замість слова „царь" (що означає в дїйсности „короля" не „цїсаря") має уживати ся „імператор"; зам. слова „православний" має увійти „правовірний", одно нове свято (св. Йосафата) творить ся, й одно старе пересуває ся з неділї на четвер (Боже Тїло) і т. ин. Яка цїль сих реформ у звязи з переміною календаря? Очевидно та, щоб наш нарід усамостійнити і скріпити під оглядом церковним і народним. Сю цїль можна осягнути з одного боку через збільшенє власних національних засобів й асимілящйної сили, через поглубленє національної ідеї й ународовленє публичного житя, з другого боку через розрив з тими впливами і течіями, які спиняли або давали привід до спинюваня сього процесу усамостійненя й націоналїзації. З огляду, що ми вірою або бодай обрядом звязані з державною церквою того народу, який не допускає й не може допустити до нашого національно-культурного відокремленя, кождий такий крок, який ослаблює сю спільність і зменшає „грецький", „старославянський", „східний" та „руський" характер нашої церкви

в користь національно українського, являє ся важним поступом у розвитку української національної справи. На сій дорозі ми можемо і мусимо дійти до витвореня української національної церкви, чи навіть кількох церков: греко-католицької, римо-католицької і православної.

З окрема перша з них надаєть ся дуже добре до сього великого діла, коли надамо їй з одного боку більше католицького, з другого більше українського характеру і тим способом зробимо з неї типову церкву українського народу, яка виявлялаб свою притягаючу силу — як не в напрямі чисто-релігійнім, то в напрямі національно культурнім — на захід серед вірних латинської церкви, на схід серед православних. Все те зробити лежить в нашій силі. Реформа о. Хомишина посуває сю справу наперед тілько незначно. Коли він звертав ся на переломанє традиції щодо калєндара, „православних“ і „царя“ — то чому було не зробити рішучого кроку і завести українську мову в щоденних молитвах (се факт, що український селянин слабше розуміє молитву по церковному ніж по польски) і богослуженях, наразї бодай в деяких. Думаю, що в Римі можна дістати згоду і на повну заміну „старославянської“ мови українською; сумніваю ся також дуже, чи теперішні противники григоріянського калєндаря з поміж світських мати-муть відвагу виступити проти такої далекосяглої і в наслїдках безмежно корисної реформи. Очевидно, така реформа неможлива з одного дня на другий, лише вимагає довшого дуже старанного підготованя, (посполу із світськими людьми!) одначе почин до того необхідно зробити тепер. Так само пекуча реформа права патронату. Владика, який переведе сї реформи, здобуде собі безсмертне, історичне імя в історії українського народу і католицької церкви.

о. Юлїян Дзерович.

Матеріяли до історії мартирольоґії нашої Церкви в часї всесвітної війни.

„Воєнниє“ батюшки рівночасно і „воінствующіє“.

Єще за мало для нас було Антонія, Евлогія, Діонизія з цїлою хмарою батюшок! Нами заопікував ся єще і високопреосвящений Флавіян, митропит Київський і Галицький

і собі також „откамандїровал“ апостолів-місіонарів до Галичини для пропаганди православя. А то „Прикарпаская Русь“ з радостию донесла в своїм 1483 тім числї, що: „Съ разрѣшенія высокопреосвященнаго Флавіяна, митрополита Кіевскаго и Галицкаго, на дняхъ отправились на театръ военныхъ дѣйствій четыре іеромонаха, во главѣ съ миссіонеромъ о. Филиппомъ. На обязанности командированныхъ монаховъ, помимо священнослуженія, будетъ также лежать трудъ миссіонерства среди уніятовъ“...

Отже батюжки, воєнні капеляни, мали по при свою працю на поли, „на театрѣ военныхъ дѣйствій“ і по шпиталях займатись єще і місіонерством між унїятами!... „Воєнні“ мали стати і „воінствуючими“ против унії. Чи не смішна річ: то православне духовенство, що в своїм нутрі не може собі дати ради з своїми разкольниками, штундистами, старовірцями, духоборцями, молоканами і цїлим легіоном сект вибиралось тут до нас, — не на самаританське та душпастирське дїло серед своїх салдатів, а — для поборювання унії.. Але хто то тої унії не поборював? В дальших стрічках побачимо, що і ославлене чиновництво, і „доблестние чудо герої“, і наші домородні янїчари і всякі благотворительні комітети то лиш і дїло робили, що на силу православє пропагували. Не дивниця тому, що опісля гр Бобринской заявляв, що „уніятская церков не имєєт будущности“...

Невинний Евлогій умиває руки.

Мимо насильної пропаганди православя терором, підкупством, клєветами, головний виновник насильств, архіепископ Евлогій „отрицав ся сатани і всіх дїйствій єго“, відпекував ся своєї дїяволської роботи і як колись Пилат умивав руки в знак своєї неповинности в крови Христа, так і Евлогій удавав невинне ягнятко і перечив з цинїзмом всяким слухам о насильнім навертаню на православє. Та краще всего дати тут слово сотрудникови „Виленскаго Вѣстника“, який мав нагоду поговорити з владикою у Вильнї, коли той проїзджаючи з Галичини в Петроград затримав ся у Вильнї пару годин. Ось що пише кореспондент:

„Разговоръ нашъ коснулся циркулирующихъ въ нѣкоторыхъ кругахъ польскаго общества и польской печати слуховъ о томъ, что будто уніяты въ Галичинѣ насильно присоединяются и будутъ присоединятся къ православію.

„Напишите, — взволнованымъ голосомъ заговорилъ владыка — что я всѣми силами своєй души протестирую противъ этого. Я слишкомъ люблю и слишкомъ уважаю нашу православную вѣру, чтобы навязывать ее такимъ недостойнымъ путемъ. Галицкій народъ, за исключеніемъ лишъ мазепинцевъ, находившихся подъ вліяніемъ ми-

трополита Шептицкаго, тяготѣетъ къ православію, онъ хочетъ, какъ онъ говоритъ, чтобы въ Галичинѣ было „якъ въ Кіевѣ, у Почаевѣ".

„Теперь я ѣду въ Петроградъ, чтобы сообщитъ о видѣнномъ мною и намѣтить основы церковнаго управленія Галичиной. Я глубоко увѣренъ, что прочное государственное устройство Галичины возможно лишъ при условіи организаціи тамъ русскаго церковнаго управленія. Меня очень заботитъ вопросъ о священникахъ. Впослѣдствіи, когда жизнь войдетъ въ норму, когда вернутся заточенные въ австрійскія тюрмы священники, видно будетъ, какъ поступить. (Очивидно Евлогій надіявся, що всі увязнені москвофільські священики перейдуть на православє — але і тут мабуть гірко завів ся). Я думаю также возпользоваться священниками изъ холмской епархіи, знающими малороссій кій языкъ. (Не нарѣчіе!... Евлогій став тими словами сам мазепинцем!) Съ уніятскими священиками я хочу жить въ мирѣ, пусть они сами рѣшаютъ, куда и за кѣмъ имъ идти".

Другий невинний умиває руки.

З усіх батюшків командірованних в Галичину найвидніїшим та найрухливішим був член Государственної Думи М. В. Митроцький. Він сидів довший час у Львові, їздив на отворення читалень ім. Мих. Качковскаго, занимав ся благотворительними комітетами а наконець поспішив в Петроград на собраніе Петроградскаго Галицко-русскаго Общества, щоби там 25. падолиста „сдѣлать докладъ о новозавоєванной странѣ". В своїм звіті, який наводимо після „Прик. Руси" ч. 1491. от-так ні сїло ні пало „коснулся о. Митроцкій распространившихся откуда-то (!!!) слуховъ о томъ, что въ Галичинѣ ведется усиленная пропаганда православія, чуть-ли не насильственное обращеніе уніатовъ. Фактически населеніе само заявляетъ (?), что оно было и останется православнымъ. Въ настоящее время почти половина (?!) священниковъ уведена , и покойники остаются безъ погребенія, дѣти безъ крещенія и масса населенія безъ удовлетворенія своихъ духовныхъ нуждъ. Галицкіе крестяне просятъ дать имъ священниковъ, но до сихъ поръ туда могло быть отправлено всего лишъ 10 священниковъ, которыхъ крестьяне прямо съ вокзала захватили (?), усадили на телѣги и увезли, такъ что даже духовныя власти не знаютъ сейчасъ, гдѣ эти священники сейчасъ находятся. (— Врі, да мѣру знай!...). Населеніе, чрезвычайно разоренное и угнетенное, бѣдствуетъ, но молитъ Бога объ одномъ — чтобы не вернулись ". Слухачі „покрили долгими и заслуженными аплодисментами двухчасовой докладъ отца Митроцкаго" — так кінчить „Прик. Русь" свій звіт.

О. В. М. Митроцький удає наївного і хотїв би заперечити „распространившимся **откудато** слухамъ о усиленной пропагандѣ православія“... Таж ті слухи то були очивидні факти, за які самим агітаторам соромно ставало і тому старались їм в живі очи перечити. Їх же не ширили мазепинцы, бо ті були до смерти затровлені москвофільськими янїчарами, їх же не ширили анї російські западники, лїберали, кадети, бо ті підчас війни злялись в одно з крайними чорносотенцями що до українського та унїятського питаня. Факти самі за себе говорили, мимо заперечувань, прикрашувань, зацитькувань.

Еще один фарисей.

Ним був сам „шталмейстеръ Его Императорскаго Величества, и членъ Государственной Думы Д. Н. Чихачевъ“. Въ „Голосѣ Москвы“ писав він слїдуючі слова: „Въ Галичинѣ въ настоящее время замѣчается стихійное движеніе (?) въ пользу возвращенія мѣстного населенія къ православію. Успѣхъ возвращенія населенія Галичины въ лоно православной церкви находится въ зависимости отъ личнаго состава русскаго духовенства, которое будетъ послано туда. И если это послѣднее проявитъ достаточный тактъ то задача церковнаго объединенія Галичины съ Россіей будетъ удачно завершена. Разрѣшеніе этого вопроса должно быть предоставлено самому населенію, и какое бы то ни было **искусственное давленіе** является здѣсь совершенно **неумѣстнымъ**“.

Чисте, новітне фарисейство! Член Думи, високий чиновник царского Двора осуджує насильство в справах віри а рівночасно правительство і синод давлять, дусять нищать унїю чимскорше. Того притворства вже було за богато і кадетській „Рѣчи“ і вона наводячи слїдуючі слова Д. Н. Чихачева: „успѣхъ возвращенія населенія Галичины въ лоно православной церквы находится въ зависимости отъ личнаго состава русскаго духовенства, которое будетъ послано туда“ так іронїзує з сих слів: „эта послѣдняя фраза уже довольно далеко отходитъ отъ начала (правила) предоставленія мѣстному населенію самому разрѣшать свой религіозный вопросъ и отъ признанія „неумѣстнымъ“ „искуственнаго давленія“.

І чиж не смішно, коли опісля Евлогій і Митроцький дивують ся та чудують ся, звідки беруть ся слухи о насильствах, коли „Рѣчъ“ прихоплює самого оберштальмайстра на фарисейській облудї і задушевних неоглядно висказаних бажанях, що успіх православя зависить від „личнаго состава русскаго духовенства“ а не від місцевого населеня, якому повинна бути „предоставлена мозможность рѣшенія вѣроисповѣднаго вопроса“...

Пастирський лист архіеп. Евлогія.

Через вивезене митрополита Шептицького уважав схизматицький архіеп. Евлогій свою задачу за вельми облегчену, думав, що натрафить на стадо овець залякане вивезенєм свого пастиря, гадав, що стріне народ, якому заімпонувала тепер сила російської армії, величина російської імперії, і вистарчить тепер лише ласкаве слово з його уст, щоби паства узнала його як свого пастиря і відкреклась від унії, яка, — після него — була лише нам силою накинена, і терором утримувана.

І власне та обставина, що посланє Евлогія появилось по вивезеню нашого Архієрея, єще підчас найкровавших битв, підчас страшного воєнного права дїлало той крок схизматицького владики крайне несмачним і що найменше — нетактовним. З пропагандою православя можна було зачекати до кінця війни зовсїм сміло. Могли Галичани ярмо унії зносити від берестейського собору, зглядно від принятя унії галицькими епархіями триста чи там двіста лїт, то певно були б витримали єще два, три роки під тим страшним (?) ярмом і Евлогієви ні Синод, ні його власна совість не були-б робили найменшого докору, наколи б був свою пропаганду зачав по закінченю війни, по мирових переговорах, по поворотї нашого католицького Архієрея з заточеня. Противно! православє було-б на тім лише скористало, наколи б воно було ширилось нормально; се були-б немов співзаводи двох віроісповілань і котре мало-б було більше житєвої сили, внутрішної вартости, лучший клир се ісповіданє мало би більше популярноси, більшу притягаючу силу, більше ісповідників.

Та власне сих нормальних відносин Евлогій бояв ся, страхав ся і тому використовував свою позицію завойовника, використовував тяжкий для нас католиків воєнний час, і замість з погордою відвернутись від наших Юдів-Апостатів з клиру і пастви брав їх за своїх дорадників, тїшив ся релїгійним прозелїтизмом і гадаючи, що за пару Юдами слїдує цїлий галицько український народ видав до нас послане, повне клевет на католицьку церков, яке тут в цїлости наводимо, подаючи його паралельно з текстом колишнього посланя архіепископа минського Виктора Садковського, якому то після розбору Польщі була поручена опіка над навертанєм унїятів до православя. Більше як сто лїт дїлить оба посланя від себе, але ми побачимо ті самі обітниці, ті самі перекручуваня фактів, а унію вимислом прямо діявольським.

Божіею милостію, Викторій, архіепископъ Минскій, Изъяславскій и Брацлавскій, викарій метрополіи Кіевской.

Извѣстно каждому, что въ тяжелыя для Россіи времена, большая часть ея подданыхъ, исповѣдники греческой, православной вѣры, подъ игомъ польскимъ терпѣла гоненія и преслѣдованія за исповѣданіе своей религіи. Все, что только могла придумать человѣческая злоба, употреблялось для обращенія съ правого пути сыновъ Христовой церкви; а если тѣ средства не привели къ намѣренной цѣли, тогда начались жерстокія насильства, чтобы только изнасиловать народъ къ соединенію съ латинниками. Одначе неизглаголанные совѣты Божіе прекратили терпѣнія и муки того народа, воспытаннаго въ христіянскомъ правовѣріи и изза своего православія больно преслѣдованнаго Поляками. Его всесильная десница избавила его изъ чуждей руки и возвратила подъ милостивый скиптръ Его правдиваго Государя.

Ея Императорское Величество, Императрица Екатерина II., попечительница православной вѣры, соединившая подъ свое владѣніе этотъ одноплеменный народъ, управляя не только его довременнымъ но вѣчнымъ щастьемъ, изволила для паствы этого духовнаго стада установить церковную власть и насъ избрать для этой службы. Исполняя обязанность пастиря, которому отдано безпастанное попеченіе о спасеніе людскихъ душъ, исполняя волю священной Помазанницы, взываемъ евангельскимъ голосомъ всѣхъ каждого пола и возраста, обитающихъ въ нашей епархіи, которыхъ дѣды, отцы или они самы лестію или боязнію изъ православія были переведеные до уніи съ латинниками, чтобы безъ боязны возвратились въ объятія православной церкви. Пускай никто не опасается возвратиться на лоно православной церкви изъ боязни, погрозъ или ложныхъ вѣстей, что русское владѣніе не прочно, такъ какъ Провидѣніе не дпуститъ, и никакая сильная рука не будетъ въ силѣ разлучить ихъ отъ единокровной братьи, подданыхъ Ея Императорскаго Величества. Пускай никто не боится вже власти духовной или свѣтской римскаго обряда. Наша Милостива Государиня позваляетъ иновѣрцамъ свободно исповѣдывать вѣру, унаслѣдуванную ими отъ ихъ отцовъ, но одновременно не допуститъ, чтобы ктонибудь изъ возвращающихся въ Ея имперіи, тѣмъ болѣе, тѣ которыхъ предки или они самы были лестію или насиліемъ обращены въ унію, теперь терпѣли кривду или насиліе за свое возвращеніе въ православіе. Надъ этимъ будутъ зорко смотрѣть Ея власти и они подадутъ помощъ преслѣдованнымъ.

Помня слова Спасителя, сказанныя апостоламъ, внимая напоминаніямъ исполнителей Его воли, имѣя предъ глазами непорочность грекороссійской Церкви отъ временъ Іисуса Христа святостію науки и жизнію Отцовъ той церкви сіяющихъ и чудами прославленныхъ, и изъ глубокимъ почтеніемъ исполняя приказы, данныя намъ Императрицей, повелѣнія, приказующія намъ святость нашего послушанія, какъ пастырь отзываюсь къ вамъ: „Востаните дѣти Церкви, насыщайтеся ся свободой вѣроисповѣданія православнаго. Имъ живы были предки и многіе изъ васъ. Прекратились преслѣдованія, устали бури. Поспѣшайте въ объятія Церкви, Матери Вашей, дабы вы могли наслаждаться спокоемъ совѣсти вашей, чтобы вы могли идти дорогой правды, которая ведетъ васъ къ благодати и хвалы и чтобы каждый, исповѣдивая правосавную вѣру могъ одновременно исполнить объязанности вѣрныхъ подданыхъ Ея Императорскаго Величества, каждый по положенію своему.

Дано въ Слуцкѣ дня 26. мая 1794 года.

З порівнання обох сих посланій видно, що одно і друге палає ненавистию до уніи, одно і друге представляє унію як страшне, нам накинене ярмо, одно і друге фалшує історію, твердячи сміло, що православна церков з Синодом устновленим Петром в році 1721. є церквою Володимира і Ярослава з X. столітя. Одно і друге обіцює нам благодати і ласки на лоні православної церкви.

Ті самі аргумента, ті самі клевети, ті самі ласки вміщають в собі і два еще инші акти з історії нашої давнійшої церкви. А то „Актъ соборный епископовъ Семашки, Лужинскаго и Зубка", виданий в часі вимушеної силою апостазії Білої Руси в р. 1833, і „Актъ каѳедральнаго холмскаго духовенства" підписаний апостатами Маркилом Попелем, Йосифом Войцїцьким, Іполитом Криницьким, Іваном Гошовським і др. нашими емігрантами перевертнями, які нам Галичанам сорому нанесли

перед цілим світом за свою апостазію від католицької церкви в році 1875. в холмській епархії.

Не час тут та не місце ті акти тут репродуковати; вони звісні всім, хто трохи обізнаний з історією мартирольогії нашої церкви під російським володінем. Що обвивати в бавовну? Нашої церкви не люблять, не терплять в Росії і з тим зовсім не криють ся. Адже сам Цар Александер I. нераз казав виразно латинському, могилівському архієпископови Сестрженцевичеви: „Je ne les (Uniates) aime pas; ils ne sont nil'un ni l'autre, ni chair ni poisson". (Не люблю унїятів; вони ні се ні те, ні кіт ні риба...). А рівнож варшавський архієпископ Щасний Фелинський наводить в своїх „Pamiętnikach Tom II. ст. 39. незвичайно цікавий епізод з свого житя, який характеризує погляди російських правлячих кругів що до унії. Отсе саме міністер внутр. діл Бібіков вибрав ся в р. 1828 на візитацію лат. дух. семинара в Петербурзі враз з ректором кс. Головінським, пізнійшим митр. Могилівським. По кількох заданих питанях з російської історії про Петра Великого і Екатерину завдав Бібіков наконець еще таке питанє одному з питомців, яке як каже кс. Фелїнський „w niemały ambaras wprawiło odpowiadającego. Minister zapytał bowiem: „Jakie było największe odszczepieństwo w rossyjskim Kościele?" Na odpowiedź, że „odszczepieństwo starowierców za patryarchy Nikona", Bibików odrzekł, że tego odszczepieństwa nawet nazwać się nie godziło, gdyż było to małe odszczepieństwo w rodzinie, które bynajmiej miłości nie zakłóciło; lecz że było prawdziwe i daleko groźniejsze odszczepieństwo, które dopiero za szczęśliwie dziś panującego monarchy usunięte zostało. Gdy zaś zapytany alumn nie mógł się domyśleć, do czego Minister zmierza, on sam odpowiedział: „Najgroźniejsza w naszym Kościele schyzma, jest to właśnie, co wy Unią zowiecie. Odszczepieństwo to bowiem oderwało od prawosławia kilka milionów wyznawców Na szczęście, co chytrość i fantazya Jezuitów dokonały niegdyś, to mądrość i sprawiedliwość opiekuńczego rządu za naszych czasów naprawiła, tak, iż dawna jedność w Kościele prawosławnym zakwitła na nowo".

З наведеної тут розмови, веденої в присутности ксендза ректора, на яку той навіть реагувати не смів, видимо, які погляди має висше чиновництво на унію і католицтво. Погляди ті не змінились до нині, як видимо з наведених вже слів гр. Бобрінскаго, Чіхачева і инших. Цікаво лиш, чому се в головах рос. правительства зміститись не може, що унїяти могли би бути зовсім добрими підданими Росії мимо того, що Синод не узнавали би за голову церкви. Адже на Німцях мають найкрасший примір, що віра зовсім не впливає на почуваня династичні і державні. В Німеччині живуть біля себе і Лютри і Католики і одні і другі суть добрими патріотами німецькими і коли прийшло до отсеї всесвітної війни, то зарівно хоробро бють ся вестфальський і ба-

варський католик, як і пруський і гановерський Евангелик... за добро спільної вітчини, яка хоч в більшости протестантська, шанує свободу совісти і релігійні переконаня католиків, які там виказують найкрасше, найбільше рухливе житє і католицьке центрум нїмецького Reichstag у є там „staatserhaltende Partei". Чого проте допускатись насильства? Чого опозорювати себе Росії перед цїлим цивілїзованим світом в XX. столїтю? Чого мішатись російській церкві у несимпатичну полїтику правительства, яку схарактеризував на однім з засїдань Думи в р. 1912 варшавський православний архієпископ Николай слїдуючими словами: „Исторической миссіей русской государственности было и есть обрусити все нерусское, а обратить на православіе все неправославное населеніе". І церков православна на сором і на шкоду собі піднялась тої сумної, незавидної ролї, помагати правительству у його крайне несимпатичній, для менших народів, замешкуючих Росію, смертоносній, убійчій полїтиці. Але чиж може російська церков инакше поступити? Адже вона є лиш духовним департаментом кождочасного правительства, є його слїпим слугою і виконавцем волї. Евлогій се лише виконує, що від него, яко правительственного (духовного) урядника жадають, що йому приказують!... В Житомірськім і на Волиню вся паства українська, а Евлогій є найпершим ворогом українства, бо таким каже йому бути правительство. Українське слово у него мабуть через горло не перелїзло б, а коли-б і перелїзло-б, то опинив би ся сейчас в Архангельську або Владивостоцї!...

Та вернїм ся до посланїй Садковського і Евлогія. Садковський в переконаню, що жаден унїятський епископ під російським пановапем не буде смів противити ся єго розпорядкови, посилає свій пастирський лист всїм унїятським священикам, щоби єго в церквах народови на богослуженю відчитали. І загал духовенства піддав ся приказови і лист Садковського, взиваючий отверто до відступства від унії, народови з проповідниці прочитав (!!).

Як було з посланєм Евлогія? Евлогій обмежив ся до випечатаня свого посланя в „своїх" часописях, між иншими і в „Прикарпатской Руси" і „Голосѣ Народа", а мабуть розіслав єго і довіреним собі поодиноким з нашого клиру, о яких підозрівав, що зерно єго впаде на податну рілю; але навіть москвофіли священики не оголошували його з проповідниці народови...

Як заховав ся епископат у виду „Посланія" Садковського? Пише кс. Лїковський в своїм знаменитім творі „Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi" (стор. 210.), що „wstyd wyznać, ani biskupi uniccy nie mieli odwagi zaprotestować przeciw odezwie Sadkowskiego, ani księża zwrócić mu jej".

Як заховав ся епископат супротив посланя Елогія?

О Перемишли (позаяк був в облозї) не може бути мови;

епископ станиславівський виїхав, отже також не можна его брати в рахубу, а львівський Ординарій, генеральний викарій о. Андрій Білецький рішив ся відповісти в імени духовенства на Евлогієве посланє. Чи і як відповідати Евлогієви? — над тим була горяча дебата в кругах духовенства. Були і голоси, які радили, щоби зовсім зігнорувати „Послание“, як не до нас адресоване; подавались і инші мотиви, що се прим. може стягнути на наше і так переслїдоване духовенство еще гірші репресії, що не знати, чи бажав би собі наш Високопреосвященний Андрей, щоби ми що небудь Евлогієви відповідали.

Більшість була однак за відповідию, хоч би длятого, щоби колись історія не зробила того закиду, що сучасним Садковському епископам, і тепер зістали предложені два тексти. Один випрацьований крил. Йос. Кобилянським, а другий проф. о. Ю. Дзеровичем. Відповідь о. крил. Кобилянського була лише фактичним спростованєм виказів еп. Евлогія, побудована на взір § 19. нашого пресового закона: „Правдою є се, а неправдою є се“... Відповідь о. Дзеровича була полємічного характеру та тим самим більше остра і рішуча. З огляду на тяжкі ненормальні часи вибрано текст. о. крил. Кобилянського, повний поваги, гідности і рішучости. Відповідь сю напечатано на машинї в двох примірниках. Один переслано арх. Евлогіеви посредством уряду парохіяльного православного у Львові, а другий переслано ґенерал-губернаторови гр. Бобрінському з повідомленєм його, що такий а такий крок зробив Митр. Ординаріят супротив агітаційної відозви Евлогія. Евлогій текст дістав і назвав його перед одним кореспондентом „страннимъ по формѣ и содержанію, и написаннымъ не безъ вліянія и помощи іезуитовъ“ (всюди... єзуїти! Унїяти — після Евлогія — манекіни єзуїтів).

Евлогій оголосивши своє Посланє в сам день царських іменин в 1492 числї „Прикарпатской Руси“, сейчас на другий день поспішив до нашої **католицької** Преображенської церкви при улиці Краківській, щоби там живим словом, особисто поагітувати в користь **православя**. З двох причин уважаю за вказане помістити тут же проповідь православного владики. По перше тому, що прочитавши її буде можна порівнати її з поміщеною передше проповідю нашого Високопреосвященного Архієрея, а в друге відповідь дана в імени духовенства о. Андреєм Білецьким, углядняє також деякі вискази і місця сеї проповіди, і поміщеною проповідию відповідь буде лучше вияснена.

Вже сам факт той, що Евлогій війшов в нашу, католицьку церков і накинув ся тут на нас, в нашій хатї, подоптавши всяку гостинність і всяку чемність супроти господарів, аж кричить протестом проти висказу схизматицького владики, що він не накидував православє насильством і те-

ром. Наші війска заняли також російські території і чи прийшло хоч кому на гадку, не то владиці, епископови, який повинен з тактом, розважно поступати, але якомусь молоденькому сотрудникови поїхати прим. в Почаїв, або Холм, давну резиденцію владики Евлогія і там в проповіди накидуватись на православну релігію в їх власнім храмі. Евлогій хоч знав, що за ним і сила і право... все таки не повинен був в нашім католицькім храмі, перед нашими вірними безчестити то, що їм було доси найсвятійше, найдорожше — їх віру... Трохи ніжности, такту, доброго виховання, делікатности не завадило б!...

Порівнуючи знов проповідь Нашого Високопреосвященного Митрополита з проповідию Евлогія утверджуємось єще більше в переконаню, що недостачу річевих аргументів, шалений фанатизм старається Евлогій покрити патосом, шумними фразами, уданим лицемірством, супроти простих, від серця пливучих, повних любови і для іновірців, трогаючих слів нашого Архіерея.

Слово Высокопреосвященнаго Евлогія, Архіепископа Волынскаго и Житомірскаго.

Произнесенное в Львовскомъ Преображенскомъ Соборѣ 7. дек. 1914 г.

Какъ радуетъ ся моя душа и какъ я благодарю Бога, благодарю и васъ, священнослужители, попечители и прихожане святаго храма сего и того, въ которомъ мы совершали богослуженіе вчера*), за то, что вы дали мнѣ возможность священнодѣйствовать здѣсь въ эти святые дни и объединиться съ вами въ молитвѣ.

И пусть въ этихъ галицкихъ рус-

скихъ храмахъ скрѣпитъ и благословитъ Господь этотъ святой союзъ нерасторжимой на вѣчные вѣки. Аминь.

На проповідь сю як і на послане слідувала слідуюча відповідь переслана губернаторови:

Письмо до Губернатора гр. Бобринського.

„Ваше Сіятельство!

Ваше Сіятельство изволили въ своей рѣчи отъ 9/22 Сентября, какъ главный фактъ въ дѣлѣ Русской Государственности у насъ поручить: „чтобы не допускать даже мысли о религіозной распрѣ" и мы до сего времени соблюдали это, чтобы чѣмъ нибудь не вызвать религіозныхъ споровъ и чтобы не оскорбыть православной церкви.

Но Высокопреосвященный Евлогій, православный Архіепископъ Волинскій и Житомірскій, призывалъ уніятскихъ священниковъ въ пастырскомъ посланіи въ „Прикарпатской Руси" (№ 1492 отъ 6/19 дек. 1914 г.), чтобы они теперъ опять присоединились обратно къ православной церкви и народъ нашъ къ этому соединенію привлекли. Кромѣ того въ той же „Прикарпатской Руси" (№ 1498 отъ 12/25 Декабря 1914 г.) въ словѣ, произнесенномъ именно въ нашей Преображенской церкви 7. декабря 1914 г. обращается къ намъ Высокопреосвященный Архіепископъ, какъ уже къ православной церкви приналежащимъ, представляя наше сосоединеніе съ Римомъ въ крайне печальномъ освѣщеніи.

Противъ этого мы принуждены возразить отвѣтомъ съ надеждой, что той же Высокопреосвященнѣйшій Архіепископъ въ будущемъ не будетъ такъ къ намъ и въ нашихъ церквахъ обращаться, — осмѣливаемся тоже нашъ отвѣтъ какъ дѣло, въ нащихъ религіозныхъ отношеніяхъ очень важное, къ милостивому свидѣнію Вашего Сіятельства въ приложеніе представить".

До самого-ж Евлогія післано слідуючу:

Відповідь архієп. Евлогію.

Его Высокопреосвященству

Евлогію Архіепископу Волынскому и Житомірскому.

„Ваше Высокопреосвященство!

Ваше Высокопреосвященство въ своемъ Архипистырскомъ посланіи въ „Прикарпатской Руси" № 1492 отъ 6/19 дакабря 1914 г. призываете священниковъ съ Римомъ соединенныхъ, чтобы они теперъ возвратились къ православной церкви и съ собой присоединили къ ней и народъ нашъ. На это Ваше возваніе отъ имени тѣхъ-же нашихъ священниковъ высказываю два слѣдующія наши убѣжденія.

1. Первое наше убѣжденіе заключается въ томъ, что всѣ тѣ, которые были рождены въ православной церкви, могуть быть, но мы предполагаемъ, что они дѣйствительно суть на истинномъ пути предъ Богомъ; поэтому они могутъ быть (мы должны предполагать, что дѣйсвительно такъ есть) въ правильномъ убѣжденіи и они могуть быть спасенными въ православной церкви, которая имѣетъ въ собѣ не только вѣру въ Бога, но также цѣлую христіянскую вѣру до 7-го включительно вселенскаго собора и получить вѣчное спасеніе.

2. Второе наше убѣжденіе заключается въ томъ, что мы, священники, рожденные уже въ соединеніи съ Римомъ, видимъ въ этомъ соединеніи единственный, въ самомъ дѣлѣ, истинный путь передъ Богомъ для насъ; мы совершили бы тяжелый грѣхъ, если бы мы отступили отъ упомянутаго соединенія съ Римомъ и если сами, безъ покаянія къ этому соединенію не возвратимся — потеряемъ наше вѣчное спасеніе. А такъ какъ самимъ намъ нельзя отступать отъ соединенія съ Римомъ, то и народъ нашъ отъ этого отступленія мы обязаны охранять. Къ этому добавляемъ:

3. Что доказательства упомянутые въ пастырскомъ посланіи Вашего Высокопреосвященства не могутъ повліять на перемѣну этого второго нашего убѣжденія, или примѣчаніе о томъ, что мы воспитаны въ традиціяхъ латинской уніи, очевидно не можетъ рѣшить этого вопроса, такъ какъ наоборотъ православные священники воспитываются въ традиціяхъ православной церкви. Дальше къ этому примѣчанію, о томъ, что мы двѣсти лѣтъ тому назадъ принадлежали къ православной церкви и поэтому къ этой первой степени мы должны возвратится обратно, я долженъ замѣтить, что много раньше, тысячу лѣтъ тому назадъ, православная восточная церковъ была соединена съ Римомъ — отъ самаго начала христіянской вѣры. Къ тому же, что мы будто бы отъ соединенія съ Римомъ много получили вреда въ обрядѣ и въ національности, то вредъ этотъ былъ не отъ соединенія, а отъ другихъ недоброжелательныхъ намъ людей; поэтому освобожденіе насъ отъ дальнѣйшихъ потеръ и терпѣній послѣдуетъ совершенно лишъ тогда, когда мы будемъ свободны отъ недоброжелательной намъ власти. Въ особенности же какъ дѣло вѣры, такъ и дѣло единой Христовой церкви, есть несравненно выше всего другаго, равно выше обряда и національности, такъ, что, ради обряда и національности не возможно отступать отъ соединенія съ Римомъ, которое мы передъ Богомъ, какъ необходимое узнаемъ и Господь Іисусъ Христосъ установилъ церковъ свою для всѣхъ законныхъ обрядовъ Христіянскихъ и для всѣхъ безъ изъятія національностей.

Если же священники наши съ Римомъ соединенные и священники православные имѣютъ розличныя убѣжденія,

намъ необходимо солидарно почитать взаимно эти различныя убѣжденія. Мы соединенные съ Римомъ должны почитать православныхъ, а православные должны уважать наши убѣжденія и намъ всѣмъ необходимо неустанно молиться Господу Єдиному Богу и Спасителю нашему о соединеніи всѣхъ церквей, какъ о томъ молится и православная церковь въ своихъ ектеніяхъ.

Едва было намъ возможно высказаться въ дѣлѣ нашихъ убѣжденій относительно нашего соединенія съ Римомъ, какъ въ наибольшему нашему удивленію и оскорбленію узнали мы изъ „Прикарпатской Руси“ № 1498 отъ отъ 12/25 Декабря 1914 г., что Ваше Высокопреосвященство въ словѣ, произнесенномъ 7 дек. 1914 г. въ нашей Преображенской церкви, которая принадлежитъ къ соединенію съ Римомъ и къ Церкви православной не принадлежитъ — обращаетесь къ намъ во всеуслышаніе, какъ къ своимъ подданнымъ, представляя нашу принадлежность въ соединеніи съ Римомъ въ ужасномъ освѣщеніи. Вы говорили, что православная церковь есть всѣхъ насъ (и православныхъ и уніатовъ) общей, единой, родной Русской, что именно сія Преображенская церковь есть свѣдительницей единенія русской Галичины съ восточною православною церковью, что народъ Галицкій, хотя и увлеченъ былъ въ унію два вѣка тому назадъ, но онъ всегда сознавалъ и сознаетъ себя православнимъ и что сохранилъ въ своемъ устройствѣ печать восточнаго православія, печать единства вѣры всего русскаго народа.

Но во всѣхъ этихъ утвержденіяхъ Ваше Высокопреосвященство Вы сильно и основательно ошибаетесь, такъ какъ смѣшиваете обрядъ и національность съ церковью или общеніемъ церковнымъ. Поэтому мы наиболѣе рѣшительно высказываемъ свое возраженіе противъ этого и заявляемъ, что мы держимся съ Римомъ и со всѣми съ нимъ соединенними церквями. Поэтому настоятельно просимъ и рѣшительно требуемъ, чтобы Ваше Високопреосвященство никогда, а тѣмъ болѣе въ нашихъ соединенныхъ съ Римомъ церквяхъ не порицали насъ послѣ вышеприведеннаго нашего заявленія. Ибо какъ ужъ выше сказано, вѣра и церковь Христовая есть безконечно выше всѣхъ обрядовъ и національностей.

Кромѣ этого Ваше Высокопреосвященство представляютъ въ крайне недоброжелательномъ и ошибочномъ освѣщеніи будто бы „печальное, вѣковое, насильственное разлученіе съ православной церковью и какъ такое, при которомъ мы вложили наши голови въ чужое ярмо“. Противъ этого мы наиболѣе рѣшительно возражаемъ и заявляемъ, что наше соединеніе съ Римомъ, есть для насъ не насиліе, но какъ мы ужъ выше заявили, почитается для насъ неуклоннымъ долгомъ нашей совѣсти передъ Богомъ и что

верховное Начальство Папы Римскаго въ церкви Христовой не есть „чужимъ ярмомъ“, но является властью отъ Бога Спасителя нашего Св. Петру и его пріемникамъ данной, тѣми несомнѣнными, ясными словами: „И тебѣ дамъ ключи царствія небеснаго и имиже елика свяжеши на земли, будетъ связано на небесѣхъ и елика аще развяжеши на земли, будетъ развязано на небесѣхъ“.

Просимъ Ваше Высокопреосвященство не вмѣнить намъ во зло сію нашу, совѣстію приказанную, защиту въ случаѣ, когда православная церковь будетъ противъ насъ выступать и вновь просимъ и требуемъ, чтобы православная церковь относилась съ уваженіемъ къ нашимъ убѣжденіямъ, если желаетъ пользоваться нашимъ къ себѣ уваженіемъ“.

Андрей Бѣлецкій Офиціялъ и Викарій Генеральный.

Так достойно і рішучо відзивала ся наша церковна власть до високопоставленого агента православя. — Сї урядові письма остануть цінними документами для історії.

(Далї буде).

О. Юлїян Дзерович.

Справа національної релїгії.

(Причинок до дискусії в „Шляхах“).

Таке питанє: „Унія чи православє чи яка инша релїгія?“ в часописи церковній, католицькій, видаєть ся зовсїм злишним. Адже тут для характерних людий, що зложили присягу при рукоположаню на вірність католицькій Церкві, не може бути двох гадок. Люди, виховані в католицькій Церкві, виплекані животворним лучем католицької науки і моралї не стануть навіть розбирати сего питаня. Воно рішене сталим характером нашого духовенства предметово а внутрішною красою католицької Церкви, льогічним і історичним устроєм єрархії тоїж Церкви підметово.

Та не так м о г л а б и випасти відповідь, коли ми станем розбирати се питанє не κατ' ἐξοχήν, обєктивно, релїгії як релїгії а під призмою національности, з точки погляду інтересів нації. Примір се лучше покаже: Росія хоче всї свої народи

бачити у православній вірі, позаяк ся віра, з своїм цезаропапським устроєм, найліпше відповідає її державним інтересам, її общеруським змаганям. Якуж релігію вибрати-б українському народови як свою питому? Минулого року підчас російської інвазії давались чути голоси песимістів та опортуністів з поміж мірян, яких засадою „ubi patria ibi bene", що в інтересі українського народа було б пожаданим релігійно злучитись з православною Україною і тим способом наше духовенство з великим національно розвиненим почуванєм могло би бути добрим ферментом між православним духовенством і тимсамим прислужитись національно-українській справі. А так остаючись в унії в такій малій скількости, обмежені на одну лише закутину великої української землі, а то її галицьку частину, було-б духовенство обмежене лише до пасивної ролі, а в борбі з православєм і латинством затрачувала-б всю енергію, вместо посвятити свої сили нації та народній роботі. Притім натиск на унію, її жорстоке переслідуванє російським урядом відчахнуло-б від неї всякі боязливі і рівнодушні для релігії елєменти і хоч якостево сильна, скількостево зійшла би до мінімум, яке ні до себе ні за собою не вспіла-б потягнути маси українського народа.

Квестії релігії для українського народа присвятив і звісний талановитий український публіцист Дмитро Донцов в „Шляхах"*) незвичайно цікаву розвідку, якій годить ся уважно приглянути, і оо. Собратям з її змістом запізнати ся. Справді з великим недовірєм і страхом забирав ся я до читаня сеї статі, знаючи Донцова як непримиримого ворога Церкви і релігії. Адже се референт протирелігійних резолюцій на вічах академічної молодіжи, адже се автор брошури незвичайно ворожої Церкві: „Школа а релігія",**) яку розкидувано масами між нашою академічною і гімназіяльною молодіжю та яка у слабодухів виривала з корінєм зерно Христової науки і кидала їх у вир житя збаламучених, недовчених, з руїною християнської моралі, на місце якої нічого не давала позитивного. Адже се Донцов, що вислявляв під небо Геккеля, Дарвіна, Комба, що визволили свій „людський розум з кайданів, в які скувала його церковна догма"...

Вправді Донцов і в статі, яку обговорюємо, застеріг ся, що він не є клєрикалом, та що дальше обстоює за роз-

*) „*Шляхи*", ілюстрований півмісячник літератури й громадського житя. Виходить у Львові під редакцією Федя Федорціва, Львів, Підвалє ч. 7. Річник II. Навсупереч всяким доси видаваним органам нашою молодіжю „Шляхи" під зглядом релігійним займають зовсім коректне, обєктивне становище, тому можемо лише тепло сей одинокий наш ілюстрований, літературний місячник Всч. Собратям поручити. *Автор.*

**) Дм. Донцов: Школа а релігія, Виданє українського Студентського Союза. У Львові, 1916.

дїлом Церкви і держави, але вже тимсамим, що квестії релігійній присвячує свою увагу, ставляє тези, вишукує аргументації, вказує на се, що й найзавзятїйший ворог Церкви не є в силї заперечити кольосального впливу, яка дана релігійна організація має на культуру і житє духове народа. Рівнож і Ростислав Заклинський, який свого часу в органах молодїжи журував ся як великий противник Церкви, в тих же „Шляхах“ (ст. 172) в статї „Одна проблєма“ називає церковну справу „незвичайно важною справою“ — дарма, що хоч сам унїят, заявляєть ся в справі поширеня „унїятства“ в українських територіях доволї неприхильно, твердячи, що наш нарід на Україні до православя сильно привязаний, а до унії неприхильний зовсїм.

Та власне Донцов розпочинає свою незвичайно цікаву статю запереченєм твердженя Заклиньского, що нарід в Росії є привязаний до православя і іронічно питає: „в чім те привязанє виявлюєть ся? — не знати“. Навпаки наводить д. Донцов факти, які свідчать про глибоке невдоволенє мужицтва на Україні з чужої йому в своїй зовнїшній формі (російска мова) насильно накиненої його дїдам релігії. Одним з тих фактів є безперечно сильне поширенє штундо-баптизму майже у всїх українських губерніях. Другим фактом є чимраз то більше зростаюча рівнодушність нашого селянства в Росії до релігії взагалї. Для прикладу наводить д. Донцов письмо катеринославського епископа Агапіта, долучене до звідомленя обер-прокурора св. Синоду цареви за р. 1913, який так пише: „лиш меншість населеня моєї дієцезії остає вірною православній вірі, зате більшість відносить ся до справи і інтересів православної церкви зовсїм рівнодушно“. Як причину сього сумного факту св. Синод наводить: „мимо великого числа церковних шкіл, стан научного образованя православного духовенства не відповідає правдивим потребам православної церкви. Богатьом священикам недостає всякої теольогічної освіти, а навіть серед монахів процент образованих священиків є дуже незначний“.

До тих заміток о степени образованя і культурности православного духовенства могли би ми по році російского наїзду „з неребутого і пережитого“ богато з власного досвіду додати, але може найкрасше схарактеризує їх власний їхній орган „Духовна Бесїда“, який в своїм ч. 1. з р. 1912 писав: „Въ Галичинѣ священникъ у своего народа persona grata, а у нас?“... Той знак питаня і ті точки говорять дуже вимовно про православне духовенство. І з такими то орачами брав ся Евлогій до навертаня нашого народу на православє, такими то пастирями бажав наш народ ущасливити....

Опрокинувши твердженє Заклинського що до привязаня Українців до православя, д. Донцов питає тепер, якаж

отже релігія для них була-б найліпша, найкористнійша під зглядом **політично-національним?** В сам догматичний розгляд, яка релігія найліпша, д. Донцов — як ляїк — не входить і тим самим статя єго прибирає ще більше цїху обєктивности, безпристрасности. Український народ мав би до вибору такі релігійні організації: 1) Російське православє; 2) Українську автокефальну церков; 3) Протестантизм і 4) Католитво (Унію).

Порівнуючи pro і contra всїх релігій у відношеню до народних інтересів, до народної культури і психіки, д. Донцов рішучо, недвозначно, щиро стає по стороні унії.

Проти православя заявляєть ся тому, позаяк ся релігія є побудована на ідеї цезаропапізму, який в одній особі пануючого лучить в собі imperium et sacerdotium, світську і духовну власть а се є система, котра є смертельною небезпекою для свободи духа і народа, і яка привязала б український народ не тільки до російської віри, але й до російської держави, — гіршого від чого годї собі представити.

Той сам закид можна віднести і до протестантизму, який кромі того є релігією обдертою з всего божественного, з всего надприродного і через свої фільософічні міркуваня, нїмецькому народови дав пару мислителїв, фільософів, та за те обдерши його з волї, веселости, радісности, дитинности зробив його народом скучним, смутним, неповоротним...

Автокефальна Церков, якої бажали-б собі харківські Українці, а за якою заявляєть ся: д. Заклинський в „Шляхах", мала-б великі свої хиби, які могли би і під зглядом національним українському народови зашкодити. Передовсїм не вірить д. Донцов в цїлковите зірванє автокефальної церкви з російським православєм, бо в разї дальшого позістаня України під Росією, Росія не допустила-б до зірваня єдности в управі церкви, і автокефалію чи не рівно поборювала б завзято як унію. Крім того гасло автономії церковної для самого ж народа є, як дїло політичне — мало зрозуміле і не згуртує біля себе масового руху. А впрочім як в політичнім напрямі ми Українці — на разї — мусимо зрезигнувати з самостійницьких аспірацій а шукати опори в вже сконсолїдованих і дозрілих політичних організмів (Австрії і Нїмеччині) — так і в сфері релігійній мусимо шукати опори не в ad hoc створеній ідеї, а в сильнім організаційнім центрі — т. є. в Римі.

До тих всїх аргументів, що так сказати розумових, долучує д. Донцов еще один аргумент більш чуттєвого характеру. Тим аргументом є після нього факт, що католицький світогляд, більше чим кождий другий, є достроєний до психіки нашого народа, отже найлекший до принятя. Католицизм є релігією аристократичною per excelence, яка базуєть ся на принципі, про слушність котрого не диску-

туєть ся, а який має опертє на тисячлїтній праці. І релїгія побудована на тім принципі, оперта на аристократичній засадї непомильности скорше найде приклонників в краях, в котрих суспільний устрій є опертий або на тій самій засадї, або в таких, в яких психіка народа виказує такі характеристичні цїхи. Ті останні власне є і на Українї. Тою цїхою пересякнуті у нашого мужицтва деякі товариські форми, як відношенє до жінок, високо розвинений естетичний смак, почутє власної гідности і т. п. що зрештою кидаєть ся в очи кождому посторонному обсерваторови і про що вже досить писано у звідомленях нїмецьких кореспондентів. Той власне факт промовляє за тим, що пропаганда унії найшла би на Українї податний для себе грунт. Не вільно і се тратити з уваги, що другою відворотною стороною католицького аристократизму, є його опозиційність, опозиційність з глядом держави, момент, котрим в Росії не можна помітувати і котрий зовсім не містить ся як в протестантстві, так і в православю. Власне сей момент католицизму викликав симпатії навіть у великих, свобідних мислителїв прим. Неіп ого, Smith-а і др.

Рекапітулюючи то все приходить д. Донцов до таких висловів: що унія (католицизм);

1) (як взагалї релїгійна реформація) на Українї є можлива;

2) найменше виказує цезаропапських тенденцій;

3) створила би, в разї її принятя на Українї — для тої останньої культурний осередок поза границями Росії;

4) посїдає більше — як инші кличі (автокефалія!) — вербуючу і вибухаючу силу;

5) своїм характером найбільше відповідала би психіці нашого народа, — отже яко така була би з національної точки погляду кориснїйшою від якої небудь иншої релїгії на Українї і лекшою до принятя.

* * *

А тепер розходить ся лише о практичне застосованє сказаного, се є о способи пропаганди унії на Українї. В разї завойованя України через похід союзних війск справа стала б легкою. Через проповідь, місії, брошури, устроєнє церков по центрах, по городах стала б унія, без жадної пресії і терору (яких так боїть ся д. Ростислав Заклинський) ширшати і обіймати щораз ширші круги українського громадянства.

Тяжше справа стоїть, наколи Україна останеть ся під Росією. Але і тут д. Донцов — який, як закордонний знає добре тамошні обставини — не називає пропаганду унії утопією. Що стрінеть ся з великими перепонами се зрозуміле, але що їх можна побороти, свідчить про се

хоч би історія штунди. Зрештою такою самою утопією є національний розвій Українців в Росії, а ще більшою здобуте церковної автономії, а навіть політичної. Тут все залежати буде від ідейности і т а к т у борців і проповідників унії з одної сторони, а з другої сторони, чи зуміють зробити з унії охорону для мілїонів українського селянства, жаждучих „нової правди", а не находячих її в православю.

І тут то власне приходить ся нам самим зробити, себ то духовенству — зробити величезний докір, що ми власне тепер переспали найважнійшу хвилю для пропаганди унії між полоненими Українцями. Великий наш Ідеалїст, Владика Андрей пропагував її мимо кордонів, заказів, і овочі її праці лякали Росію — ту велику Росію, так що та діставши Його цінну Особу в свої руки покарала вивезенем і тюрмою в Курску, аби мовляв — нїкому не забажалось більше сіяти зерна католицької науки між православним населенем. І сидить Митрополит Андрей в заточеню, засланю і тими своїми муками, як перше активно, так тепер пасивно робить пропаганду унії, бо Особа Його оточена авреолею мучеництва, зискує розголос, зискує симпатію нашій справі і за границею і в Росії. Далекосягліcть Його заточеня для нашої справи ми тепер навіть не годні оцінити, вона викажеть ся по війні, коли перестануть кріси і штики своє дїло, а начнеть ся і фізична і моральна відбудова держав. Але се Й о г о праця, Й о г о робота. А щож м и зробили для справи унії, які мали до того нагоду, тепер коли тисячі українських бранців розсїялось по союзних державах Австрії і Нїмеччині? Чи видали ми хоч одну агітаційну брошурку? Чи старались ми у нашого і нїмецького правительства о дозвіл нашим священикам устної, проповідничої пропаганди живим словом? Куди там! Робилось вправдї тепер щось, але таке, що ту бідну унію і в наших унїятських дієцезіях, наколи-б не дай Боже вони остались під Росією, готово скорше погребати, знищити!..

Чи поширили хоть знамениту брошуру о. Т. Лежогубського: „Де найти правду?" між бранцями? Чи хоть в части наслїдували ми православних у їх листковій пропаганді православя „Лїстками для Галїції", які розкидувано цїлими міщками між нашим населенем? Хорони нас Боже, щоби ми уживали були в наших агітаційних брошурах, летучих листках того пашквільного тону, яким воювали почаївські монахи, які нас не називали в них инакше, як „брехунами", „лгунами" і т. п. Але спокійні, річеві, гідні своєї цїли і справи, яку заступати були повинні брошури, листки, книжочки повинні ми були видавати. В личних наших сходинах і знакомствах з Українцями, ба навіть з Москалями духовенство наше безперечно зискало собі симпатію і виграло в порівнаню з нашими православними товаришами, але са-

мої платонічної любови і подиву тут замало. Треба було рухливої діяльности, а той час вже мабуть і минув і не вернеть ся так скоро...

О. Стефан Ковалів.

Чи Служба Божа повинна відправляти ся по українськи?

Жертву св. Літургії (Службу Божу) установив Ісус Христос на послідній вечері, в четвер перед своїми муками, коли споживав зі своїми Апостолами пасхальне ягня. І тоді не згадав ані словечком, в якій мові та жертва має відбувати ся, тільки сказав: „Сіе творіте въ моє воспоминаніе". (Лук. 22, 19). Служба Божа отже відправляє ся у нас в старославянській мові не з Христової установи, але з инших причин.

Коли упритомнимо собі історичний розвій жертви св. Літургії, побачимо, що початкові церемонії уживані через священиків при перетворюваню хліба і вина в Тїло і Кров Ісуса Христа відбували ся в мовах: єврейській, грецькій і латинській. Колиж Українці приняли християнсько-католицьку віру від Греків за панованя київського великого князя св. Володимира Великого (рівноапостольного) р. 988., св. Літургія і св. Письмо були вже на старославянську мову переведені славянськими апостолами св. Кирилом і Методієм (р. 862). Апостольська Столиця (папа Адріян II) потвердила се нове славянське Богослуженє р. 867. І так Служба Божа відправляє ся на мові старославянській вже поверх десять століть.

Але старославянська мова посїдає за собою не тільки вікову традицію, але визначає ся неввичайним засобом слів і виразів. Таїнства св. віри трудно зрозуміти, але ще труднїйше їх виразити. Бо не є се річи звичайні, буденні, але взнеслі, надприродні. Жертва св. Літургії належить до сих таїнств, для людського розуму недоступних. Вирази в ній повинні бути означені ясно й недвозначно, а до сього як раз надає ся так поважна й прекрасна мова, якою є мова старославянська, яка стала основою славянського письменства й славянських літератур.

Головною же причиною, задля якої заховано в Службі Божій мову старославянську, є се, що мова ся належить до т. зв. язиків мертвих. Нинї вже жаден нарід її в щоденній

бесїдї не уживає; і саме тому старославянська мова не підлягає безнастанним змінам, які замічаємо в инших мовах. Возьмім пр. якусь нашу часопись з перед 50 р. р. і порівнаймо її з часописию теперішньою; яка кольосальна ріжниця! Скільки знайдемо в тій давній часописи ветхих слів і престарілих виразів, які вже нині не істнують, а на місце котрих вступили инші! Скільки слів змінило від тодї своє значінє! Але по що так далеко сягати? Возьмім катехизм більший з р. 1906, виданий накладом ц. к. Видавництва книжок шкільних і порівнаймо його з катехизмом печатаним 6 лїт пізнїйше; скільки і тут слів змінених та скілько змін в самій складнї! Супроти того щож сталоб ся з жертвою св. Лїтургії, якби Церков була зневолена не кажу що кілька, але що кількадесять лїт змінятиˇ зміст молитов уживаних підчас Служби Божої і то не тільки в одній мові, але в кількох, кільканайцятьох, ба навіть в кількадесятьох. Праця булаб се велика й мозільна, а в додатку позакрадалиб ся тут і там чималі похибки, хотяйби виконувано як найстисліїшу контролю. Всему тому запобігла Церков, завівши раз на завсїди в нашім обряді мову старославянську, у Греків старогрецьку, у латинників латинську.

Нераз доводить ся нам чути, що нарід присутний на Богослуженю не розуміє як слїд молитов священика. Якби Служба Божа правила ся в мові українській, всї присутні з більшою увагою й користю брали би живу участь в безкровній жертві. Але чи так було би справдї? Взнеслі гадки, які містять ся в молитвах св. Лїтургії, трудно без відповідного приготованя зрозуміти і в матернїй мові Лїпша є метода, яку поручають Отцї на вселенськім соборі в Тридентї, аби вірним в проповідях обяснювано приступно зміст і значінє молитов і обрядів лїтургічних. Такий спосіб є успішнїйший, як виказали довголїтні досвіди ревних душпастирів. Так поступає Церков ще й нинї, коли радить священикам, аби в неділї й свята відбували т. зв. науки недїльні; підчас них поясняють вірним таїнства св. Жертви та дають вказівки, як належить Служби Божої слухати, аби з неї хосен віднести. Якби ми допустили, щоби Служба Божа правила ся по українськи, то хосен з сього не бувби більший, противно, навіть зменшив ся б. Бо святі таїнства, хотяйби їх висказано і в рідній мові, нарід однаково не зрозумів би без пояснень, а підчас цїлої Лїтургії нїхто пояснень давати не буде. Тільки повстали би з сього чималі шкоди.

Кождому звісно, що мова, якої добре не розуміємо, мимохіть будить в нас поважанє. Така вже людська вдача. Найбільше поважаємо се, чого добре не розуміємо, а чоловік все позістає чоловіком і найвисша наука не змінить його натури. „Служба Божа є сонцем всїх духових вправ, осередком християнської релїгії, душею побожности, невисказаним таїнством, що містить в собі безодню Божої любови“. (св.

Франц Салїйський). Служба Божа се жертва, в котрій повинні ми брати участь в найбільшім скупленю духа і з найбільшою покорою, бо підчас неї зступає до нас сам Господь та дає нам Своє найсвятійше Тїло й Свою найсвятійшу Кров. Чи заховувалиб ми таке скупленє й таку почесть та чи булиб так сильно переконані про святість жертви, якби священик висказав слова перетворюючі хлїб і вино в пресв. Тїло і Кров Господню в мові, якою ми послугуємо ся в житю буденнім, та якою так часто зневажаємо Боже імя? Дуже скоро стратилиб ми всяку почесть для жертви, котра на вні не ріжнилаб ся в нїчім від наших щоденних дїлань. Кінцевим висліdом цїлого процесу була би апостазія. Історія дала вже нам на се докази. Всякі єреси свою незалежність від Риму маніфестують тим, що при справованю церковних обрядів лїтургічну мову заступили мовою рідною. Так поступили протестанти, Англїкани і мн. ін.

Так отже на питанє „Чи Служба Божа повинна відправляти ся по українськи? — відповідаємо: що нї. Бо якби у нас Служба Божа відправляла ся по українськи, то з тою самою рацією Болгари жадалиб для свойого Богослуженя мови болгарської, Чехи чеської, Поляки польської і т. д. аж кінцевим висліdом було би замішанє в Церкві і в понятях св. віри. Заховати належить старославянську мову при наших обрядах церковних, бо мова ся посїдає за собою вікову традицію, і надає ся найлїпше до докладного означеня понять ізза своєї ясности, ядерности, ляконічности й незмінности, причиняє ся до того, що заховала ся одноцїльність і однообразність обрядів церковних у всїх народів, які на старославянській мові Богослуженя правлять. Старославянська мова в Службі Божій будить в нас мимохіть високе почитанє для сеї святої жертви і успособлює нас до набожної в нїй участи. Але найважнїйшою причиною, задля якої старославянська мова повинна позістати в Службі Божій, се воля і розпорядок Церкви, котрій Ісус Христос дав власть установляти приписи в особі св. Петра: „И ѣ́же а̑̀щє скажеши на земли, бу́детъ сказа́но на небесѣ́хъ: и ѣ́же а̑̀щє разрѣ́шиши на земли, бу́детъ разрѣ́шено на небесѣ́хъ“. (Мат. 16, 19). Розважаючи всї причини, Отцї на вселенськім соборі Тридентійськім під проводом папи Пія IV., користуючись властю їм даною, вирекли: *„Наколи би хтонебудь смів твердити, що Служба Божа повинна відправляти ся в рідній мові, най буде анатема“.*

Церков відправляючи Службу Божу по старославянськи, зовсїм не хоче виключати рідної мови. І для неї є і має бути досить місця в Церкві. Проповіди, катехизація, додаткові молитви (пр. послїдна молитва о мир), безчисленні пісні, а навіть в св. тайнах ті уступи, в котрих священик звертає ся до вірних (питаня при хрещеню і тайнї супружества) відбувають ся і мають відбувати ся в рідній мові. Уживанє старославянської мови обмежила отже Церков тільки до річий

доконче потрібних, але там не хоче від неї ані на волос уступити, аби ми преціньне забули, що ми членами *Церкви соборної*.

Упослід годить ся піднести, що старославянська мова є о цїле небо більше зрозуміла для нашого народу, як пр. для Поляків або Німців мова латинська. Наш нарід через більше як девять віків так зжив ся з старославянською Службою Божою, що сеї старославянської мови в Службі Божій не відчуває зовсїм як щось чужого, але як щось питомого. А хто радить завести в Богослуженю українську мову, сей доказує, що не знає нашого Богослуженя з житя і власної практики. Хто думає, що в Римі можна дістати згоду на повну заміну старославянської мови українською, сей сильно ошибає ся. Бо що збудували віки, се вже не дасть ся змінити. І до заміни старославянської мови українською в Богослуженю нїколи не прийде!

Церква в національнім житю.

В липни с. р. відбув ся в „Академічній Громаді“ відчит п. Мик. Чубатого п. з. „Церква в нашім національнім житю“. Ось короткий зміст сього викладу:

Одною з признак національности є національна віра. Нема її в усїх народів. У котрого народу витворила ся національна віра, там є вона сильним заборолом національности, н. пр. у Ірляндцїв, Поляків. Прелєгент розглядав питаня національної віри в історичнім освітленю. Брав він під увагу віру яко суспільний чинник в житю нації, не хотячи одначе усувати чинник догматично фільософічний на другий плян — в тім переконаню, що тільки одно з другим дає сильну підставу національній вірі. Під національною вірою розумів прелєгент віру, яка найкрасше причиняєть ся до удержаня розвитку нації. Наша інтелїгентна верства до р. 1914 не доцїнювала ролї релїгії взагалї в житю народів, а навіть подекуди сю справу легковажила. А ж війна отворила очи на сю справу. Нам Українцям дала історія можність утворити свою національну церкву. З одної сторони дістались ми в сферу впливів грецького обряду, з другої сторони все держались ми з резервою супроти цезаропапістичного візантійства наслїдком вродженого нам нахилу до свободи (старо українське віче). Одно боронило нас проти польонізації, друге від російських впливів. Не дивно, що унія з Римом була у нас все актуальною від Ярослава Мудрого по

акт берестейський. І власне тоді, коли в справах церковних Москва переняла на себе ролю Візантії (утворенє патріярхату московського 1585) приходить ся ідеально гарна і на всі фронти для нас корисна будова церковна — унія з Римом із задержанєм грецького обряду. Та на жаль і на сю справу панував до послїдних днів в основі неоправданий історично погляд — впрочім попираний мало не всїми українськими істориками, вихованими на російській історіографії — немовби то унія була формою віри, накиненою нам Поляками і Єзуїтами. Прелєгент показував на історичних доказах, що унія в XVI. в. стала ся конечністю для української церкви. Про її занепад свідчать цитовані прелєгентом документи історичні. Рівнож неісторичний є погляд, немовби унію сотворили Поляки або Єзуїти. Бо крім польського короля Жигмонта (який сю справу попирав з ідеї), майже нїхто унії не попирав. Що до Єзуїтів, то їх участь в сім дїлї незначна; зрештою Єзуїти в Польщі в сім часї були переважно чужинці, які сю справу рівнож тільки з ідеї підготовляли. Головним творцем унії були папи римські, які сю справу навіть дуже прихильно для нас трактували, що доказати можна численними листами папів, реляціями папських нунціїв в Польщі. За те неприхильно віднесла ся до унії польська суспільність, не виключаючи епископату з примасом на чолї. Та мимонепригожих обставин унія утвердила ся, а з знесенєм автономії української незєдиненої церкви під конець XVII. в. поширила ся на цїле майже Правобереже, Білу Русь і Галичину, обнимаючи $^2/_3$ усїх Українців. Унія стала національною релїгією.

Прелєгент торкнув ся і сеї справи, що козацтво заявилось за православєм, та показував, що козацтво в сім питаню вело політику нервів. За те визначні його провідники Хмельницький (під конець житя), Виговський, Орлик, Мазепа були за унією. Та наші вороги зрозуміли вагу унії. Проти неї лучили ся все обі сторони, починаючи від нагінки Катерини II. 1789 р., а скінчивши на трагедії холмській. Акція мала майже незмінений напрям і підчас окупації Галичини ворогом 1914—1915.

Потім прелєгент розглядав, як в нашій суспільности в сім часї наступила ревізія поглядів. Знаменним констатованєм сего факту є розвідка д-ра Томашівського, яка появила ся в віденськім „Дїлї“ з 8. мая 1915 р. Потім переходить голоси так наших наукових авторитетів, публїцистів і громадян взагалї в сій справі. На першім місци наводить прелєгент річ д-ра Томашівського п. з. „Церковно політичний бік українського питаня“, з якою майже вповнї годить ся. Прелєгент стоїть на тім, що унія є нашою національною вірою і її пропаганда лежить в нашім житєвім інтересї. Ав-

токефальна українська церква не оперла ся би російським впливам, коли їй не можуть оперти ся при власній державности народні церкви в Сербії, Греції, на Атосї, монастирі палєстинські, а навіть церква в Болгарії, де лиш через се в послїднім часї унія з Римом стала актуальною. Для нас однак — говорив прелєгент — є актуальнїйшою справою, що ми маємо робити, бо треба числити ся з всякою можливістю. Тепер час на сконсолїдованє національної думки також в церковній справі.

О. Стефан Ковалїв.

Церков національна чи соборна?

Від початку істнованя людського роду істнували народні церкви, зарівно поміж жидами, як і поганами. Саме ізза привязаня до своєї релїгії зберегли жиди доселї свою національну окремішність. Тисячі инших народів і племен потонуло в лонї других посвоячених народів, так що нинї нема по них анї слїду; але жиди зберегли свою національну відрубність, бо зістали вірними своїй релїгії. Найбільше народною зі всїх церков є схизматицька церков в Росії, котрої „найвисшим епископом“ є сам цар і протестантська церков в Нїмеччинї, котрої головою є нїмецький цїсар. Обі ті церкви служать посередно інтересам держави.

Але католицька Церков має инші завданя. Є границя поміж релїгією а полїтикою, поміж вірєнєм а полїтичною програмою. Релїгія стоїть понад всякими полїтичними справами; релїгія є вільною донькою неба; не може отже служити до переведеня інтересів полїтичних, анї до осягненя цїлий чисто земських.

Звісне є привязанє Українців до католицької Церкви. Мартирольогія української зединеної Церкви під пановањем Польщі виказує, скільки то наших свїточів понесло навіть мученичу смерть за справу католицької Церкви. І папи не шадили нїколи Українцям похвал задля їх вірности для Церкви й привязаня до Апостольської Столиці. Звісні загально слова папи Урбана VIII. висказані до епископа холмського Методія Терлецького: „Per vos, mei Rutheni, spero Orientem convertendum“. В очах Намісників Христових уходили Українці чи не за найвірнїйших синів Церкви і сеї слави ми доселї не втратили.

Але коли ходить о наше добро національне, деякі скрайні земляки готові є виповісти послух Церкві.

Тимчасом таке поняте о цілях і засадах Церкви є зовсім мильне. Як за часів римської републики засадою керманичів держави було: „Добро поспільне повинно бути найвисшим законом", так завданєм і послідною цілию католицької Церкви є добро душ. „Царство Боже не є з сего світа", мовить Спаситель, але стоїть посеред світа, аби його здобути для Бога. Кождий живучий нарід має сам в собі стільки животности й відпорности, що при добрій волї зуміє заховати свої народні скарби ненарушеними. Церков йому не тільки в тім не перешкаджає, але навпаки, навіть посередно до сього помагає.

Віра з своєї сути повинна лучити народи хотяй чужоплеменні. Католицизм не повинен бути з любови вітчини, але патріотизм з любови Бога. Не длятого є ми католиками, що любимо вітчину, котра немов зросла ся з католицькою вірою, але любимо вітчину длятого, що ми католиками. Любов вітчини добре понимана є тільки випливом Божої любови; хто не любить своєї вітчини, той навіть грішить, бо вона є йому другою матерю, котрій по рідній матери завдячує всьо. Заповідь любови Бога се перша й найважнійша заповідь. „Втора же подобна ей: возлюбиши искренняго твоего яко самъ себе". (Мат. 22, 37—39.)

* * *

Понад всїми царствами сего світа стоїть могуче царство збудоване на основах найсправедливійшої конституції: католицька Церков. Тільки вона є в змозї злучити під своїми опікунчими крилами всї народи, не накладаючи їм ярма неволї; тільки вона може дати своїм дітям правдиве щастє.

Католицька Церков з природи річи є соборна (вселенська, всесвітна), себто установлена для всїх народів цілої земської кулї, без ріжниці народности. Вона дбає з рівною печаливістю про всї народи, маючи на оцї тільки їх вічне спасенє.

1. Правдива Церков мусить бути всесвітна, соборна, призначена для всїх народів. Всяка національна церков не може бути правдивою через те, що не зуміє як слїд заспокоїти духових потреб чоловіка. Бог не може вибрати собі одного осібного народу, якого би лиш самого наділяв всякими добродїйствами і ласками. Вправдї в старім завіті усмотрив собі Бог жидівський нарід як вибраний нарід, котрому не щадив доказів особлившої своєї опіки, але рівночасно і у поган удержував через вдохновених мужів, пророків та фільософів віру в прихід Месії. А вже сам Спаситель проповідав Євангелиє не тільки жидам, але і поганам. „Во свой прїйде, й свой его не прїяша". (Іван. 1, 11).

2. Католицька Церков саме тому, що є соборною, попирає в найвисшім степени інтереси поодиноких народностий. Не зносячи властивости поодиноких народів, полишає їм всякі народні свободи, права й привилеї, позваляє свобідно рости й процвитати одному біля другого в згоді і єдности. Релігія і народність се не є понятя суперечні, виключаючі або поборюючі себе взаїмно. Кожда медаль має дві сторони: так релігія і народність є понятями стисло зі собою злученими, є двома сторонами того самого ідеалу людського. Народність є немов узлом, який посередничить між людскістю а Богом, серцем чоловіка а серцем Божим. Як би католицька Церков тріюмфувала понад всякими сторонництвами, понад расовою завзятістю й братньою ненавистю, якби кожда держава кермувала ся її засадами, не булоб нині і сеї всесвітної війни, у якій брат рідному братови післав убійчу кулю — а панувалаб на цілім світї найбільша згода, єдність і любов. Всі члени сеї держави єднали ся б в серці Божім і не булоб ні кривди, ні гнету. Тоді панувалоб на цілім світї найбільше вдоволенє, а ся долина плачу засіяна тернями та бодаками сталаб для нас наче справдішним раєм.

3. Католицька Церков у всіх своїх постановах має на оці передівсім добро душ, одначе наверненим народам несе й инші премногоцінні дари.

Кому завдячують народи свою культуру й просвіту, як не Церкві? В середних віках тільки церкви й монастирі ширили всюди довкола просвіту й плекали поезію, музику, малярство, словом письменники, поети, художники і взагалі учені знаходили в них завсїгди великих покровителїв.

Гірчичне зерно, яке засіяв Ісус Христос в своїй Церкві, має в собі безнастанну силу кільченя й здібність видавати щораз то нові паростки. И тому то католицька Церков намагаєть ся усїми силами розширитись, аби спровола могла огорнути всї народи. В тій цїли урядила на цїлім світї стациї католицьких місій.

Головна „централя“ Пропаганда де Фіде в Римі висилає рік річно до диких племен, живучих в тьмі поганства, своїх місіонарів. Такий місіонар, заки розпічне діло навертаня поган, вчить ся уперід мови сего племени. І в тій мові промовляє до диких народів, отже до Кафрів по каферськи, до Монголів по монгольськи, до Хінців по хінськи і т. д. І тим їх собі зараз від першого почину єднає. Якби промовляв до них мовою чужинецькою, з певністю стрінув ся б з чималим опором. Найбільшим старанєм місіонаря є виховати собі як найскорше з посеред народу здібних хлопців — котрі булиб відповідні до стану священичого — і по одвітнім підготованю вислати їх на студії до Пропаганди де Фіде в Римі. Коли відтак вже краєвий священик промовляє до

своїх земляків, річ йде далеко лекше і поганський нарід навертає ся цїлими масами.

Інакше поступають собі правительства европейських народів по здобутю краю чужоземного. Накидають відразу свою культуру й права, змушують до плаченя данин і податків, спроваджують своїх учителїв і професорів, закладають курси й школи, в яких вчать тубильців своєї мови, роблячи її державною. Стремлять отже всякими способами до винародовленя підчинених народів. Саме та полїтика винародовленя будить у поневолених народів нечуваний опір, бо жаден чоловік не збуває ся доброохотно своїх найдорожших жемчугів та найбільших скарбів: мови, вітчини й народних звичаїв. Якби католицька Церков так поступала, зненавидїли би її від першого разу всї поганські народи і волїли би радше й далї покланяти ся своїм ідолам, ніж приняти віру, котра, проповідаючи в теорії любов ближнього, в практицї його поневолює, поневіряє, понижає, силкуючись його винародовити. Бо не на се приймає католицька Церков на своє лоно навернених поган, аби мати які зиски матеріяльні або ідеальні, але на те, щоби Бог мав більшу славу, а люди більший пожиток. Церков отже навернених народам нїчого не відбирає навпаки, приносить їм цивілїзаційні скарби, пособляє їм до всесторонного розвитку.

4. Католицька Церков є независима, інтернаціональна, всесвітна. Кождий чоловік без ріжниці народности може знайти в нїй заспокоєнє своїх духових потреб і правдиве щастє на землї.

В нашім обрядї відправляють ся богослуженя в мові старославянській. Вже сам факт, що Церков вибрала собі до відправи богослужень у всїх обрядах мови мертві (латинську, старогрецьку, старославянську, коптійську, сирійську, вірменську) — доказує її соборність. Наведених мов — на яких відправляють ся богослуженя — не уживає нинї в буденній бесїдї жаден жиючий нарід. І як раз ті мертві мови запевняють Церкві, що церемонії й обряди її не дознають нїколи жадної зміни. Отже і таїнства віри в наслїдок уживаня мертвих мов не будуть наражені на нїякі втрати ні ушкодженя.

Яко знак, що католицька Церков є соборна та що не має нїчо спільного з національною церквою жидівською, оснувала свою столицю не в Єрусалимі, але в Римі, в столицї поганського цїсарства римського. Звідси виходили на цїлий світ через цїлі віки і виходити муть до кінця світа спасенні ласки католицької віри, ущасливляючи всї до неї приналежні народи.

5. Мимо всїх ворожих зусиль та змагань католицька Церков зростала постійно на цїлім світї. І нераз вже вела завзяту боротьбу з своїми противниками, але сповнили ся

на ній Христові слова: „И врата ада не одолѣютъ ёй". (Мат. 16. 18.) Церков не може йти в зад, але мусить розвивати ся й пре з нестримною силою наперед, не зближає ся до свойого кінця й розвязаня, як твердять злосливо її противники, але росте в що раз то більшу силу, а днесь бачимо її, тую вибрану Невісту Христову славною на весь світ. Вона подібна до сего дерева, щепленого Божою рукою, до дерева завсїгди зеленого, завсїгди відроджуючого ся і видаючого в своїм часі овочі.

Із сказаного слїдує, що цїли національної церкви є розбіжні з цїлями Церкви соборної. Національна церков має на оцї передівсім добро дочасне, ідеальне й матеріяльне; соборна же Церков дбає передівсім о вічне добро повіреного собі стада, але посередно плекає й добра ідеальні дочасні.

І даремні зусиля всїх тих, що намагають ся поступованє католицької Церкви ввести на инші шляхи, котрі хотять католицьку Церков вчинити національною.

о. Михайло Дороцький.

Науки про церкву

христіянсько-католицьку і схизматицько-православну.

НАУКА III.

1. Змаганя до єдности. 2. Христіянство між Славянами.

„Коли говорю язиками людськими і ангельськими, любовиж не маю, то став я мов мідь звеняча і тарабан гудячий".

І. Кор. XIII. 1.

Мої Дорогі!

Минулої неділї чули ми, як то задля гордости царгородських патріярхів відпав від єдности Христового стада цїлий схід, наперед церква грецька, а за нею відтак другі східні церкви.

Цїкаво вам однак буде знати, яка то була дальша судьба отсеї відорваної східної галузи церковної; чи були які проби зєдиненя між церквами східними а церквою західною, тай як вони доси удавались.

Щоби сю вашу цїкавість заспокоїти, ми в нинїшній науцї перейдемо:

1. Історію змагань до злуки обох церков; а понадто ще 2. Історію поширеня віри христіянської між Славянами.

Св. славянські Апостоли, Кирило і Методіє, моліть ся за нами!

1.*)

Від часу східного роздору в церкві, довершеного в половині одинайцятого століття, проявляли ся майже безнастанно змаганя, щоби сполучити назад східну галузь з західною. Треба уже наперед зазначити, що ті змаганя не тішились довшими, тревальшими успіхами з тої причини, що до святої справи церковної єдности домішувано майже все справи світової політики. Тому то сей сумної памяти розділ церкви східної від західної, або т. зв. велика схизма, підтримувана стільки стоїть політичними інтересами дотичних правительств, народними антагонізмами, ріжницею західно-европейської і візантійської культури є гріхом, є проступком великої частини христіянського св'та, який має обовязок стреміти до єдности і любови в почитаню одного Бога, і в релігійнім житю, вірі і всім, що до віри належить. Очивидно, головна вина за сей розлам спадає на тих, що його в першій мірі спричинили і не старають ся його усунути.

Але стараня такі, як я вже сказав, були і то не одні. І так в XIII. столітю в часі четвертого хрестоносного походу хрестоносне військо західних володарів, замість іти здобувати св. землю від Музулманів, задержалось в Царгороді, і тут хотіло насильним способом зєдинити схід з заходом. Основано там не лише латинське цісарство 1204 р. але й заведено латинське богослуженє. Таке насильне єдиненє і то ще впроваджуванєм латинського обряду між Греками, не то що до церковної єдности не довело, але ще збільшило ненависть Греків до латинян. Тож уже за 57 літ, 1261 р., упало там в Царгороді і се латинське цісарство і латинська церква.

Незабавом однак знов уже самі Греки простягли руки до єдности церковної, але знов і вони робили се з політичних зглядів, а то тому, бо хотіли дістати через Папу Римського поміч від західних володарів проти Турків, що загрожували грецькому цісарству. Тодї то грецький цісар, Михайло Палєольог вислав грецьких послів-епископів на вселенський собор, який відбував ся на заході в Лїонї 1274, і там Греки згодились на те, що Папа Р. є головою цілої Церкви Христової. Та ся злука тревала лише 8 літ, бо син цісаря Михайла, Андронік II., вже 1282 р. зірвав знов всяку звязь з Римом.

*) Гляди: Історія хр.-катол. Церкви о. Ал. Стефановича, стор. 111.

Коли ж знов в І. половині 14. століття Турки загрожували Царгородові, грецький цїсар Іван VII., бажаючи помочи від західних володарів проти Турків, навязав також переговори з Папою Римським, Евгенїєм IV. в справі з'єдиненя церкви грецької з Римською. І дїйсно на вселенськім соборі в Фльоренції, 1439 р., на котрий прибув навіть сам грецький цїсар, царгородський патріярх Йосиф і богато східних епископів, а між ними і наш київський митрополит Ізидор, згодили ся Греки приняти і узнати слїдуючі точки, яких доси вони не хотїли узнавати, і задля яких вони відпали від заходу, а то: 1. віру в походженє св. Духа і від Бога Сина, 2. першенство Римського Папи в цїлій Церкві, 3. істнованє чистилища, і 4 згодили ся на те, що св. жертву можна приносити на кваснім або прісним хлїбі, і то після звичаю в кождій Церкві.

Но і та злука не вдержалась довго. Ото Турки, боячи ся злуки всїх христіян, витворили між східними христіянами за Юдин гріш велику партію, противну з'єдиненю, так що повстала велика борба проти церковної єдности, яка дїйстно по кількох лїтах знов занепала.

Алеж і страшна кара постигла незабавом цїлий схизматицький схід. Ото 1453 р., отже вже за 10 лїт, Турки завоювали не лише всїх христіян в малій Азії, але здобули і сам Царгород від Греків, і в Царгородї оснували навіть свою столицю. Від того часу починає ся сумна доля-неволя східних схизматицько-православних христіян під музулманським ярмом. Не хотїли горді Греки підчинитись під послух Папі Римському, то дістались в неволю турецьку, попали в понижаючу зависимість від турецьких султанів, яким лише і залежало на тім, щоби не прийшло до єдности царства Христового. І справді від того часу не було вже загальнїйших проявів до злуки між Церквою східною і західною.

Вправді недавно, бо 1902 р. царгородський патріярх поставив був до всїх східних автокефальних церков запити в справі церковної злуки з Римом, однак з відповідий, даних тими церквами видко, що хоч всї вони також заявляють ся за церковною єдностю, то однак, раз, не маючи вже між собою церковної єдности на Сходї, а по друге зістаючи в невільничій майже залежности від своїх правительств, не можуть днесь виявити стільки сили і відваги, щоби зірвати з гріхом роздору, та зєдинитись з заходом в одно Христове стадо.

А однак колись таки сповнять ся пророчі слова Спасителя: „і буде одно стадо і один пастир“, і тодї то явить ся в цїлій повнї та Божа сила Ісуса Христа і ідея вселенської Церкви тодї здїйснить ся в з'єдиненій Церкві Сходу і Заходу. До здїйсненя ж тої ідеї єдности мусимо вже тепер змагати всїми чесними способами, головно молитвою і дїлами любови та апостольської ревности, якими

нам присвічують як раз св. слав. апостоли, Кирило і Методій, про котрих будемо сейчас чути обширнійшу науку, бо хочу вам, мої дорогі, еще днесь вкоротці представити історію поширеня віри христіянської між Славянами.

2.

Христіянська віра ширила ся між поганськими народами з двох головних огнищ: з Риму, столиці Папи Римського, і з Царгороду, столиці грецько візатійських цїсарів і грецьких патріярхів. З Риму ширила ся христ. віра в римськім або латинськім західнім обрядї, а з Царгорода в обрядї східнім, грецькім. Хоч сї обряди були відмінні, но віра була одна й та сама, христіянсько-католицька, та обі Церкви, східна і західна признавали над собою одну верховну власть Папи Римського.

Між Славян понесли світло Христіянської віри з Царгороду два братя, св. Кирило і Методій. Їх батько був Грек, а мати Славянка. Св. Кирило винайшов для Славян письменні знаки, азбуку, та спільно з Методієм переклав на славянську мову св. євангелиє і прочі св. книги. Се дїло мало величезне значінє для будучого розвитку цїлої майже Славянщини; воно причинило ся до надзвичайно скорого розширеня христіянства між усїма Славянами і положило основу до славянського письменства і будучих славянських лїтератур.

На просьбу велико моравського князя Растича, послав йому грецький цїсар обох сих братів, Кирила і Методія, що прибули дїйстно на Морави 863 р. і навернули весь моравський народ на христіянську віру — після грецького обряду, дали їм книги богослужебні в славянськім язиці. Се однак не подобало ся висшому нїмецькому духовенству, яке тодї хотїло не лише релїгійно, але й полїтично панувати над славянським, моравським народом, тай внесло навіть на обох братів Апостолів зажаленє до Папи Римського.

Св. Кирило і Методій удали ся до Риму на оправданє, а Папа Римський не лише їх апостольську дїяльність одобрив, але навіть поставив Методія єпископом над новонаверненими Славянами. За ті великі заслуги около наверненя Славян прозвано обох братів „Апостолами Славян".

Цїкаво для нас, що ті святі славянські Апостоли, хоч їх дїяльність припадає на часи Фотієвого роздору, не пішли за гордостю царгородського патріярха, а оказали ся слухняними для Папи Римського, яко для голови цїлої Христової Церкви. Отже, як бачимо, Славяни на Моравах належали до Церкви католицької, мали віру католицьку, лише в грецькім обрядї, а в славянськім язиці. Той то греко славянський обряд розширив ся відтак дальше між другими Славянами, а приняла його також пізнїйше і наша Русь-Україна.

Так отже в нинїшній науцї чули ми, що від часу до часу заявляли ся люди доброї волї, які розуміючи вагу і значінє слів Спасителя: „Най буде одно стадо і один пастир", змагали до того, щоби східну галузь церковну назад злучити з одним пнем Христової Церкви. щоби всїх ісповідників Христової віри, всї Христові вівці згуртувати в одно велике стадо. Однак ті проби, на жаль, оставали лише пробами, не вдавали ся, а не вдавались тому, бо в них було за богато домішки полїтичної, а за мало Христової любови

Бачили ми надто, що ріжнородність обрядів не противить ся єдности церковній і єдности віри, коли тільки кождий християнин єсть вирозумілий для другого обряду, коли тільки другого обряду не понижає ся, лише в ріжнородности обрядів добачує ся красу прославлюваня Бога всякими дозволеними і красними способами. Таж виразно сказав сам Папа Римський Іван VIII. до моравського князя Святополка: „Той Бог, котрий сотворив языки: єврейський, грецький і римський, сотворив і всї прочі языки на свою славу і похвалу".

Взагалї переконуємо ся, що як би на місце взаїмної зависти заняла в христ. серцю взаїмна любов, а тоїж так горячо домагаєть ся Спаситель від кождого свого ісповідника, тодї скорше прийшло би до спільного порозуміня і до вирівнаня всього, що днесь дїлить всїх християн межи собою, що дїлить Схід від Заходу. Правдиві є слова св. Апостола народів: „Коли людськими й ангельськими языками говорю, любовиж не маю, то ставя мов мідь звенячаі тарабан гудячий."

Тому просїм Божественне Серце Ісуса, любовю до нас горіюче, щоб і всї християнські серця загорілись взаїмною любовю, та в той спосіб щоб у любови зєдинились всї в одно св. велике, могуче стадо Христове. Амінь!

о. І. Г. з Дрогобича.

Наука до дїтий

в день святого Константина і Олени.

Сл. Іс. Хр.!

Нинї святкуємо, мої любі Українські дїти, память опікунів шкільних дїтий, память св. Константина і Олени.

В день той ви вільні від шкільної науки на се, щоби відірвали ся від щоденної праці а свої очи спрямували там, де ціль ваша і глянули на своїх опікунів, котрим ти дітворо єсси віддана в опіку, а приглянувшись їм, застановили ся над своїм житем і набрали на ново сил до праці.

Сих двоє великих святих жили дуже давно тому і обоє визначались тим, що в їх житю хрест відіграв велику ролю і ми лучимо їх память з історією хреста. Св. Константин навернув ся через хрест і побив через него воронів. Св. Олена розширила єго почитанє.

Не менше значінє має в нашім житю хрест — кождене несе на своїх раменах хрест а хрестом тим є обовязки і тягарі житя, які Бог на нас наложив.

І нести сей хрест будемо ціле житє, аж поки не донесемо єго там, де всі хрести зложені — перший Адама, дальше Христа, а дальше наші і тих, що по нас жити будуть; то є до гробу.

Ріжні люди ріжно єго несуть, а найважнійше в житю є се, щоби ми, коли Бог дав нам нести хрест житя, несли єго радо і без нарікання і о скілько можна улекшували собі по Божому сю хрестну дорогу житя.

І нині я хочу Вам, з нагоди нинішнього свята, кинути одно реченє, котре виповнене в житю, улекшить нам тягар хреста і певно отре перед часом не одну слезу. Слова сі суть: Виречи ся щастя а думати о обовязках, серце заступити совістю, се знаком правдивих людий, се знаком вибраних людий.

Мої любі Українські дїти! З подивом дивимось, слухаємо оповідань з житя святих. Дрожимо на згадку терпінь, мук, які вони переносили, але нам навіть на думку не прийде, що ми тут зібрані сотворені на то, щоби колись були товаришами тих сьятих, ми преціньпризначені до неба!

Ми так привикли і полюбили наші гріхи, що думаємо, що ряд святих скінчив ся десь на дуже давнім віці по Христі і що прочі святі, то хиба десь якісь виїмки; а ми забули на се, що ми мусимо сповнити то житє як найкраще і тим самим доказати, перед самим собою, що ряд той тягне ся і дальше, лиш одно є відмінне, инакше стаємо ся, а властиво за инакші дїла станемо ся святими, як наші опікуни.

Ми є ученики, ходимо до школи і через се, що учимо ся, сповняємо свої обовязки, котрі на нас Бог наложив. Наука в школі є на то щоби нам показати, як ми повинні жити, щоби стати чесними людьми, добрими членами суспільности а через се честию свого українського народу — своєї вітчини.

Коли ми сповнили ті обовязки, сповнимо тим самим свою задачу на світі а за се, за таке житє станемо в рядах наших святих, в рядах св. Константина і Олени, св. Йосафата і ин.

Але вже нині бачите, що то не так легко сповняти ті обовязки, мимо того, що вони не тяжкі, світ вже нині тягне нас до себе і обіцює нам все лиш на се, щоби ми не учились. І ми вже до тепер на шкільній лавці здоптали нераз свої обовязки і віддались обіцянкам щастя, котрого ми в додатку не найшли. Було і так, що ми подоптали наші постанови, що хоч на будуче будемо сповняти точно свої обовязки.

Таке нині, а щож буде пізнійше, де житє твоє буде тяжше, покуси більші?

Тому вже нині треба набрати сили до доброго житя, котре нам і тут на земли дасть одиноку осолоду, не говорячи вже о житю поза гробом.

Силу сю можете набрати зі слів сказаних перед хвилею. Слова сї запишіть собі яко памятку нинїшного свята і не забудьте їх ніколи, а *слова сї я повторю і поясню* Вам їх коротко.

„Ми в житю мусимо забути о щастю, виречи ся єго, а думати єдино о сповнюваню обовязків, серце мусимо заступити совістию. а виповненє того є знаком великих людий, є знаком вибраних людий."

Коротке се реченє, а в нїм містить ся причина нещасного житя тисячів людий і противно в нїм є і було щастє соток тисячів людий.

Того держали ся всї, що яко люди були великими, держали ся єго королї, не забували про него і бідаки, держали ся єго і жили після него всї, що для людства зробили много.

Ми мої любі думаєм ложно, коли блеск королївський і пишноту дворів панів уважаємо за осїдок щастя, за вершок досконалости людий.

Нї дорогі, се є блуд, а ми памятаймо о тім, що доконалим на світї є кождий, хто є чесний і характерний, є той, хто сповняє свої обовязки яко католик і член суспільности, а таким є і той найбіднїйший ученик, що в подертих черевиках, в голоді, учить ся в хатї при світлї лямпи з улиці, а противно може тої черти недставати людям, хоч би вони були королями, як то бачимо на італїйськім теперішнім королю Вікторі Емануелю, котрий брудно подоптав свої обовязки яко союзник і товариш супротив нашого цїсаря і підлою зрадою прилучив ся до єго ворогів.

На нїм бачимо велич сих слів; ми мусимо виречи ся щастя а сповняти свої обовязки. Бачите єму усьміхалось щастє, здавалось стане великим, коли кине обовязки, мав всякі дані стати великим. Австрія, думав, слаба, окружена ворогами довго не видержить, він зрадивши свого друга, кинувши обовязки супротив него, стане великим. І він не вирік ся щастя, не сповнив своїх обовязків, виповів свому другови війну — і бачимо, пімстилась на нїм доля.

І великим хоч би при своїй біді стане той, хто сповняє обовязки задля того, щоби їх виповняти, мимо того, що щастєб не знати як манило єго до себе.

Бачимо то і по вас; не той є досконалий ученик, що учить ся вправдї найкрасше, але лиш на се, щоби нїкого не було лїпшого від него, але велику надїю треба покладати на того, хто учить ся на се, щоби сповняти совісно свої обовязки. З такого буде певно потїха і для людий і для єго народу.

Ставити обовязки висше як щастє се є клич, котрим повинні бути ви вже нинї пересякнені і вже в дрібницях присвоювати єго собі, а присвоювати мусите вже нинї, приміром, учитись мимо того, що в часї науки тягне тебе щастє до себе а тим щастєм є тодї: забави, товариші, прогульки, проходи.

І коли ми вже нинї будемо що дня відмовляти собі щастя а вибирати обовязки мимо того, що вони прикрі, то ся засада війде в нашу кров поволи і ми певно в житю не попадемо в сїть гріхів, які світ на нас заставив яко „щастє“ — і тодї будемо ми при своїй бідї навіть, дїйсно великими. Але се мусить зачати ся вже нинї, на шкільних лавках.

* * *

Друга часть слів згаданих є властиво розширенєм першої і доповненєм її. „Ми маємо серце заступити совістю“. І чому?

Слухай дитинко, що справляє родичам, учителям твоїм більшу гризоту, як не твої привички, як лїниство, непослух, траченє часу на забавах а се все сидить, що так скажу, у твоїм серци. Що робить бідні дїточки нещасливими, що кидає їх на нужду, на жебручий хлїб, як не серце недоброго вітця, котрий є до чого иншого привязаний?

На тих примірах бачите дїти, що серце чоловіка є зіпсуте через гріх первородний і є воно повне злих привязань. А сї привязаня — норови є і у вашім серци. То бачать ваші родичі, учителї, то знаєте і ви самі. А памятайте о тім, що як підростете, то привички зростуть рівнож. Одиноким виходом є заступити серце совістию, то значить робити то, що каже совість а не то, що каже натура, наше серце.

Не легко прийде то впоїти в себе, наломитись до того, але памятаймо, що то мусить статись, поки ми молодим деревцем, бо коли нї, то речене се, сї слова нагадаємо собі в пізнїйшім житю, але хиба на се, щоби побачити шкоду, яку ми заподїяли собі і нашим близьким.

А противно, коли ті дві засади перейдуть у нашу натуру, тодї ми будемо великими і вибраними людьми, дамо щастє і собі самим і другим. А станувши на судї Божім, коли глянемо в округ себе і побачимо мілїони мучеників,

будемо могли сміло сказати: Боже, Ти казав менї жити і то жити тяжко після згаданих слів — і я жив до нинїшного дня, але жив я як справдешний мученик, як товариш тих всїх святих і тому то, Боже, влучи мене тепер до їх товариства. Амінь!

ПОМЕРЛИ:

Дня 26. червня с. р. помер в 50 р. житя **о Іван Созанський,** парох Черча, повіта рогатинського. Покійний був взором священика, батька родини та громадянина. В молодих лїтах похоронив свою подругу і в тім самім роцї трое дїтий. Сї тяжкі удари умів перенести з правдивою христіянською терпеливістю. Свій розум і своє знанє віддав на службу своєї церкви і українського народу. Проповіди, які красноріčиво голосив в своїй парохії та на місіях — як в Бориничах, повіт Бібрка, в Доброміри, повіт Збараж — були глубоко обдумані, оригінальні, робили на слухачів велике вражінє. Сам безпретенсіональний, нїколи не висував ся на перед, а до кождої роботи прикладав руку. В своїй парохії оснував всї національні інституції — Читальня, Каса райфайзенка, молочарня, Сокіл, Відродженє. Його заходом громадяни купили обшар двірський Черче і розпарцелювали між себе. Все те робив безкористно. Селян учив так, щоби ті інституції самі провадили. Не лише в Черчу, а й у сусїдних селах занимав ся роботою просвітною, економічною та полїтичною. Гарні були його виклади про народність і історію, які умів дуже зрозуміло і популярно виложити для слухачів. За його порадою селяни Черча вислали много учеників до гімназії в Рогатинї, сам дав почин у себе до приготовляючого курсу. В полїтичнім житю був рішучий і безоглядний, проти наших противників одних і других. В часї інвазії російської був на три місяцї усунений з парохії за „мазепинство". Строго осуджував тих, що під плащем віри хотять провадити полїтику шкідливу для українського народа та накидують йому перед часом, для своїх особистих цїлий т. зв. реформи. Для характеристики Покійного нехай служить от такий епізод: В часї баденївських виборів Покійний був завідателем Журова з Підмихайлівцями. Староста віднїс ся до дїдича, щоби той вплинув на

Покійника, щоби не „мішав ся“ до виборів — то за се постарається ся, що буде мати помешкане (помешканя для священика там вовсім не було, а мешкав в комірнім). Відповідь була: „Тим більше буду мішати ся до виборів і постараю ся о певних наших виборців, щоби староста не посмів з чимсь подібним відносити ся до мене і уживати впливу колятора!“ Се оповідав менї сам дїдич Поляк, зазначуючи при тім характер о. Созанського. Покійний полишив одного сина Богдана, котрого задля великого таланту образував в консерваторії музичній на скрипака. Падеревський на однім попису гратулював молодому нашому скрипакови поданєм руки і віщував йому гарну будучність.

Вічная йому память! *о. А. Пеленський.*

Дня 18. липня с. р. помер в 35 році житя, а 9 році священства **о. Володимир Рожанський**, парох Гряди коло Львова, наймолодший син бл. п. о. Гната Рожанського з Хотїня. Осиротив жінку і троє дрібних дїтий. Покійний був ревним душпастирем та щирим робітником; заложив в своїм селї першу українську читальню, провадив касу райфайзенку і торфову спілку в селї до послїдних часів і все живо займав ся народними справами. В. И. П.!

Протягом всесвітної війни померло в АЕпархії львівській до тепер 54 священиків! Вічна їм память.

ВСЯЧИНА.

Промова св. Отця до дїтий. В неділю призначену на св. Причастиє для дїтий в цїли приспішеня мира, дня 30. липня, приняв папа Венедикт XV. около 4.000 дїтий зі всїх церков Риму. По промові кардинала Помпілї промовив з високости трону св. Отець слїдуючими словами:

Є се цїлком природно і послїдовно, що за нашим покликом, зверненим до всїх дїтий Европи, щоби вони в річницю сумної події приступали громадно і побожно до Господньої трапези, пішли передовсїм дїти нашого міста. Ближше серця Христового намісника стануть їм більше ясними потреби і вони пізнають лекше єго тугу і біль...

Часто ставили ми собі скромне питанє, чи житє, яким жиє людська суспільність далеко від поля битви однак близько страховищ війни, відповідає також духови конечного обставинами часу витвореного християнського умертвленя. На жаль мусїли ми собі відповісти, що сум, який після слів св. Письма пустошить землю, не відбиває ся на

лицях, противно мимо всїх покликів до побожного настрою і покути видає ся неможливою для дорослих річию відорвати ся від світового житя. А що ми в наслїдок сего побоювали ся о добро людського роду, однак ніколи не сумнївали ся в милосердиє того, що уздоровляє народи, виринула в нас одна думка і одно бажанє: именно, що доброти і сердечности божественного Спасителя подобає ся більше очікувати від невинности малих, як від покути великих. І тому звернули ся ми до вас, о дїти. Бо подібно, як ви лучите в собі любов ваших родичів до вас і усмирюєте через се терпінє та скріпляєте будучність, так дістала ся вам також в участи особливша любов Отця вірних, котрого гіркий смуток буде в той спосіб осолоджений і надії збуджені.

Але більша часть вас не розуміє сего страшного положеня. Ми однак, як Отець вірних, в котрого серци відзивають ся стони і терпіня всїх наших синів, ми терпимо від двох лїт гірко і просимо даремно. Даремні були наші просьби до народів, щоби відложили збрую і наші візваня, щоби піти на дорогу розуму і справедливости, через що закінчилаби ся тота понижаюча різня. Внаслїдок сего рішили ся ми неначе той потопаючий, що хапає ся стебла, просити божої помочи за могучим посередництвом вашої невинности. Тому подайте, любі і могучі дїти, вашу руку намісникови Христа і зміцніть єго непохитну надію вашою солодкою молитвою. Ви знаєте чого ми бажаєм. Ми бажаємо, щоби людська суспільність заперестала ненависти і знищеня і щоби вона ставши подібною Каїнови навернула ся і стала рівною Авлеви в дїлах мира, праці і відпущеня. Яким способом? Що до того здержуємо ся від пропозицій з боязни, що наші пляни всїм нашим однако любленим синам видавалиби ся неоднако користними. Тому поперестаємо на поновнім висказаню наших бажань і поручаємо їх сповненє Всемогучому, в котрого імени справуємо справедливість, помилуванє і прощенє. Він, що стоїть понад заміри людськости, обявить свою волю, щоби людськість в розумнім провидїннім порядку одержала найвисше і неминуче добро.

Спростованє. В імя правди прошу о ласкаве поміщенє в „Ниві“ отсего спростованя: В ч. 5. „Ниви“ в дописи з порохницького деканату згадав дописуватель о. А. П. також і про мене. З початку дописи прочитав я отсе: „за радою і з припорученя наших військових властий виїхали з парохії з відворотом наших військ в осени тогож року (1914) з причини операцій близко кріпости Перемишля і Сяну Українці: о. Данило Бодревич, парох і містодекан Порохника і о. Сильвестер Коритко, завідатель Боратина.“ На сю інформацію Вс. о. дописувателя смію заприміти, що анї я анї о. Коритко нїякої ради, анї нїякого припорученя що до-

виїзду від військових властий не одержали, ані не були інтерновані. Я виїхав з родиною на Угорщину єдино з обави о власне житє і шикани від неприятельського війска, тому що брав я живійшу участь в українському національному рухови. *о. Данило Бодревич.*

Високі відзначеня. Цїсар надав в признаню дуже патріотичного поведеня супроти ворога золотий хрест заслуги з короною на стяжцї медалї хоробрости о. Никифорови Клубокови, гр. кат. парохори в Суходолї.

На випадок ворожої інвазії. Львівський Митрополичий Ординаріят приказав своєму парохіяльному духовенству на випадок ворожої інвазії не опускати своїх місць, а оставатись при своїх вірних. Гарне пояснене і узасаднене такого розпорядженя подав якийсь „Священик" в останних числах „Українського Слова". Жалувати треба, що таке розпорядженє вийшло тільки в львівській епархії. Колиб воно було обовязуюче для цїлої провінції, не осталаби тепер була Станиславівська епархія в так многих випадках без своїх душпастирів. Як мало у нас наслїдників Преосвящених Митрополита Андрея і б. п. Епископа Константина! Як сильні ми нераз в словах, а слабі і хиткі в дїлах!

Замиканє церков. По інформаціям „Українського Слова" (ч. 200) мав видати Станиславівський Преосвящений Ординаріят ось таке розпорядженє до свого духовенства: „Дійшло до відомости ординаріяту, що в деяких парохіях являють ся збаламучені вірні в святочні дни, які були обходжені після давного календаря, в церквах і домагають ся відправи богослуженя. З сеї причини під загрозою суспензії ipso facto ab officio et beneficio забороняєсь всїм священикам в дни святочні, які випадали би після давного календаря, відправляти торжественні богослуженя. Може священник лиш відчитати (але не співати) св. лїтургію раненько між 6 і 7 годиною після наміреня до вподоби, а відтак має бути церква замкнена через цїлий день".

В архіепархії львівській удержуєсь доси в силї розпорядженє Митр. Ординаріяту, щоби в часї війни були церкви відчинені кождого дня від рана до вечера.

„Нива" в р. 1916. Вп. оо. Предплатники нашої часописи зволять дарувати, що „Нива" в сїм роцї виходить і неточно і в зменшенім обємі. Причини сего звісні. Кромі того в останних часах відпала нам через ворожу інвазію цїла Станиславівська епархія, де „Нива" мала особливо сего року найбільше предплатників. Коли відносини не змінять ся, або коли Духовенство двох инших наших епархій не споможе „Ниви" в сих скрутних часах своєю помочию, то й за появу вже найблизшого числа часописи не можемо ручити.

Воєнна статистика гр. кат. військових куратів до кінця р. 1915. Померли оо: 1) Віктор Кізак († 4/I 1916 у Львові на віспу); 2) Модест Соболта († 5/4

1915 в Гомоннї на черевний тиф) і 3) Щасний Щурко († 4|9 1914 в Nagymihaly на холєру). — Полонені оо: 1) Онуфрій Гадзевич (в Росії); 2) Володимир Котис; 3) Антін Ломницький (в Сиберії); 4) Володимир Садовський (в Росії); 5) Василь Телішевський (в Росії); 6) Михайло Зїнкевич і 7) Юрій Ришта. — Відзначені оо: 1) Антін Цегельський, 2) Володислав Хмільовський, 3) Максиміліян Хома, 4) Юрій Дарабант, 5) Йосиф Добрянський, 6) Андрій Гаврищак, 7) Теофіль Гординський, 8) Стефан Гірняк, 9) Йосиф Ільницький, 10) Іван Ісаїв, 11) Николай Їжак, 12) Теодат Ярема, 13) Антін Калята, 14) Мирон Колтунюк, 15) Александер Ковальський, 16) Константин Козїй, 17) Д-р Николай Нагорянський, 18) Григорій Островський, 19) Іван Озимкевич, 20) Дмитро Панасевич, 21) Василь Пелех, 22) Михайло Прокурат, 23) Стефан Проскурницький, 24) Николай Притуляк, 25) Йосиф Рачковський, 26) Юрій Рус, 27) Йосиф Шах, 28) Лев І. Сембратович, 29) Володимир Шебец, 30) Стефан Воробець і 31) Станислав Возняк. — Аванзували оо: 1) Шамбелян Кассіан Куницький посунений до VII ранги; 2) Антін Ломницький і Йосиф Кішакевич іменовані старшими полевими куратами.

На всїх військових австро-угорських католицьких куратів убитий до кінця 1915 р. — один; померло — 11 (в тім гр. кат. 3); ранених 10; полонених 41 (в тім. гр. кат. 7); відзначених 530 (в тім гр. кат. всього на всього 31!).

Нові книжки і виданя.

Свщ. Олександер Коренець. **Рим і наші церковні постанови, зокрема калєндар.** Накладом Укр. Культурної Ради. Відень, 1916. Стор. 32. Ціна 1 К.

Автор доказує римськими конституціями, листами, енцикліками й синодальними текстами, що римська столиця була далека від наміру змінювати чи касувати давні українські обряди й церковні постанови, бо ходило їй тільки про догматичну унію; що навіть не вільно нїчого зміняти в обрядах і звичаях грецької церкви, що тут належить також уживанє Українцями в церковнім житю давного юлїянського ка-

лєндаря; що зміни у вичислених справах, отже і в уживаню давного калєндаря в церковнім житю, можуть зайти лише на виразне жаданє українських владик по відбутих попереду провінціональних соборах.

Подібну розвідку видав автор також у латинській мові.

В слїдуючім числї подамо докладний зміст отсеї розвідки.

Бог побіда моя Молитвенник жовнїра-Українця. Загреб 1916. Стор. 62. Ціна 30 сот.

Зміст: Прикмети доброго жовнїра. — Молитви щоденні. — Служба Божа. — Молитва за Цїсаря. — Молитви відпустові. — Сповідь і св. Причастє. — Молитви на всякі потреби жовнїра. — Молитва св. Вітця о мир. — Молитва за український нарід. — Пісні. — Калєндар.

Ще не вмерла Україна. Співанник з великих днїв. Впорядкував і рисунками прикрасив Богдан Лепкий. Відень 1916. Виданє Української Культурної Ради, апробоване пресовим бюром ц. к. Мінїстерства війни Ціна 2 К. В полотняній оправі з золоченими витисками 3 кор.

Сей збірник обіймає 34 самі найкрасші пісні (тексти з мельодіями) переважно історичного і патріотичного змісту, дібрані умілою рукою і достроєні до „великих днїв", які саме переживаємо. Вільшу половину співанника займають щиро-народні пісні, між якими є й пісні перейняті із мало розповсюднених у нас закордонних видань М. Лисенка, а також нїде ще не друковані пісні, записані в Галичинї. Декотрі із звісних уже пісень книжного походженя змінені відповідно до нових обставин, витворених світовою війною. Новиною є також три послїдні пісні: „Журавлї" музика Льва Лепкого до слів Богдана — у фортепяновім укладї Є. Форостини, „Сїчовий Гимн", — муж. хор Модеста Левицького до слів П. Карманського „Сповнилась міра" і утворений Ол. Колессою під мельодію угро руської народної пісні повний сучасного змісту гимн „Грають труби над Днїстром", уложений на муж. хор з супр. фортепяну Філ Колессою. Ті три пісні надають ся добре до всяких патріотичних обходів. Навіть штучні складаня підложені по найбільшій части під народні мельодії. Одним словом, — цїлому збірникови надано щиро народнїй характер, що виявляє ся також в оригінальних мінїятурових ілюстраційках і стильових інїціялах Б. Лепкого і Ол. Кульчицької, якими прикрашене се виданє.

Видає і за редакцію відповідає **свящ. Ярослав Левицький.**
З друкарнї „Дїла" Львів, Ринок ч. 10.

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

:: У ЛЬВОВІ ::

повідомляє, що

ЦЕРКОВНІ СВІЧКИ

НА ПРЕСТОЛ І ДО ПАВУКІВ

мають на складі всї склепи Народної Торговлї, а вже вд 50 кґ. кождої сорти висилає впрост з фабрики вддїл

„ПОСЕРЕДНИЧЕНЄ"

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 36.

Нинї цїна в „ПОСЕРЕДНИЧЕНЮ" без з'обовязання на підвижку:

Свічки І-а К. 7·20. Свічки воскові К. 8 за 1 кґ.

∴ У ФАБРИЦЇ. ∴

Належитість при замовленях.

8767.

Ч. 9—10. Р. XII.

НИВА

МІСЯЧНИК ПОСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ СПРАВАМ.

Адрес Редакції:
Львів, ул. Якова Стшемє 15.

ЗМІСТ:

Митрополит гр. А. Шептицький в тюрмі. . . 429
о. Іван Рудович: **Наше духовенство на воєнній еміґрації** 435
о. Юлїян Дзерович: **Матеріяли до історії мартирольогії нашої Церкви в часї всесвітної війни** . 437
Зміна калєндара 448
Свщ. Стефан Ковалїв: **Чи людська душа є безсмертна?** 465
Осип Сліпий: **Рудольф Айкен і єго погляд на христіянство.** 471
о. Михайло Дороцький: **Науки про церкву** . . 478
Всячина 491

ЛЬВІВ 1916.
З друкарнї „ДЇЛА“ Львів, Ринок ч. 10.

НИВА

Виходить з початком кождого місяця в обємі чотирох до пятьох аркушів друку.

ПРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ:

Річно 10 К. Піврічно 5 К. Поодиноке число коштує 1 кор.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Львів, ул. Якова Стшемє, ч. 15.

НИВА

МІСЯЧНИК ПОСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ СПРАВАМ.

Ч. 9—10. Львів, вересень і жовтень 1916. Рік XII.

БІБЛІОТЕКА ім. ШЕВЧЕНКА Наукового товар-ва

Митрополит гр. А. Шептицький в тюрмі.

Рука дрожить, серце з болю стискаєть ся, сльоза око заливає, коли приходить ся писати, коли мусимо читати повисші слова: „Митрополит Шептицький в тюрмі!...“

Чи се правда, чи лише сон? сон страшний, болючий, по якім чоловік будить ся цілий подразнений, зденервований, хорий! Ні, се не сон, не уява а суща, дійсна, сумна, страшна правда! Митрополит Шептицький дійсно в тюрмі!..

Чоловік не буденний, на якого появу треба чекати роками, століттями, чоловік, якого завидують нам богатші — в інтеліґенцію, талани та ґенії, — народи. Муж великої віри, непорочного як сльоза, як хрусталь характеру, муж, якого ціле житє сходило на молитві, праці, умертвленю, чинній любови до ближнього — в тюрмі!...

Чи се бандити єго зловили, щоби жадати великого окупу від богатої родини, чи се може похибка що до особи, се якесь невияснене „qui pro quo?“ Ні! Митрополит Шептицький не в руках бандитів, а — в правительственній, державній тюрмі!... Ні! се не похибка! Росія знає добре, кого вязнить! Вона знає, що отсе: Унїятський митрополит граф Андрій Шептицький в її суздальській монастирській тюрмі!

До вікових кривд українського народа прибула нова кривда болюча, пекуча. Спосіб с т а р и й, випробований; вивезенє, вязниця—лише н о в а жертва, нова офіра! Досить вказати на *Полуботка*, якого сам всеросійський імператор Петро у вязниці відвідує, досить нагадати на гетьмана Кальнишевського, якого вивозять з теплого підсоня України в далекий Соловецький монастир на Б'лім морю! А Шевченко, Костомарів, Конисський, Кулїш!... і іхже імя легіон...

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП 50833

найкрасші сини свого народа, всї вони тої долї зазнали, усї вони тюрмою свою любов до України переплачували.

Історія, той безсторонний судія столїть, колись по роках видасть свій безсторонний, обєктивний суд над сим огидним актом російського правительства. Так, як нині читаємо про часи Неронів, Діоклєціянів, Іванів Грізних і їх прямо розуміти не можна, що могли бути такі потворилюди, які пили кров людську, в нїй купались, по нїй ступали, так колись не буде Росіянина, який не соромив би ся, не спаленів з стиду за акт страшної самоволї правительства XX ого столїття, за увязнене, вивезене і осадженє в тюрмі митрополита А. Шептицького.

Яке право до Него мають?

Хиба право грубої самоволї, право пястука! Нїчогбільше. Адже Шептицький чужий піддaний, австрійський горожанин і як такий міг лиш австрійським законом і правом бути покараний. Коли Росіянам був на їх терені воєннім невигідний, то могли єго остаточно з всякою почестию, яка такій достойній Особі належить ся, інтернувати, за словом чести оставити Єго в місцевости Єму вказаній в цїлковитій свободї, але не обставити Єго жандармськими в Курску або тепер увязнити в монастири для релїгійних проступників в Суздалю!

Якаж могла бути Єго провина?

А вжеж нїяка карна — лише хиба релїгійна або полїтична.

Росія релїгійних своїх новаторів на костир, на шафот посилала. І так юрєвецький протопоп Аввакум за свою науку, що треба хреститись не трема а двома перстами горить на кострі. Тома Тваритинов за пропаганду іконоборства та порубанє косою ікони митроп. Алексія був спалений 1714 р. на Красній Площи в Москві. Містик Кульман, що мрів про єдину церков на земли, свої ентузіястичні науки припечатав також смертию в огни 1689 року. Українця Сильвестра Медведьова, який своїми науками о епіклєзї склонював ся до науки католицької Церкви обвиняє патріярх Йоахим о „хлїбопоклонную єресь“ і той строгоправославний і глубоко-релїгійний чоловік узнаний за єретика і папіста умирає на шафотї 1682 р.

Алеж — се були сумерки варварської єще тодї Росії, яка в релїгійних новаторствах бачила небезпеку для держави і таким „коротким процесом“ хотїла позбутись клопоту з голови. В XIX ст. бачимо вже більшу толєранцію супроти релїгійних новаторів, бо прим. гр. Льва Николаєвича Толстого мимо анатем Святїйшого Синода правительство російське оставляє єще у згляднім спокою за єго зовсїм неправославне толкованє Христового Евангелия. Штунда, той недавний ще обяв сектанства російсько православної церкви ширить ся, особливо в українських губернїях, в дуже широ-

ких розмірах. Одна лише унія не знаходить зрозуміня у рос. правительства, одна лише унія терпить переслідуваня а наконець зносять її насильно в р. 1839 і 1875.

А Митрополит Шептицький — се символ унії церков. Митрополит Шептицький цїле своє житє мріяв о зединеню христіянства в одно стадо і его пропаганда находила і в Росії сильний відгомін, богато приклонників і тому тепер, коли Росії удалось Митрополита захопити в свої руки, муситъ він дїлити судьбу релїгійних новаторів, судьбу послїдних унїятських епископів.

Нехай же Росія тепер публично се визнасть, нехай перед цїлим світом признасть ся, що закони її, правлїнє її своїми засадами сягають єще в померклі віки середновіча, що вона перейшла всякі еспанські інквізиції. Але Росія мовчить і осаджує унїятського Митрополита в тюрмі а здивованій Европі дає поле до здогадів що до Его провини.

А може Его провина політична?

А з невигідними російській політиці особами російське правительство зовсїм не церемонилось, хоч би се були і особи із царственного государственного дому. Суздаль, куда запроторено нашого Митрополита, сам один, міг би много цїкавого сказати. Є в Суздали жіночий Покровський монастир. В нїм були замкнені аж дві цариці. В р. 1526 була доставлена в Покровський монастир инокиня Софія, в мірі цариця Соломонїя Юріевна (Сабурова), жінка великого князя Василія Івановича. Красавиця-цариця, що прожила 21 лїт зі своїм мужом, була насильно пострижена, яко „неплодная смоковница, иже посѣкаютъ и измещутъ изъ винограда". В монастири пережила Софія 16 лїт і мирно померла 16. грудня 1542 року.

Другою затворницею Покровського монастиря була супруга Петра Великого, цариця Евдокія Теодоровна (Лопухина). В червню 1699 року, на виразне бажанє царя, висказане окольничим Семеном Язиковим архімандритови Суздальського Спасо Єфимєвого монастиря Варлаамови, Евдокія Теодоровна була пострижена єромонахом Іларіоном в келії старицї Маремяни під іменем инокинї Олени. В Покровськім монастирі инокиня Олена прожила до 1718 року, звідки вона зістала переведена в Ладожський монастир. Після довгого волокитства і тяжких лїт заточеня инокиня Олена поселилась в Вознесенськім дївичім монастирі в московськім Кремлї, де в 1731 роцї, в 62-гім роцї житя померла....

Так поступали царі зі своїми супругами, і подібно поступало правительство зі своїми полїтичними противниками. Найкрасшим приміром на се: заточенє хвали і слави Росії, звісного письменника Т. М. Достоєвського, який чотири лїта

перебув у вязниці в Сибіри, що єго опісля в своїх „Записках із „Мертвого Дому“ так майстерно описав.

Але ж і царицї і Достоєвський се піддані російської держави, але звідки та яким правом приходить російське правительство вязнити, казнити, кидати горожанина чужої держави, не переслухавши обвиненого, не оголошуючи навіть єго провини, не виправдуючись зовсїм перед світом зі свого насильного, брутального акту! Хиба-ж Митрополит міг вести яку політичну пропаганду, яка виходила-б Росії на шкоду? То-ж чейже сам, без спільників не міг її в Росії вести. Чомуж не чуємо о переслуханю, о вязненю, о каранню єго аґентів, єго приклонників в Росії? Чому? за що? без розправи, без оправданя мучать чоловіка, а собі наносять сором по віки вічні.

Справа вияснить ся, коли скажемо, що Митрополит се син поневоленого, переслїдуваного Росією народа українського, син найлїпший, син найгіднїйший, який любов до Матери-України маніфестував словом і дїлом через цїле своє житє. Національний музей кількамилїонової вартости, перша і одинока жіноча гімназія СС. Василіянок, Народна Лїчниця, Монастир Братів Студитів у Львові здвигнені майже виключно щедрою рукою Мецената-Владики. Успішна оборона прав українського народа при реформі виборчій як до парляменту, так і до сойму, незвичайне гармонїйне співдїланє наших політичних організацій з Владикою-Патріотом; Вакаційні оселї в Милованю і Коршові для убогої дїтвори, „Дім здоровля“ для грудно-хорих академиків в Підлютім, численні стипендії для убогої молодїжи і піклованє ся артистичними таланами — се все завдяки щедрій руці і теплому серцю Опікуна Владики, — чейже вистарчаючим доказом, чим був Владика-Мученик для нашої безталанної України.

І як Росія нїколи не церемонилась з рабованєм навіть угодами і трактатами признаних прав Україні, так тепер не церемонилась з арештованєм і увязненєм найлїпшого Сина України.

Митрополит падає жертвою своєї дїяльної любови до католицької Церкви і до України! Се єго одинока провина! Се єго злочин.

Не тайні документи відкопані в митрополичій пивниці, не якісь компромітуючі (?) письма з заграници — бо колиб такі були, то російське правительство по двох лїтах вязненя Митрополита було-б мало час їх переглянути і їх оголосити — але любов до України і до католицької Церкви суть причиною вязненя Митрополита.....

* * *

Якже ми українське, греко-католицьке духовенство реаґували на кривду нам заподїяну? Підчас наїзду російських

війск годї було що зробити, бо через тяжкий воєнний час та страшне ярмо наїздника були-б смільчаки свою відвагу тяжко відпокутували. Адже нам зборонювано навіть молитись на службі Божій за свого Митрополита і упоминати єго імя. Колиж прийшли австрійські війска і засіяло свободи сонце, ми з обави, щоби всякі, які небудь маніфестації злучені з Єго іменем не пошкодили Єму і не накликали на Него більших репресалій..... мовчали! Ми боялись оголошувати в часописях навіть складки на фондацію Єго Імени! Ми брали навіть за зле оголошуванє Єго дорогих нам всїм письм до Єго знакомих... А тимчасом російське правительство зовсїм не числилось з нашою опортунїстичною полїтикою, лише... замкнуло Митрополита до вязниці в Суздалю. Гіршого вже нїчого мабуть не в силї навіть російське правительство придумати, хиба що скаже Єму за приміром Аввакума та Медведьова ступити на костир!

Отже духовенству годї мовчати. Забрали нам вороги: Батька, Добродія, Опікуна, Архієрея, тож голосїм, кричім, що нам кривда сталась, що се злочин сповнений на многомілїоннім, многострадальнім українськім народї, що се нечувана в XX столїтю релїгійна репресія на греко католицькій Церкві та що брехнею є фраза Росії і антанту, що війна ведесь в обороні прав недержавних націй. Нехай соромить ся, коли вже не Росія, то її вільнодумні, конституційні союзники Анґлія, Франція за се: з ким то вони збратались, з ким вони звязались до борби за культуру, поступ, свободу!....

Отсї стрічки в нашім церковнім органї се перший болючий крик протесту духовенства, який запише історія на своїх скрижалях про сей сумний акт! Дальшу акцію нехай возме наше заслужене тов. св. Апостола Павла в свої руки.

Нехай оголосить в часописях світової марки як „Neue Freie Presse“, „Berliner Tagblatt“, „Kölnische Zeitung“, „Vossische Zeitung“ голосний протест против вязненя і мученя нашого Архієрея!

Нехай в невтральних великих часописях: швайцарських, шведських, данських, голєндерських постараєть ся вивести справу на широке поле і зробити її голосною.

Нехай попросить пралата о. Шайхера о єго ядерну розумну вступну статю в нашім органї „Korrespondenzblatt für kath. Klerus“, щоби весь австрійський клир знав про нашу кривду і нашу любов до Архієрея!...

Нехай удасть ся з покірною просьбою до австрійського Епископату, щоби вступилось в дипльоматичній дорозї за своїм визначним членом.

Нехай в найглубшій покорі просить Святїйшого Отця, щоби поновив свої стараня о випущенє нашого Владики з московської тюрми.

Нехай покличе визначних правників, знатоків міжнародного права цілого світа до анкети, нехай вони орекуть, чи в увязненю Владики можна найти хоч тінь узасадненя, оправданя!

Нехай покличе нашу суспільність до здвигненя вікопомного памятника в формі фондації для сиріт в честь нашого Владики. Не біймось! Нашому Архієреєви вже більше пошкодити не можемо, а докажемо, що ми духовенство уміли оцінити заслуги Єго, відчути муки і кривду Єго і уміли доказати, що біль Єго, болем нашим, кривда Єго, кривдою нашою, болем і кривдою цілої соборної України!... Адже сміло сказати можемо, що в цілім світі не має, не було і не буде диецезії, де духовенство з своїм епископом було-б більше, щирійше, сильнійше звязане любовию, одною думкою, одними ідеалами як в Архідиецезії Львівській за часів митрополита гр. Андрія Шептицького!

Замітить хтось: такі протести і маніфестації мають тільки теоретичне значіне, бо в практиці вони нїякої полекші Високопреосвященному Митрополитови не принесуть, то на се замітимо ось що: що коли недавно женевська часопись „Journal de Geneve“ в газетній статї, а французький учений психольог Густав ле-Бон в виданій недавно книжці п. з. „Renseignements psychologique sur la guerre europeenne“ (Психольогічні розважання над европейською війною) заговорили про психольогічні помилки Росії підчас теперішної війни а то: про утиски українського населеня з боку російських властий, про конфіскату церков, про заборону уживаня української мови і т. д. то „Новоє Время“ прямо не посідало себе зі злости, що отсе Росію так перед публичною опінією очорнюєсь, оклевечуєсь. Чи не слідувало б нам у окремій книжці написаній нїмецькою, французькою, англїйською мовою видати обширну біографію митрополита А. Шептицького і пустити її в культурний світ для поясненя і зрозуміня страшного кроку насильства над унїятським, українським Владикою? А так то менше обізнані з цілою сею справою круги Нїмеччини, Франції, Швайцарії, Англії і Зєдинених Держав гадають, що акт мести російського правительства носить на собі цїхи оправданя сего кроку

Одним словом: ми не сміємо пасивно приглядатись мукам і стражданням Нашого Високопреосвященного Архієрея. А хоч і наші старання не розвалять мурів, за якими сидить Єго достойна Особа, хоч не розкуємо кайданів, яким наложив відвічний ворог Церкви і України на Єго руки, то все таки акція наша докаже світови, що ми нашого Владику любимо, за Него молимось, за Ним тужимо, а Єго біль як наш відчуваємо. Голову спустити, руки заломити се річи малодушних, а таким нїколи наше духовенство серед найскрутнїйших хвиль нашого національного і релїгійного житя не було!

о. Іван Рудович.

Наше духовенство на воєнній еміґрації.

(Дальше.)

В українських родинах, що опинились у Відни, було богато шкільної молодіжи, яка в наслідок язикових трудностий і опізненого зголошеня не могла вчитись в місцевих школах. Під проводом директора львівської академічної ґімназії п. Ілії Кокорудза зорганізовано „Ґімназійні наукові курси з українською викладовою мовою (Beschäftigungs-Kurse), на які вписалось з кінцем вересня 1914 р. 60 учеників і учениць. Дня 15. жовтня т. р. отворено курси провізорично в льокали ліцею пані Др. Шварцвальд в I. окрузї при Wallnerstrasse 2, а опісля перенесено їх до ц. к. висшої реальної школи в III. окрузї Radetzkystrasse 2. Протягом року було вписаних 321 учеників і учениць, при кінци шкільного року було клясифікованих 253.

З священиків вчили на курсах оо.: Софрон Хлібовицький, ексортатор курсів, др. Осип Застирець, Геодозій Лежогубський, Василь Лициняк, Омелян Мартинович, Петро Патрило і Іван Туркевич, як катихит і професор співу та дирігент хору.

На Богослуженя ходила молодіж до церкви св. Варвари.

В падолистї 1914 р. отворено „Курси навчаня для народної школи і учительської семинарії у Відни“ себ то учительську семинарію, а при нїй мішану школу вправ. Ті школи приміщено в будинку державної реальної школи в VIII. окрузї при Albertgasse 20. Директором семинарії був п. Андрій Алиськевич, директор перемиської української ґімназії, а нагляд в народній школї обняв п. Іван Чабан. До семинарії вписалось 64 кандидатів і кандидаток, а в народній школї було 62 хлопців і дівчаток. Зі священиків працювали в семинарії оо. Кормош Омелян, Лежогубський і Патрило, а про матеріяльні запомоги для незасібних учеників подбав о. Лициняк В. і п. Ціпановська.

Крім удїлюваня науки релїґії і відправи Богослужень оо. катехити займались молодіжию, та старались, щоби дїти не відчували діймаючо поневільного побуту серед чужих на еміґрації. На наші рокові свята (як Різдво) уладжували для них спільне шкільне свято, а з окрема гарне і зворушуюче було перше св. Причастиє дїтий, уладжене 11. червня в церкві св. Варвари. По Службі Божій і св. Причастию, перед яким виголосив о. Патрило сердечну промову до маленьких збігців і віденських земляків, зібрались дїти на спільне снїданє в льокали при Sonnenfelsgasse, а опісля всї відфотографовались на площи перед церквою. Се свято

зробило як найкрасше вражінє на дїтий і їх родичів, а особливо на віденських Українців, які перший раз зобачили більший гурт молодїжи зібраної в церкві на таке свято.

Від початку лютого 1915 відбувались в народній школї катехитичні практики для наших богословів III. і IV. року, які ходили в першім півроцї на університетські виклади у Відни. Ті практики вів крилошанин і пралат о. Евген Гузар, який з рамени деканату віденського богословського факультету викладав катехитику і методику нашим богословам.

Щоби пізнати метод вихованя і навчаня та розвій нїмецьких шкіл, ходили многі наші отцї, а особливо катехити, на госпітації до середних і народних шкіл у Відни і в підмійських громадах. Тут мали можність переконатись, який хосен має нарід зі своєї — національної — школи, веденої в щиро католицькім дусї, наглядно бачили, як богато дїлають для вихованя і освіти народу, як видатно працюють для молодїжи в школї і поза школою — у нас недоцїнювані черцї і черниці, які гарні успіхи осягнули ті культурні народи, що вміють вихіснувати плянову працю католицької Церкви над вихованєм шкільної молодїжи.

Кілька разів звиджували наші священики Катехитичний музей у Відни, де могли виробити собі погляд на вислїд катехитичної праці нїмецького духовенства та познакомитись з помічними середниками науковими, які ту працю улекшують і роблять успішнїйшою.

На запросини репрезентації мав Єзуїт о. Heutger незвичайно інтересний і актуальний виклад про душпастирську працю і організацію молодїжи в містах, що скінчивши видїлову школу іде відтак на науку ремесла, до торговлї, та приспособлюєсь до всяких свобідних заводів. О. Heutger, чоловік старший і досвідний, поєдинчий і симпатичний, назвав свій виклад „Moderne Jugendpflege“, чим хотїв зазначити, що священик-душпастир мусить „искупувати время“, точно пізнати обставини часу, осередовища і місця, числитись з ними, та відповідно добирати середники помічні і конечні, щоби єго праця дала тривкий вислїд.

Виклад зачав він многозначучими словами: Die Faulheit des Priesters ist der grösste Feind der Jugendorganisation. Опісля представив свою 20-лїтну дїяльність серед молодїжи у Відни, зобразив пороблені досвіди і середники, яких уживав, щоби ввести тривку організацію католицької молодїжи. У Відни є більше як 100.000 молодїжи, яка або зовсїм полишена без нагляду і опіки, або не має в родинї відповідного проводу і вихованя. За 20 лїт праці духовенства і загалу Віденцїв-католиків вдалось зорганїзувати та захистити перед моральним занепадом і зледащінєм лише третину молодїжи, а $^2/_3$ приманюють соціялїсти до себе, які видають грубі суми на агітацію між молодїжию, хоча відказують ся

від всяких датків на шпиталї, приюти для сиріт, убогих, немічних старців-робітників і інші філянтропійні інституції. Досї вдалось зорганїзувати молодіж у всїх округах Відня, заложити для неї товариства і приюти (Lehrlingsheime). Цїль тої організації хоронити молодіж перед неморальностию і духовим одичінєм, плекати у неї духа релїгійности і побожности, беречи її перед нуждою, навчити солїдарної праці і ощадности, дати можність заробити собі в житю на прожиток, та в загалї виховати кождого на свідомого католика — громадянина-Нїмця.

Конечним услівєм розвою організації є відповідний льокаль, де молодіж сходилабись, а евентуально і мешкала. Віденські організації надбали гарні приміщеня; майже в кождій реальности є салї на театральні представленя, відчити, виклади та окрема комната на бібліотєку. Сама молодіж грає на сценї відповідно дібрані штуки, держить відчити і виклади, а через те образуєсь, осміляєсь і уздібнюєсь до громадянського житя. Велику вагу кладесь на релїгійне вихованє і провід членів; що неділї і свята відправляєсь для них окреме Богослуженє з відповідною проповідию, часто приступають вони до сповіди і св. Причастия, вчать ся церковних пісень, in corpore виступають при всяких церковних святах, а через те привикають прилюдно заявляти свої католицькі почуваня.

Між католиками Австрії і Нїмеччини виробилась доси трояка форма організації молодїжи. Марійські конгрегації з виключно релїгійно моральними цїлями, мішані організації, які попри духову опіку над молодіжию дбають про її матеріяльне добро і обезпеченє, а з окрема дбають про матеріяльні потреби зорганїзованих членів, але старають ся вщіплювати їм горожанські чесноти, а особливо повздержність і ощадність в імя ціцеронського вислову: Так в родинї, як і в державі ощадність є основою і жерелом богатства. Всї католицькі товариства держать молодіж далеко від політики, а сам о. Heutger висловив ся: „Ein garstig' Lied, ein politisch' Lied". *Далї буде.*

о. Юлїян Дзерович.

Матеріяли до історії мартирольогії нашої Церкви в часї всесвітної війни.

Листки для Галиції.

В устній пропаганді православя між нашим унїятським населенєм Евлогієви і батюшкам мали помагати летучі лист-

ки о двох картах (чотирох сторонах), видавані монахами Свято-Троицкой Сергієвой Лаври і тамже в їх друкарни печатані. Листки ті названі „Листками для Галиціи“ цілими мішками розкидували батюшки, чиновники і салдати між нашим простонародєм при кождій нагоді безплатно. Писані вони були таки нашою мовою, етимольогічною правописию і тимсамим опрокидували Евлогій та батюшки своє твердженє о „одномъ литературномъ языкѣ“, коли навіть трудні богословські вислови уміли передавати „хахлацким нарічієм“. Тільки що до зверхної їх форми. Що до їх змісту, то зміст їх лише сором міг нанести їх авторам і способови їх полєміки. Можна бути инших переконань релігійних і остаточно були в праві тіж пропагувати, розширювати, однак спосіб пропаганди і тактики повинні заховати певні межі приличности і безпристрасности. Се особливо відносить ся до полєміки релігійної, полєміки між християнськими релігіями. Христос був учителем любови а не ненависти!...

Подаємо тут пару зразків, як то православні христіяни полємізують і я уявляю собі, як то Христос радувати ся (?!) мусить, що Єго (?) віра таким способом пропагуєть ся, а Єго найкрасший заповіт любови ногами допчеть ся...

В Листку „Що така унія“? читаємо: „Унія стараєся, щобы для русского православного народа запровадити вмѣсто Церкви Христовой римскій костелъ (!!) съ катеринкою органами, съ ксендзами блазнами и т. д.“.

„Священики повинни поминати теперъ патріярха константинопольского, ибо константинопольскій патріярхъ — православный человѣкъ, а не такій єретикъ якъ римскій іезуитъ папа“...

В Листку: „Якъ учитъ Православная русская Церковъ о Пресвятой Дѣвѣ Маріи, а що говорятъ о Божіей Матери католицкіи и уніятскіи ксендзы и польскій костелъ“ читаємо такі цвіти духовної полєміки: Ксендзы разъ начали лгати, брехати и брешутъ до конца. А то происходитъ совсѣмъ просто. У ксендзовъ и у папы римскаго нема правды. А у кого нема правды, той мусить брехати. Ксендзы головою въ Церкви вмѣсто Христа здѣлали папу римскаго, потомъ дали ксендзы тому папѣ право брехати (!!) або ворожити, то естъ дали папѣ даръ непогрѣшимости. Ну, разъ дали ксендзы папѣ право брехати, то папа, щобы єму не було нудьги и щобы не скучати, ставъ ворожити, ставъ выдумувати догмати, правила церковной вѣры и нови ученія... Отсюда появилось и ученіе о непорочномъ зачатію Пресв. Дѣвы“...

Треба бути дуже наївним, щоби думати, що такі глубокоумні (?) корчемні аргументації могли кого переконати та до православя навернути, але сего не відчували зовсім гру-

бощкірі автори сих богословських сочиненій (!) Ба! що більше в своїх листках завзивали вони наш народ до денунціяцій, доносництва на наших священиків: „Коли учуете, що ващъ священникъ здрадникъ, (! хто здрадникъ?) поминае папу римскаго, то идѣтъ до него и просѣтъ его, щобы поминавъ православнаго патріарха и русскаго царя, а коли не хоче, то тогды выидѣтъ до русскихъ людей, до львовскаго губернатора, просѣтъ и вамъ дадутъ русскаго священника, такого, котрый буде васъ слухавъ и буде добре для васъ робивъ". (Листки для Галиціи № 5.)

А нехай би котрий наш священик, бачучи, як до его пастви втискають ся вовки, забажав ту паству перестерегчи перед апостазією, в найменше дражнячій спосіб пояснював ріжницю віри католицької від православної, тоді називалось се „агітацією против православія" а „Прикарпатская Русь" і „Голосъ Народа" удїлювали радо місця на своїх сторінках для таких доносів і денунціяцій. А нехай би так позволив собі наш священик стилем „Листків для Галиціи" сказати: „Синод і Евлогій брехуни, зрадники, блазни!" то мабуть на другий день вже був би в дорозї в „неісходїмую Сибір".

Відбиранє церков унїятам.

Кривдою, вопіючою о пімсту до неба було безправне і немилосерне відбиранє церков греко-католикам і віддаваніе їх в ужиток православним. Тут треба розріжнити подвійне поступованє російських властий і Евлогія. Або відбирано церкви в своє повне посїданє і не допускано до найменших функцій наших священиків, як се було прим. в Бродах, Лешневі, Жовтанцях і инших місцевостях, о яких буде нижше бесїда, або призволювано, щоби побіч православного богослуженя відправлювано і богослуженє греко-католицьке, як прим. в церкві в Станиславові, Стрию, Преображенській у Львові і других.

Факти таких насильних рабунків церков мусять бути точно і правдиво зареєстровані і списані, бо вони опрокинуть не одну ворожу нам легенду, що наш нарід біг на ослїп Москалям і православю на зустріч.

В засадї поставили Москалї доволї як на них справедливе правило, що в наші галицькі парохії мали посилати ся православні священики „только въ тѣхъ случаяхъ, если три четверти изъявлятъ желаніе имѣть именно православнаго священника. Если въ селеніи есть уніятскій священникъ, но три чверти жителей все же захотятъ православнаго священника, то уніятскій остается и церковь остается въ его распораженіи, а для богослуженія православнаго отводится другое помѣщеніе".

Правило се доволї, як на російські відносини, корисне для унїятської церкви, бо навіть при переході трех четвертих парохіян на православє наш священик з одною четвертою своєї пастви оставав ся в посїданю церкви, зістало лише мертвою буквою на папери, бо в практиці Москалї ті церкви, о які їм розходило ся забирали безцеремонно, не зважаючи на протести, сльози та кривду властивих господарів церкви, які своїми лептами здвигнули святиню Господню. Особливо безцеремонно забирали православні ті церкви, яких парохи налякані грозою війни, або боячи ся вивезеня в Сибір і инших благодатий російського правительства, як конвоїв, тюрм, побоїв покидали часово свої парохії. Там вже посилались православні навіть без голосованя, „безъ баллотировки"...

Відобранє трех церков в Бродах.

Після хронольогічного порядку і після степени насильства належить ся першенство Бродам в реєстрованю фактів насильного відбираня церков. Броди, жидівське пригранично місто, було передше твердинею москвофільської партії. Сеж виборчий округ Владиміра Ѳеофиловича Дудыкевича і Димитрія Андреєвича Маркова, се осїдок таких голосних агітаторів, як д ра Маріяна Ѳеофиловича Глушкевича і Стефана Ивановича Носевича. Близкість границї, торговельні зносини Брідщан з заграницею, близкість Почаєва, москвофільська бурса о. Теодозія Еффиновича і ріжні москвофільські общества дуже мали уємний вплив на релїгійні почуваня Брідщан.

Всетаки усильна праця бувшого покійного пароха Бродів крилошанина о. Михаїла Лотоцкого і теперішного приходника о. Анатоля Долинського враз з иншими священиками сотрудниками і катехитами змінила сильно релїгійну фізіономію Бродів і слїдно було сильне привязанє до католицької Церкви, а також оказав ся сильний зворот до народних ідеалів, до любови рідної мови і рідного українського народа. Щирими заходами катехитів о. Ів. Туркевича і Софрона Глїбовицького, проф. д-ра Вас. Щурата, суддїв Ів. Гарасимовича і Ів. Бережанського засновано тут українську повітову бурсу ім. Маркіяна Шашкевича, отворено касинове українське товариство „Основу"; заложено, головно заходами крил. Долинського і почтового контрольора Северина Левицького повітову касу „Самопоміч"; отворено філію „Просвіти" і філію „Українського Товариства Педагогічного". Одним словом: житє українське зачало бити сильнїйшим живчиком і давні ізоли зачали падати а міщанство брідське і доохресне селянство почало горнутись під національний український прапор.

Та настав страшний час війни. На нещастє як парох о. Анатоль Долинський, так і сотрудник о. Ілярий Фенчин-

ський виїхали з Бродів і лишили паству без опіки. А що се був час вакаційний, то також і катехитів: гімназіяльного о. Софр. Глібовицького і видїлових о. Адр. Зафійовського і о. Семена Біленького не було під той час в Бродах. До того два найблизші сусїди Бродів о. Іван Мриглодович з Дитковець і Іван Сухаровський з Конюшкова (бувший довголїтний сотрудник бродський) самі нахилялись в сторону схизми, на яку справді небавом перейшли, то зрозуміємо, що ситуація для католицької Церкви випала як найскрутнїйша. Наближав ся празник „великої" мийської Церкви в Бродах на Рождество Пресвятої Богородиці, який все дуже торжественно в Бродах при великім здвигу народа з дохресних сїл обходив ся, а тут дзвони мали мовчати, двері церковні мали бути замкнені.., Сю ситуацію використали москвофільські міщани, що почули грунт під ногами і попросили близких почаївських монахів, та перебуваючого у них архіепископа Евлогія о присланє їм православного священика. Як такий прийшов до Бродів батюшка Ніколай Клубок, галицький уроженець, ученик брідської гімназії, який з тяжким трудом довів свої студія до... четвертої гімназіяльної, щоби опісля віддатись студіям... православного богословя.

Вість про откамендїровку о. Клубка дійшла і до Львова і наповнила смутком всїх вірних синів Церкви найпачеж о. офіціяла А. Білецького, який по вивезеню їх Ексцелєнції обняв управу дієцезії. О. офіціял покликав мене до себе і поручив менї поїхати до Бродів і обняти зараз парохію. Вибір той впав на мене тому, що в мене настало безробітє, бо Москалї всї школи казали позамикати, а з другої сторони, я як десять лїт перебувший в Бродах, знав лїпше як хто другий місцеві обставини і тамошних людий, які за час мого побуту в Бродах відносились все прихильно до мене.

Моя перша їзда до Бродів.

Заосмотрений грамотою на завідателя Бродів та пропуском від львівського градоначальника виїхав я в суботу дня 26. вересня поїздом до Бродів, До Заболотець (послїдної стації перед Бродами) заїхалось доволї скоро і аж тут прийшлось менї повних пять годин ждати на відїзд до Бродів, позаяк тут до Заболотець довели Москалї свої ширші шини (ширші від наших австрійських) і тут треба було пересїдати ся на їх поїзд. Підчас того довшого примусового побуту в Заболотцях приступив до мене Дамян Дребич, мій бувший ученик брідської гімназії, син брідського дяка і ми почали розмовляти. Він розповів менї брідські новости, що „гаспадїн Іван Кушпєта є „гародскім галавой" а „атец Нїкалай Клубок є православним пріходнїком". На се я — не знаючи, що Дребіч є охраннїком — сказав: „Ну, але менї

чейже отець Клубок позволить відправити Службу Божу завтра в церкві?" Дребич, бажаючи може щось більше витягнути від мене, сказав: „Е, певно! А щож би він міг мати против сего!" На щастє моя розмова на тім урвалась, але і тих пару слів дали для Дребича, як охранника, цінний матеріял в руки, щоби похвалитись перед властию своїм спритом, а російським властям дала нагоду пописатись своєю віротерпимостию (?) проголошеною і Николаєм Николаєвичем і губернатором графом Бобрінским.

Приїхавши до Бродів о год. 9. вечером, я заїхав до знакомого дому старенької вдовиці по священику, нині вже покійної пані Єлени Авдикович і там заночував. Рано, коли я вийшов з хати, щоби піти до церкви на Службу Божу, стрінув мене брідський поліцай, який за Австрії ходив в ротативці, а тепер натягнув вже московську округлу шапку „городового" і сказав менї, що „господин городський голова бажають отця бачити!"

Я в першій хвилї навіть не міг здогадати ся, звідки Кушпета міг знати так рано о моїм приїздї, коли я вечером приїхав і майже пустими улицями зайшов до приватного дому на нічлїг. „Се лише може бути штука Дребича" прийшло менї на гадку і я не помилив ся, бо прийшовши до канцелярії Кушпети я почув від него такі слова:

„Ми чули, що Ви тут приїхали і хочете відправляти В а ш е унїятське богослуженє, тож знайте, що Вам се запрещено, бо всї три церкви ми отдали отцу Клубку, православному священику, бо ми всї є тут православні, і нам вже досить того Вашого унїятства"...

Я представляв Кушпетї ріжні аргументи, які моглиб змінити его тверду постанову, але нїчого не помагало. Я говорив о віротерпимости проголошеній головнокомандуючим, я вказав на се, що в Бродах є єще велике число людий, які не перейшли на православє, я впевняв его, що єще анї Росія не пропаде, анї православю се не зашкодить, коли я відправлю Службу Божу, бо чейже він не схоче сего взяти на свою совість, щоби я як священик за цїлих 21 лїт моєї священичої служби нині вперве через его заказ опустив Службу Божу — нїчого не помогало! Всї мої аргументи розбивались о тверду постанову сего ограниченого чоловіка, що з торговця горшками став великим чоловіком в Росії і тепер хотїв дати відчути свою власть.

Наконець спитав мене Кушпета, чому я не мельдував мого приїзду до Бродів, бо „в ж е в ч е р а в н о ч и м и ш у к а л и В а с по всїх готелях і не могли Вас найти!" Я відповів, що я ночував в приватнім домі, і єще не минуло 12 годин приїзду і отсе я его тепер лично завідомляю о моїм приїздї. „Се не вистарчить, Ви мусите єще іти за мною до начальника уїзда". Я покірно пішов за ним до передпокою, а тимчасом до самої канцелярії вбігли кромі него

і инші брідські чорносотенники: Стефан Носевич, та пенс. австр. жандарм Темех і там зачали відповідно заступника начальника уїзда ґаспадїна Проценка „тоже — малорося", бувшого актора львівського польського театру проти мене юдити і настроювати. „Пренія" були такі горячі, що я за дверми майже кожде слово мимоволї чув, а виявили вони таку гидь запроданої, янїчарської душі, що менї аж самому соромно було за тих людий, хоч як вони ворожо виступали против мене. Щораз говорилось „мазепинец", „українчик" і т. д. Коли вже доволї накрутили нашого „тоже-малорося" проти мене, вийшла цїла чорна рада з єго канцелярії, а я удостоїв ся лицезрінія ґаспадїна Проценка.

Ступайка приняв мене строго ось сими словами, які наведу точно і правдиво:

„Ваша фамілія?"

Я сказав своє імя і назвиско.

„Зачєм прієхалї?"

Я сказав про цїль мого приїзду, на се Проценко менї заявив: Ви нє будєтє служіть абєднї, нї как частноє лїцо, нї как свящєннік приходскій, потому што всє церкві атдани православним і вот што я вам батюшка пасавєтую; „перєхадїтє на православіє" — ето будєт всєво лучше; догматїческія разнїци нє вєлїкія, а вашего унїятства і папежства здєсь ми нїкагда нє допустїм".

Я відповів на се отсими словами: „Дякую Вам за Вашу добру раду, але я чоловік себе шануючий, а бажаючий і вас і ваше православє шанувати, не можу без внутрішнього переконаня покинути лише задля самого вашого заказу чи вашої ради се, що менї через сорок чотири роки було дорогим і змінити на приказ своєї віри як сорочку, або рукавичку".

Проценко не сподївав ся мабуть такої рішучої відповіди, наступило прикре мовчанє і я серед него вклонив ся і вийшов з канцелярії.

Між тим вже і прихильники нашої церкви довідались о моїм приїздї до Бродів, почали витатись зі мною, і розпитуватись, чи я на стало приїхав, а коли я їм розповів, що Кушпета і Проценко менї заказали відправляти, то у одних появились горячі слези в очах, а другі нарікали та проклинали огидне поступованє чорносотенців!

Не буду описувати моєї поворотної подорожи до Львова, про мої візити у начальника стації та полковника жандармерії, моїх хабарів удїлених на право та на лїво, нїм я з моїм легально виставленим важним пашпортом міг наконець всїсти до вагону. Се до нашої справи не належить.

Прибувши до Львова розповів я цїлу справу на сесії консисторській і о. офіціял поручили менї зробити осо-

бисте представленє справи львівському губернаторови Мєльнїкову.

Моя авдієнція у губернаторів Мєльнїкова і Бобрінскаго.

Мєльнїков замешкав в гарній палаті графа Голуховського при вул. Міцкевича напротив єзуїтського огороду. На долині палати були канцелярії а на горі принимав сам Мєльнїков. До ждальні на долину війшов єго адютант і випитав кождого з присутних о цїли єго авдієнції. Я сказав, що я прийшов „па церковним дєлам“ і перший війшов на авдієнцію.

Мєльнїков сидїв за величезним округлим столом на середині комнати, а коли я єму представив ся, вказав на кріселце біля себе і сказав: „Садітєсь!“ Я сказав, що приходжу з порученя о. офіцїяла Білецького, представив незаконне поступованє Кушпети, незгідне з обітницями і постановами і в моїй наївности думав, що Мєльнїков справу, коли не сейчас в користь уніятської церкви по справедливости рїшить, то бодай обіцяє її розглянути, переслухати Кушпету і Проценка і тимсамим бодай для ока окаже охоту віротерпимости і вмісто того всего почув я слова:

„І Кушпєта харашо здєлал“.... „Ми хочемо — тягнув Мєльнїков дальше — тепер во время войни „іметь спокойствіє“, а не релїгійну „распрю!“ (борбу).

Я позволив собі замітити Єго Превосходїтельству, що власне через недопущенє мене до обслуги уніятів дїєть ся народови наша велика кривда, бо єму забрано всї три церкви, а до православної церкви майже нїхто з Брідщан не приступив, отже не буде спокою, бо нарід свою кривду болюче відчує і стане відказувати і нарікати....

Але Мєльнїков заодно повторював: „Нє магу разрєшіть!“

Тодї я попросив єго о позволенє відправляти наші богослуженя в латинськім костелї, і на се почув я також: „Нєт! нє магу разрєшіть! Кагда хатїтє жіть частним лїцом (в приватнім характері) в Бродах, таво я вам нє запрєщаю і пажалуйте даже напішу разрєшеніє“.

Добре би мати хоч таку бумажку на добру память по наших „освободителях“ — подумав я — і попросив о неї. Мєльнїков взяв чвертку паперу і написав слїдуючі слова:

Бродскому Уѣздному Начальнику.

Ксендзу Юліяну Дзеровичу предоставляется право свободнаго жительства въ Бродахъ въ качествѣ частнаго лица и тоже не возбраняется посѣщеніе костела въ качествѣ богомольца, но не лица отправляющаго требы или Богослуженія.

20. IX. Губернаторъ Мельниковъ.

Документ сей, такий клясичний доказ російської віротерпимости заховав я у себе на всякий случай, аби мене не напастовано, коли приїду до Бродів „частним лицом", бож сам зміст єго вказував на се, що і на перебуванє в якімсь місци треба мати „разрѣшеніє".

Я осмілив ся наконець нагадати єще і промову гр. Бобрінського, в якій він обіцював свободу совісти і свободу всїм віроісповіданям а на се менї Мельніков сказав: „Так ідїтє к генералгубернатору!"

І я знов пішов до генералгубернатора... Але тут навіть не бачив єго сіятельства, бо коли я сказав адютантови штабскапітанови Гусарскому про ціль мого приходу, він відповів: се належить до губернатора Мельнїкова а не до генерал-губернатора", і авдієнція була скінчена.

Так то Росія поступала з нашою католицькою вірою і нїде було тої справедливости нї правди добитись. На ті авдієнції ішлось як на муки і виходилось з страшним пригнобленєм духа.

Я однак в Бродах протягом року підчас наїзду був пару день і відправляв службу Божу в приватнім домі, при замкнених дверях, при спущених заслонах і гірко підчас відправи плакав..... Гонєнє церкви як за Нерона або Декія... катакомби... так і нагадались менї підчас моєї молитви. Я думав собі: Коли ви православні називаєте себе Христіянами, дїтьми Христа і ісповідниками Єго релїгії любови, як ви собі се представляєте, що собі Христос думає о тих актах вашого террору, насильства супротив нас: також дїтий Єго, дїтий Христових? „Суєслови ви! та лицеміри!" подумав я словами Тараса, а нашому Спасителеви для земських ваших політичних цїлий, для великости Росії робите ви отсими заборонами найбільшу прикрість.

Не допустивши в такий брутальний спосіб нашого унїятського священика до Бродів, Мельнїков придумав єще більшу прикрість брідським унїятам, він як найострійше, устами начальника уїзда Кульбицького, заказав латинському пробощови кс. Кравсови і сотрудникам заспокоювати реліг-

гійні потреби уніятів, так що навіть сповідати ся в костелї не позволив. А коли многі бродські міщани ходили до поблизького Смільна на Службу Божу і там приступали до святих Тайн, то тамошний священик о. сов. Николай Демчинський дістав страшно арогантське письмо від наслїдника о. Клубка батюшки Аркадія Остоловського, щоби не важив ся мішатись до єго прихода, коли не бажає прикрих наслїдків для себе.

О. Франц Бонне завідателем Бродів.

Мимо відмови, все таки годї було уважати Броди за страчені для нас, бо родина моя, яка цїлий час перебувала в Бродах доносила, що Броди мимо двох посїщеній Евлогія, мимо єго агітаційних промов, мимо шалених унїожерних, папофобських проповідий Клубка і Остоловського тримають ся осторонь православя.

І як раз найшов ся охотник єще раз попробувати щастя. Ним був о. Франц Бонне, Чина Спасителя, Бельгієць родом, який принявши наш обряд враз з другими Редемптористами, в монастири в Уневі приготовляв ся до місий між нашими переселенцями в Канаді. Війна їх захопила, Редемптористи до Канади не відплили і о. Бонне рішив ся заходи робити на тій основі, що він Бельгієць а Бельгія тримала з антантом. Довго то якось не йшло, але наконець через вставленє ся генерала їх чина у главнокомандуючого Николая Николаєвича дістав о. Бонне розрішеніє від генерал-губернатора.

Утїшений поїхав о. Бонне до Бродів, міщани також зрадїли, що дістануть свого священика, але коротка була їх радість. Бо отсе, коли о. Бонне пішов до батюшки Остоловського, щоби з ним умовитись що до часу богослужень в церквах, сердитий батюшка заявив, що він нїякої власти губернаторської не узнає над собою, бо єму церкви віддав Евлогій і він церкви нї одної не відступить!... О. Бонне переконував, договорював до совісти, до амбіції, до христіянської любови, до віротерпимости, але батюшка Аркадій був незрушимий. Тодї о. Бонне попросив єго, щоби єму дав на письмі сю відмову церкви. Сердитий монах сїв, написав та єще і приходскую печать прибив, що він церкви не відступить.

О. Бонне приїхав з тим новим актом російськоі віротерпимости до Львова і пішов з ним і до Мєльнїкова і до Бобрінського. Оба однак заявили, що вони супроти Евлогія безсильні. Разрєшеніє є вправдї на душпастированє в Бродах від них, але вони оба до церкви нїчого не мають, а ось що лїпше: „На вас батюшка вже донос єсть з Бродів, що ви проти православя виступаєте і Австрійцями страшите. Ми

би не радили вам туди більше їхати мимо нашого письма і розрішенія, а то буде зле...“

О. Бонне вже до Бродів не поїхав, та за то прійшли Австрійці, якими о. Бонне мав лякати в Бродах, які вибавили брідщан від наїздників і гнобителів совісти і віри. До Бродів на адміністратора по приході наших військ прийшов зразу о. Іван Жигаль парох Козлова, буського деканату а опісля приїхав парох Бродів о. Долинський.

Так о. Жигаля, як і свого пароха о. Долинського приняли Брідщани з отвертими раменами, а проти послідного навіть вийшли з торжественною процесією напроти. До Росії з Брідщан втікли з військами російськими лише немногі блюдолизи, які при городській управі, при ріжних комітетах добре обловлювались, порожні кишені випихали і тому Москалеви служили. Найліпший се доказ на се, який се був акт грубого террору і насильства се відобране церков Унітам і осадженє тамже православних батюшок.

Годить ся піднести тут з особлившою похвалою дїяльність найблизшого сусїда Бродів о. сов. Николая Демчинського, пароха Смільна. Він покріпляв на духу всїх Брідщан, сповідав, причащав, спішив до больних мимо заказів і перепон, які ему робили батюшки і чиновнїки. За те дістав від нашого Митрополитального Ординаряту грамоту похвальну і крилошанські відличя. І тепер, підчас другого наїзду на Броди, послушний приказу Митр. Ординаряту, остав ся зі своєю паствою, хоч під Бродами шалїла пекольна битва. Честь доброму пастиреви.

Броди тепер знов ч а с о в о заняті російськими військами і що там дїєть ся, — не знати, лише з російських звідомлень знаємо, що там австрійський гранат убив военного священника о. Петра Успеньського. Видно з того, що бродську Церков знов окуповали православні... Та мабуть знов не на довго! Дай того Боже.

Далї буде..

Зміна календара.

IV. О. Олександер Коренець: Рим, а наші церковні постанови, з окрема календар*).

Читаючи з нагоди намірених тепер у нас реформ календарних Конституції Апостольські, Листи, Енцикліки і Синодальні тексти, — виджу наглядно, що:

I.

Св. Апостольська Столиця далека була від якогонебудь наміру змінювати, чи то зносити наші давні обрядові і церковні постанови, ніколи сього не вимагала, а противно цілість і ненарушимість тих же завсігди торжественно нам застерігала і затверджувала, бо розходило ся Їй лиш о науку віри і сполученє зі Св. Римським престолом, т. є. о унію догматичну.

Се видно з буллї Св. О. Климентия VIII. Magnus Dominus, д. 23. Dec. 1595., котрою той Папа приймає нас до єдности Церковної (FF. Michaelem Archiepiscopum Metropolitam et ceteros Episcopos Ruthenos una cum omni eorum clero et populo intra gremium Ecclesiae Catholicae et unitatem S. R. E., uti membra nostra in Chr., recipimus, unimus...) — Ex bulla unionis Ruthenorum Clementis VIII., Magnus Dominus, d. 23. Dec. 1595.

„Всї святі обряди і церемонії, котрих руські Епископи і клер після постанов СС. ОО. Грецьких уживають в церковній відправі, при Службі Б. і удїлюваню св. Тайн та при всїх иньших святих функціях, коли лиш не супротивляють ся науцї віри католицької і єдности з Римською церквою не виключають, тимже руським Епископам допускаємо, позволяємо і признаємо".

З того ясно, що Апостольському Престолови ходить лиш о догмати віри і сполученє з Церквою Римскою; все иньше, як не противне науцї віри і сполученю з Римською Церквою — отже і давний нами уживаний Календар — нам позволяє, лишає й затверджує.

Редакція.

Відтак Павло П. V. в своїм breve dd. 20. Dec. 1615 заявляє, що Св. Престол Римський ніколи не думав зносити церковні постанови Русинів (Collectio Lacensis T. II. p. 602 c.).

Так само висказує ся що до обрядів Грецьких Св. Конгрегація Собора Тридентского в своїм декретї зд. 5/XII 1722, і Св. О. Венедикт XIII. Apostolatus Officium, д. 19/VII 1724, потверджуючи рішеня Собора Замосцького; відтак Венедикт ПП. XIV., Etsi pastoralis, 26/V 1742 і Etsi dubitare, 27/XI 1742. А як далеко готов був піти Рим в льояльности своїй для звичаїв церковних, які застає у народів, щоби їх для єдности церковної здобути, видко з того пр, що СС. ОО. Собора Фльоренцкого не вимагали від Греків виразного проголошуваня „і Сина", dummodo credatur — вдоволяючись, що в се вірують приступаючі до єдности.

Тому Венедикт ПП. XIV. в згаданій висше буллї „Etsi pastoralis", каже між иньшим: Etsi autem Graeci teneantur credere, etiam a Filio Spiritum Sanctum procedere, non tamen tenentur in symbolo pronuntiare — а хоть Греки обовязані є вірити, що Дух св. походить також від Сина, однак не обовязані в символї виголошувати. Нї від нас, в часї заключеня Унії 1595 р., не вимагав Св. Апостольський Престол, щоби ми „і Сина" приняли до нашого символа віри, вдоволяючись обітницею зі сторони Епископів наших, що они про походженє св. Духа від Отця і Сина, хочуть учити нарід — отже настав би хто на календар! (Пелеш. Geschichte der Union. T. I. стр. 541).

В пізнїйшій своїй буллї Allatae sunt, д. 26/VII. 1755. каже Венедикт ПП. XIV., in reditu Graecorum schismatorumque Orientalium ad catholicam religionem — викорінювати блуди Арія, Македонїя, Несторія... і иньші, в котрих люди зростають, а не старі обряди й порядки, що нїколи не було на міром Апостольської Столиці, а противно, було і є від Її намірів далеким.

Навіть потверджуючи постанови Синодальні, не намірюють Папи щонебудь в справі наших обрядів змінити з того, що їх попередники постановили, — як се висказує декрет Св. Конгрегації Собора Тридентского з д. 5/12. 1722, в справі рішень Собора Замосцького.

Тими самими словами висказує ся П. Венедикт XIII. у висше згаданій енцикліці своїй Apostolatus officium, затверджуючи рішеня Собора Замосцького, д. 29/VII. 1724. додаючи, що ті Єго постанови мають мати силу обовязуючу всїх разом як і поодиноко, ненарушимо мають бути бережені, а всї противні заходи через якунебудь повагу починані, будуть неважними.

Так само запоручує нам се декрет Св. Конгрегації de Propaganda Fide, з д. 4/III., 1724.

І нїчо дивного — скоро зважити, що руський Епископат заким приступив до Унії писав в своїм листї збірнім до Папи Климента, д. 12/6. 1595 виразно:

„Если іменно Святість Ваша спосіб удїлюваня св. Тайн, обряди і торжественні обходи Церкви Східної цїло, ненарушимо, і в той спосіб, як ми їх в часї сполученя уживали, нам заховати, потвердити за себе і за своїх наслїдників, що нїчого в тім зглядї нїколи не змінять — зволить".

Quae omnia petita a nobis, si obtinuerimus Sanctitati vestrae cum omnibus succesoribus suis, nos et successores nostri dicto audientes, subque regimine Sanctitatis vestrae semper esse volumus — коли то все, о що просим, отримаєм, Святости Вашої враз з всїми Її наслїдниками, ми і наші наслїдники слова слухати, і під зверхностию Святости Вашої завсїгди бути хочемо. (Пелеш Ю. Geschichte der Union, 1876. Т. І. стр. 537). А лист сей опирав ся на тім делїбераційнім декретї, списанім руським Епископатом д. 2/XII. 1594, котрий становив підставу до дальших офіціяльних переговорів о Унїю — sicuti et leguntur in decreto deliberationis et conclusionis reverendissimorum dominorum Archiepiscopi et Episcoporum Ruthenorum de recipienda et suscipienda communione sanctae Romanae Ecclesiae, facto die secunda mensis Decembris anno Domini milesimo quinquagentesimo nonagesimo quarto... salvis tamen et in integrum observatis caeremoniis et ritibus cultus divini peragendi et sanctorum sacramentorum iuxta consuetudinem ecclesiae orientalis, correctis tantummodo iis articulis, qui iosam unionem impedirent, ut more antiquo fierent omnia, sicut olim, unione durante, fuerunt: (Pełesz J. Geschichte der Union. T. I. p, 522—526; Annales Eccl. Ruthenae, Harasiewicz, p. 172—5) при збереженю однак в цїлости і ненарушених обрядах наших і торжествах після звичаїв церкви Східної, справивши лиш ті місця, котрі би саму унїю нарушували — щоби після давного звичаю було все так, як тодї, коли ще єдність тревала.

Вкінци в буллї П. Пія VI. In universalis, д. 22/II. 1807 читаємо:

„Хочемо також, щоби все разом і з осібна, що було постановлене на Хвальнім Синодї в Замосцї, Столицею Апостольською затверджене, тепер і на пізнїйше через Епископів, Холмського і Перемиського і через весь нарід руський було заховуване, при сильних і в своїй силї завсїгди маючих позістати постановах Апостольських і декретах Соборів вселенських, виданих що до обрядів грецьких як також Пр. Б. Б. Н. С. Римської Церкви Кардиналів так для справ около розширеня Віри преложених, як також толкователїв Собора Тридентського, не нарушуючи поваги дотичних Конгрегацій".

II.

Не вільно нїчо в обрядах нї звичаях Церкви Грецької зміняти, хиба з дуже важних причин і то лише

за виразною згодою і апробатою Св. Апостольської Столиці — навіть хотьби сеся новість була сама собою свята, і в иньших обрядах було оно заховуване (Collectio Lacensis. T. II. p. 674). Св. Апостольська Столиця заказує се виразно і рішучо у передтим наведенім ту затвердженю Собора Замосцького з дн. 29/VII. 1724, і то так в спосіб позитивний, як і негативний: semper in suo robore debeant permanere sicque iudicari et definiri debere — завсїгди мають остати в своїй силї і так належить сю річ судити і називати: irritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate contigerit attentari — инакше, яканебудь повага се вчинилаб, узнає Св. Отець за неважне й пусте.

Так само говорить „Etsi pastoralis“ Венедикта XIV. дня 26/V. 1742, super ritibus Graecorum, про обряди Греків — що нікому не вільно сего, що у них є постановлено, нарушувати, додаючи: а хто би на се відважив ся, стягне на себе гнїв Всемогучого Бога і СС. Апостолів Петра і Павла „nulli ergo hominum liceat, hanc paginam nostri decreti, constitutionis, declarationis inhibitionis, prohibitionis et voluntatis infringere vel ei ausu temerario contraire; si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius se noverit incursurum“.

В енцикліцї „Demandatam“ Венедикта XIV. з д. 24/XII. 1743 читаємо в § 43: De ritibus et moribus Ecclessiae Graecae illud in primis generatim statuendum decrevimus, nemini licuisse aut licere quovis titulo et colore, et quacumque auctoritate aut dignitate, etiamsi patriarchali aut episcopali praefulgeat, quid quam innovare aut aliquid introducere, quod integram exactamque eorumdem observationem imminuat. Hinc est, quod Euthymii, olim Archiepiscopi Tyri et Sydonis, viri alioquin catholici reique christianae propagandae studiosissimi, factum, cogimur reprobare, inductamque ab eo, auctoritate propria, inconsultoque Romano Pontifice nonnullarum Ecclesiae Graecae consuetudinum immutationem revocamus atque irritam fuisse et esse decernimus, omnesque in posterum et singulos Ecclesiae Graecae ritus et mores a Patribus traditos omnino servari mandamus — отже навіть такъ высокому достойникови, як Патріярха або Епископ не вільно нічого нового заводити анї щонебудь вводити, і наводить ся конкретний случай, де того рода постанову архіепископа, впрочім дуже ревного, мусїв Рим знести: як заведену власною єго повагою і без позволеня Римського Престола; рівночасно наказує згадана енцикліка всї на будуче і поодинокі Церкви Грецької обряди і звичаї від СС. Отцїв передані взагалї заховувати й зберігати.

В енцикліцї „Allatae sunt“, 26/VII 1755 говорить П. Венедикт XIV., „partem etiam aliquam demere ex aliquo ritu, salvis reliquis eiusdem ritus partibus, non est privati viri, sed

auctoritas publica intercedat necesse est, videlicet Supremi Capitis universalis Ecclessiae, qualis plane est Romanus Pontifex — навіть в найменшій части не вільно нікому щонебудь змінювати, бо від того є лиш Папа Римський.

Подібно в енцикліці „Ex quo primum“ д. 1/III 1756. De nova Euchologii Graeci editione, Венедикт XIV ad clerum ritus Graeci каже: nihil esse innovandum. § 40.

Дальше Св. О. Григорий XVI „Inter gravissimas“ d. 3/II. 1832 каже: ea regula omnino servanda est, qua statuitur, inconsulta sede Apostol. nihil esse innovandum, etiam nomine instaurandi caerimonias, quae liturgiis ab aedem Sede probatis magis conformes esse videantur, nisi ex gravissimis causis et accedente Sedis Apostolicae auctoritate — Св. Отець ставляє ту за засаду: абсолютну невмінність, ані під позором обнови обряду та хотьби щось в других літургіях було апробоване — хиба з дуже важних причин, і то лиш за згодою і повагою Апостольскої Столиці.

На тім самім становиску стоїть П. Пій IX. в листї до Арх. Львівського... ad Archiep. Eccl. Leopoliensis Hal. et Cam. Ruthenorum aliosque Epp. eiusdem Ritus, dd. 13/V 1874 Omnem sollicitudinem adhibuimus ad spirituale Orientalium Ecclesiarum bonum, declarantes inter cetera sartas et tectas religiose servandas et custodiendas peculiares catholicas liturgias (litterae Apost. ad Orient. In suprema d. 6/I 1848), quas pariter praedecessores Nostri maximo in pretio semper habuerunt: Папа завсїгди старав ся о добро Східних Церквей, стоячи на сторожі їх обрядів, які також Єго попередники мали у високім почитаню... nemini prorsus, hac S. Sede inconsulta, fas esse in re litugica vel leviores innovationes peragere, quemadmodum satis abunde commonstrant Apostolicae constitutiones: нікому отже не вільно без Апост. Столиці в справах обрядових ні найменших новостий вводити, як се виказують достаточно Апостольські Конституції.

Nec ullius momenti est, quod ad fucum faciendum adicitur, nimirum huiusmodi innovationes proponi, ut Orientalis ritus expurgetur et ad nativam integritatem restituatur. І не поможе ту говорити, що того рода зміни вводить ся для очищеня східного обряду і повернення йому первісної чистоти, бо преціньобряди Русинів не є иньші, як лиш постановлені св. Церквою, св. Апост. Столицею апробовані — quandoquidem Ruthenorum ritus nulli esse possunt, nisi, qui a SS. Ecclesiae Patribus fuerunt instituti vel Synodorum canonibus sanciti vel legitimo usu inducti, Apost. Sede sive expresse sive tacite semper adprobante

Надмінити ту треба, що тойже П. Пій IX., згадуючи в тімже листї про засади правні постановлені для цїлої Церкви східної в справах обряду, каже, що они відносять ся також до Русинів — hisce porro

iuris principiis, quae pro universis Orientalis ritus Ecclesiis sancita fuerunt, regitur quoque... liturgica disciplina Ruthenorum.

III.

Доси мали ми доволї свідоцтв доказуючих, як, що найбільші Папи задивляють ся на наші справи обрядові. Та пригляньмо ся тепер, як задивляєть ся тотаж Курія Римська на справу Календара?

Оже передовсїм памятати треба, що коли Греко-Католики доси свого календара давного уживають, то оно дїє ся якраз завдяки тим Конституціям і енцикліками Папським та на основі тих декретів СС. Конгрегацій Римських, котрі ми ту з признанєм навели!

Заразом є се то, що ми з добромніня Апостольського отримали та о що ми приступаючи до єдности з Римом зовсїм недвозначно просили — як се говорить ся у висше ту наведенім листї нашого Епископату до П. Климента VIII. з д. 12/VI 1595. Бо справа принятя нового календара (заведеного в Церкві Західній П. Григорієм XIII. в р. 1582) через Русинів була порушена також в часї унії Берестейської.

Та по причині трудностий, не даючих ся усунути без нарушеня цїлости обряду (а именно Пасхалії, Празників подвижних і неподвижних) тому, що у нас календар належить до організму нашого обряду, який на нїм опирає ся і до календара зістав приноровлений, в наслїдок чого календар і обряд зі собою взаїмно сповні есенціонально лучать ся: новий календар не був введений, лиш давний, як було попередно, полишений і між иньшими тим самим зістав затверджений І коли знов, вже по принятю унії церковної, була в Польщі і Литві бесїда о змінї календарній, тодї епископ Володимирський Іпатий Потїй — зрештою один з найголовнїйших дїячів около заключеня церковної унії — на домаганя і заходи зі сторони найвисших кругів правительственних тодїшної Річипосполитої в тій мірі виразно відповів, що найшов сам дуже великі трудности в переведеню того дїла і тому радить се залишити. (Рускій Сонъ, 1876, стр. 294. Отвѣтъ Д-ра Ісидора Шараневича...).

Тому також Синод Замосцький, що має для нас вагу й значінє Тридентского Собора, вичисляє під Титул. XVI-им Празники наші неподвижні після давного календара:

В місяци сїчню:

Дня 1. Празник Обрізанія Господнього і С. Василія Великого.

Дня 6. Богоявленіє Господне.

Дня 30. СС. Василія В., Григорія Назіянзенського і Йоана Золотоустого.

В місяци лютім:

Дня 2. Стрітеніє Господне, і т. д.

Подібно також Синод Львівський, в р. 1891, в трактаті про церемонії, має празники неподвижні після давного календаря та ще починаючи від місяця вересня; отже, дня 14 о вересня: Воздвиженіє Ч. Креста Господнього, і т. д.

Тут покористую ся тим, що в тій справі пише — на основі жерельній відомий історик-дослїдник А. Петрушевич в своїй розправі: Холмская Епархія и Святители Ея, по 1866 годъ. Львовъ 1867, стр. 186 і сл.:

При возникшемъ вопросѣ введенія нового мѣсяцослова такъ въ Польщѣ яко и въ Австріи для послѣдователей греческого обряда, яковаго нововведенія Премышельскій епископъ М. Рыло былъ ревнѣйшимъ пособителемъ П. Важиньскій опасаясь вредныхъ послѣдствій скорого осуществленія тогоже, усомнѣвался также о возможности принятія нового мѣсяцослова безъ предварительного исправленія церковного устава и пасхаліи. По той причинѣ писалъ онъ въ 1790 году къ номинату коадъютору Владимірскому Гловневскому: Gdy wiadomo jest żądanie stanów seimujących względem przyjęcia od Rusi kalendarza nowego, życzyłbym abyś Illma et Renma Dominatio Vestra wybranym w diecezyi Włodzimirskiej osobom zalecił podać reflexye, czyli przy takiej odmianie może być utrzymana albo przynajmniej łatwo reformowana reguła, według której rządzimy się w wynalezieniu świąt ruchomych i dociekaniu nieruchomych, w który dzień tygodnia przypadną, obracacająca się przez lat 532, tak iż gdy Grecy rachują od stworzenia świata lat 7298, ewolucya biegu lat wyrażonych 532 teraz rachuje się 14, trwać jeszcze 150 lat mająca, i po tych upłynieniu taż ewolucia pietnasty raz zacznie się, zawsze skazująca tak ruchome święta, którego dnia w miesiącu, jako nieruchome święta, którego dnia w tygodniu niezawodnie przypadną. — W Galicyi równie zaproponowano Rusi przyjęcie kalendarza nowego i Illmus Peremysliensis (M. Ryło) pedibus manibusque poszedł pro parte affirmativa, a zaś Illmus Leopoliensis (P. Bielański) restitit i zawieszona została rzecz Dworu Wiedeńskiego rezolucią. Mam ja pisma w takiej materyi obydwóch wspomnianych biskupów, ale jeżeli mam zeznać, jak sądzę, obydwie strony mniej przystojnie zachowały się i dzikiemi a do rzeczy nie stosownemi argumentami walczą, Triumfuje niejako Peremysliensis zbijając racyę JW. JX. biskupa Lwowskiego, gdzie ten błądzi przeciwko wiadomości kościelnej historyi i kiedy pretenduje, aby dla porównania kalen-

darza był synod, ale nie zbija ani ułatwia trudności napomkniętej odemnie wyżej opisanej, tylko uchyla się i zasłania powagą Grzegorza XIII i tylu narodów, które jego poprawę kalendarza przyjęły (Dzien. I. 95).

Зрештою ріжні заходи около насильного заведеня у нас нового календара — доси завсїгди безуспішні, лиш непотрібні колотнечі і заворушеня спричинюючі — вже не нинїшні!

Справа тота була порушена також в перших лїтах по прилученю Галичини до Австрії і тодї Епископ Львівський, Лев Шептицький писав п. д. 30/XII. 1773 до гр. Pergen a, цїсарського намістника в Галичинї, що навіть королї і правительство польске лишили Русинам святя і їх календар, що старий календар і давні свята є дозволені через Св. Столицю Апостольську, та що він не може нїчо в тім згляді нового заводити тому, що також деинде в Австрії, Польщі і Росії є Унїяти і Православні; отже Православні мали би з того приводу, нову нагоду виговорювати на Унїятів і занепокоювати Церков католицьку; та що тота зміна могла би перешкодити Восточним в сполученю з Римською Церквою.

Відтак п. д. 31/VIII 1798 ч. 25445 віднесло ся Галицьке Намістництво до руських Консисторій з запитанєм, яка була би їх гадка що до злуки календара Юлїянського з Григоріянським. На се дав відповідь Антонїй Ангеллович, тодїшний епископ Перемиський в своїй знаменитій апольогії гр. кат. обряду, в котрій — між иньшим — зазначує, що передовсїм нема так багато свят властивих лиш Русинам; відтак декотрі свята припадають разом з латинськими і тому нема такої великої перешкоди в роботї, як декотрі кажуть, бо вірні обр. латинського, працюють в днї святочні обряду грецького, а вірні обр. гр. працюють в днї святочні обряду латинського, в виду чого нема ту нїякої шкоди економічної.

Святитель сей каже дальше так:

Я далекий є від того, щоби входити в критику поправленого календара. Скажу однак, що вводити єго до мого обряду відраджує:

I. Згідність.

а) З загальними постановами Церковними.

Бо цїла Церков опирає ся на постанові Собора Нїкейського, котрий каже, що Пасха, від котрої залежать всї Празники подвижні, має святкувати ся:

1-е в місяци Nisan,

2-ге після єго повні,

3-е в неділю,

4-е не разом з Жидами.

Випадає отже, щоби в якімсь католицькім обрядї лишив ся ненарушений, сей — зі згляду на свою старинність,

пошани гідний закон, котрого і сама Церков Римска трималася точно аж до р. 1582, тим більше, що хоть старий календар не є точний в рахунку, то однак без закиду є він що до історії Євангельської, практики і постанов вселенської Церкви.

З правами

а) церковними, бо

1-е Ніколи Папи Римскі, відколи заключена зістала Унія Русинів з Церквою Римською не жадали від Русинів принятя нового календара.

2-е Заяву підданя ся наших Епископів Апостольській Столиці, котра зачинає ся від слів: „Ми зібрані в Бозї на Соборі, в Берестю, 1596 р., 8 го жовтня після старого календара, в особі Климента VIII., Папи, як найкрасше приняли.

3-е На запитане: „Чи можна позволити, щоби Абиссинці обходили Пасху иньшої неділї, не тої, в котру святкує ї Римска Церков? — декретом Найвисшої Інквізиції з д. 27/VII 1631. постановили: „нїчо нового не вільно вводити що до святкованя Пасхи", хотїли отже, щоби до обрядів всхідних не вводити поправленого календара.

б) Горожанськими, коли

1-е Король польський Стефан Баторий декретом своїм з д. 20/II. 1585., грозить карою 10.000 зл п. тим, котрі важили би ся Русинів змушувати до заховуваня поправленого календаря і нарушували святкуючих Празники після давного календара.

2-е Наймилостивійший, бл. п. Цїсар Йосиф II., забезпечив, які празники мають вірні обряду грецького святкувати однаково у всїх дієцезіях Єго держави, а тим самим і старий календар: декретом своїм з д. 19/VI 1787

3-е Наймилостивійший бл. п. Цїсар Леопольд II., коли в цїлости і під кождим зглядом зрівнав з лат. обрядом — в посїданю давного календара зістаючий обряд грецький, та рівночасно потвердив дипльомом своїм з д. 26/VI- 1790 всї привілеї і декрети своїх попередників видані на користь того обряду: тим самим також хотїв, щоби і старий календар лишив ся в цїлости ненарушений, і що до того видані декрети Попередників.

II. Відраджує Згода Епископів.

а) Бо під панованєм наймилостивійшої Австрійської Династії, є грецькі Епископи унїятські і православні, котрі доси всї однаково заховують старий календар;

б) заведенє в декотрих дієцезіях нового календара було би нарушенєм тої згоди між унїятськими Епископами;

в) в очах православних знаком поневоленя, і що відси слїдує, збільшеної зглядом Католиків, так Греків як Латинників, ненависти й погорди;

г) бо з того виходило би, що красшими привилеями й гарнїйшими правами можуть тїшити ся в сїй Державі Павославні, в посїданю свого старого календара ненарушені, чим Унїяти до принятя нового змушені.

III. Відраджує за мала надїя на сподїване зрівнанс постів і свят, бо

1-е Злука календарна, що до постів,

а) Анї Латинників не доведе до посту в середу, анї Русинів, до посту в суботу.

б) Нїколи Латинники не схочуть постити вчаснїйше, т. є від неділї Сиропустної так, як Русини постять.

в) Так само і що до иньших постів лишеть ся вся, яка була рїжниця, з тої простої причини, що ті пости зовсїм инакше рахують ся у Латинників, а инакше у Русинів.

2-е По зрівнаню календара, таки не припадуть свята на той сам день, бо

а) пр. у Латинників є днем святочним, день Всїх Святих, коли у Русинів нема того свята на буднім дни — лиш в першу неділю по Сошествію Св. Духа; у Латинників Боже Тїло є на тижни, а Русини обходять его в неділю.

б) У Русинів є днем святочним: третий день Воскресеня Христового, Рождество Св. Йоана Хрестителя, Преображеніе Господне, Воздвиженіе Ч. Хреста Господнього, Вмч. Димитрія, Введеніе в храм Пр. Дїви Марії, Св. Николая, і трех Святителїв: Василия В., Григорія Богослова і Йоана Золотоустого, — у Латинників — се будні днї.

в) Св. Стефана є у Русинів третого дня Різдва, у Латиннків — другого; Св. Михаїла — не лиш иньшого дня, але й місяця.

IV. Відраджує невигода.

1-е Душевна, бо

При зростаючій з кождим днем недостачі священиків

а) Не могли би священики обох обрядів помагати собі взаїмно в слуханю св. Сповіди, проповіданю слова Божого і т. п.

б) Стало би труднїйше вірним користати зі Св. Таїн: Сповіди і св. Причастія, бо кождий священик був би вязаний з права обовязками в своїй власній церкві.

2-е Дочасна,

а) труднїйше було би в дорозї, чи то колесо направити, чи коня підкувати — о що лекше є при рїжности календара, бо можна найти ремісника другого обряду.

б) Треба би наперед переробити устав церковний, уложити і пристосувати до нового календара, т. зв. ритуал і канти, і то не лиш для священиків, але і для дяків; бо дотеперішний типик — котрий показував: що, як і коли має ся правити, як належить погодити пісні, служби і взагалї обряди приналежні припи сані ріжним Святим і Празникам, котрі нераз сходять ся зі собою, а в кождім разі взаїмно вяжуть ся — і в поправленім календари також мусїв би бути відповідно узгляднений. Крім того мусїла би бути уложена стала та обовязуюча норма і регула, після якої можна обчислити на кождий рік всї празники так подвижні, як і неподвижні, подібно як такі табелї стали всїх празників аж до кінця світа, коли они припадають, має після азбуки кирильської старий календарі то так точні а при тім так ясні, що навіть простий чоловік, котрий лиш трохи вміє читати потрафить на основі їх обчислити 100 чи 1000 лїт наперед, коли яке свято буде, або так само взад, коли оно було — підчас коли те саме в поправленім календари з ріжних зглядів навіть духовним не приходить легко.

V. І шкода публична.

Зі згляду 1 е На загальну економію,

В котрій, хоть, як здає ся для одиниці — один день не много значить, то однак зі згляду на загал людий — се не мала річ, отже:

а) Кілько то поля засіють в тім дни ті, що працюють, підчас, коли другі відпочивають зі згляду на свято —

б) Кілько то робітників збере ся в подібний спосіб, так що при ріжнім календари, винявши неділї безперивно йде господарка, в котрій один день будь много пошкодити, будь много пожитку може принести?

2-е Зі згляду на гандель,

Бо так вже оно у нас є, що публичні, що найбільші річні торги нормують ся після свят, а іменно, в одних містах після латинських, в других після руських: переважно так, що протягом часу між одним а другим святом відбуває ся в одній місцевости ярмарок, а відтак починає ся в другій місцевости. Пр. в Мостисках зачинають ся славні ярмарки від Рождества св. Йоана Хрестителя і тревають через дві неділї після календара нового, а від того самого свята після календара старого зачинає ся знов в Перемишли такий самий ярмарок двотижневий — в разї злуки календарної,

а) Нарід призвичаєний від найдавнїйших часів, так близший, як і дальший, був би через те що до терміну тих ярмарків в найвисшім степени збаламучений і наражений на шкоду.

б) Численність тих, що з нагоди Празника приходять до дотичної місцевости, щоби вже лишити ся на другий день на ярмарок, зменшила би ся.

в) Ярмарки розірвані в двох сусїдних місценостях підупали би і через те:

г) Зменьшив би ся зиск пливучий для міста й держави з ярмарки.

ґ) Міста й держава понесли би через те шкоди, особливо, що всяка зміна родить замішанє.

З тими виводами нашого Святителя згодилося і Високе ц. к. Правительство.

В р. 1812 дд. 24. III. ч. 965 писала Президія Намістництва до руської Львівської Консисторії так:

„В околицях нашого краю положених близше російської границї розширює ся, дуже скоро і загально поголоска, що в Найвисших Кругах є вже порішена злука гр. унїятського обряду з латинським, та що сеся злука в найблизшім часї має бути з цїлою строгостию переведена в дїло. Скоре розширенє ся сеї вістки позволяє припускати, що оно дїє ся умисно в тій цїли, щоби ширити заворушенє в умах гр. кат. вірних. Впрочім Митрополичий Консистор обвістить тому як найскорше посредством куренди, що сеся поголоска зовсїм безпідставна і звичайною є лиш видумкою, та в слїд за тим парохіяльне духовенство має народови вибити з голови се непотрібне занепокоєнє".

На се відповіла Консисторія під д. 25. III. 1812 ч. 497 слїдуюче:

„Переконавши ся, що сеся поголоска особливо зі згляду на злуку календарну також і ту ширить ся... та заразом, що она дійстно могла би викликати несупокій в умах вірних, Митрополича Консисторія видає рівночасно парохіяльному духовеньству відповідне поученє..." Дотична куренда вийшла д. 25. III. 1812 д. ч. 497.

Справа злуки календара була знов відновлена через Намістника Галичини гр. Голуховського, та ц. к. Мінїстерство Віроісповідань і Просвіти не узнавало за відповідне викликувати нову бучу, бо звісно, що нарід руський після празників старого календара уладив всї свої справи економічні та господарські — тому справа тота не могла би не викликати великого заворушеня (Harasiewicz M., Annales Eccl. Ruth. p. 966.)

Вернувши до наших Bullari ів, читаємо в Allatae, 26. VII. 1755 Венедикта XIV. § 44. ось таке:

„Тому, що в Конституції Григорія XIII. Inter gravissimas, котра порядкує справу календарну, нема ніякої згадки про Орієнтальних, повстає квестія, чи сеся зміна їх дотичить. Отже тота справа була предметом дискусії на скликанім ad hoc зібраню що найславнїйших людий д. 4/VII 1631 в палатї кард. Pamphili-я, що став

відтак Папою і прибрав імя Іннокентія X. Тоді ухвалена зістала ось така резолюція: Орієнтальні не є звязані новими постановами папскими, кромі тих трех случаїв: перше, в матерії догматів віри; друге коли Папа виразно про них говорить в своїх постановах; третє, коли бодай загально в тих постановах ними диспонує — як в случаях апеляций до будучого Собора".

В нотатці Collectii Lacenis, стр. 537 висказане вправді в тій мірі за D. J. Papp-Schilágyi (Enchiridium juris Eccl. Orient. cath.) певного рода — недвозначне бажане! Там каже ся: позяк і Церков Латинська за згодою С. Апост. Столиці неодно приняла від своєї посестри Східної Церкви, та „Corpus iuris canonici" і Concilium Tridentinum мають для Греко-Католиків значіне жерела помічного (fontis subsidiarii), отже (consequens est) і до загального ладу в обох Церквах (ad communem utriusque Ecclesiae disciplinam*) haec quoque spectare, quae non ex Eccl. Graecae fontibus, sed ex Eccl. Latinae codice et legislatione innotescunt) належить після того також і се, що не із жерел Церкви Грецької, але з кодексу Латинської Церкви і її законів є знане — особливо в річах, де не вистарчає кодекс східної Церкви а розходить ся о річи відповідні також обрядови східному, in quibus codex Eccl. Orientalis non sufficit et ritui etiam Orientali congrua**) sunt. Кінчить однак згадана Collectio тим, що читаємо в libr. 11. Basilicalium, tit. 1. c. 11.: De quibus causis nulla scripta lex est, custodiri oportet mores et consuetudinem. Quodsi haec defecerint, proxima propositae quaestioni similia sunt sequenda; в тих справах, що до котрих нема жадного права писаного, належить беречи принятий звичай. Коли-ж би і того не доставало, треба йти за найблизшими, подібними справі, о котру ходить (треба йти за звичаєм принятим в найближших подібних справах). V. Ench. p. 45 і 120.

Так само висказує ся також і ріша є згаданий в горі Папа Венедикт XIV. в тій квестії, чи нова норма календарна дотичить Східних, бо читаємо дальше Allatae § 45: satis enim Nobis erit indicare..., quandoquidem ipsa pr ecedentia facta evincunt, consultissimum esse responsum quaesito redditum, nimirum: nihil esse innovandum — на підставі попередних фактів в таких случах, наймудрійше буде відповісти питаючому ся: не треба нїчо зміняти...

Відтак довідуємо ся з тої енцикліки Папскої, що, коли у Вірмен лїбурнийських, декретом Конгрегації S. Officii d. 20/I. 1674, De Calendario Gregoriano, зістав заведений календар Григоріянський, а они тому супротивились — obtemperare Armeni praedicti renuerent, huius rei cognitio delegata fuit particulari Congregationi Cardinalium doctrina praestantium, quos

*) Ходить о календар — отже се є: „disciplina".

**) У нас того случаю нема.

inter fuere Cardin. Joannes Fr. Albanus, qui summum deinde pontificatum obtinuit..., делегована зістала ad hoc комісія, зложена з людий славних наукою, між котрими був також Кардинал J. Fr. Albanus, пізнійший Пана Іннокентий XII. Результат був такий, що згадана в горі Конгрегація S. Offici дд. 23/X 1699 видала рішенє, затверджене ще того самого дня тимже Іннокентієм XII, де каже ся так: Re mature tractata et perpensis omnibus facti circumstantiis, censuerunt secundum ea, quae proponuntur, conniveri posse cum Armenis catholicis Liburni commorantibus, circa usum Calendarii veteris, donec ipsi ad omnimodam Calendarii Greg. observantiam disponantur, et interim ad Sedis Ap. beneplacitum; hac conditione adiecta, quod diebus festis de praecepto iuxta Calendarium Gregorianum occurentibus ab operibus servilibus abstinere et sacrum omnino audire teneantur. — Після зрілого розваженя справи і всїх обставин ї, узнаєм, що можна (sich zusammenneigen, через пальцї дивити ся) згодити ся з Вірменами лїбурнийськими, щоби они тримали ся давного календара, поки самі не стануть розположені до принятя нового календара Григоріянського і поки що — аж до узнаня Апостольської Столиці; з тим додатком, щоби в свята припадаючі після календара Григоріянського здержували ся від тяжких робіт і були на Богослуженю.

Allatae § 46... Quoties Orientales minime consenserunt, iustusque adfuit timor, ne tumultus dissensionesque excitarentur, si novi Calendarii ipsis iniungeretur usus, tulit Apost. Sedes, ut Orientales et Graeci in remotis regionibus degentes veterem suam disciplinam retinerent, videlicet antiquum servarent Calendarium, occasionem opportuniorem expectans inducendi usum novi emendatique Calendarii. І кілько разів Східні не годили ся, та можна було бояти ся, що повстане негодованє, коли накине ся їм новий календар, Св. Апостольська Столиця постановила, щоби Східні і Греки затримали собі стару свою дисциплїну, т. зн. дальше заховували давний свій календар. Однозвучним є в тій справі також decreta Congregationum de Prop. Fide et S. Inquisitionis dd. 18/VII. 1613, 14/XII. 1616, 22/VIII. 1625, 30/IV. 1631. А навіть Міссіонарам, котрі перебувають в сторонах, де обовязує старий календар, вільно є придержувати ся старого календара, як се видко з декретів Congr. de Prop. Fide, d. 16/IV 1703 і 16/XII. 1704. Та в інструкції, що ї видала Конгрегація de Propaganda Fide в р. 1669 для Міссіонарів, котрі працюють около поширеня Унії, каже ся в § 2, що хоть пожеланою була би одностайність календара, то однак не належить ї вимагати, так як нарід міг би думати, що не зберігає ся йому його обряду в цїлости, скоро йому накидає ся новий календар — не

populus ritum*) suum sibi in tota sua integritate servari putaret, si ipsi correctio Calendarii obtruderetur**). (Nilles, N. S. J. Symbolae illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis. Vol. I. p. 114).

В виду всіх ту наведених Конституцій і Декретів Св. Апостольської Столиці та Св. Конгрегацій — Українці, Греко Католики повинні би зовсім супокійні бути що до повної ненарушимости сеї, так далеко у них йдучої, обрядової та в їх відносинах заразом церковно-народної справи, як нею є уживанє ними в церковнім житю давного Юліянського календара, котрий яко давна їх звиж 1000-літна враз з Греко Католицькою вірою принята і торжественно їм запоручена церковно-народна постанова, проти їх волї, не може бути усунений, а новим, з нарушенєм їх обряду, при рівночаснім загроженю других зазначених в горі національних моментів, одним почерком пера введеним — ні слушно, ні справедливо заступлений!

Вкінци не бракує також свідоцтв, де Св. Апостольська Столиця говорить як найкрасше про високу вартість і особлившу красоту Східних обрядів та що она справді їх високо цінить. Вистарчить, що наведу ту свідоцтво великого Папи Пія IX., котрий в енцикліці своїй ad Orientales, in Suprema dd. 6/I. 1848, De ritum Orientalium praestantia, се висказує: Omnino sartas tectas habebimus peculiares vestras catholicas liturgias, quas plurimi sane facimus, licet illae nonnulis in rebus a liturgia Ecclesiarum Latinarum diversae sint. Enimvero liturgiae ipsae vestrae in praetio pariter habitae fuerunt a praedecessoribus Nostris, utpote quae et commendantur venerabili antiquitate suae orginis... et ritus continent splendido quodam ac magnifico apparatu celebrandos, quibus fidelium erga divina mysteria pietas et reverentia foveatur.

Подібно висказує ся тойже Св. Отець в згаданім висше вже листї своїм до наших епископів з д. 13/IV. 1874.

Так само П. Лев XIII. de dignitate Ecclesiarum orientalium. Allocut. dd. 28. Febr. 1879, Allocut dd. 13. Dec. 1880, Const. Benign dd. 1. Martii 1883 (Nilles. V. I.), Sedes Apostolica de sanctitate et custodia rituum orientalium (Nilles. V. II.).

IV.

Зміни, що їх в обрядах наших ввела Св. Апостольська Столиця, мали місце лиш на виразне жаданє і горяче прошенє наших Владик, після відбувших ся попередно Соборів провінціональних, „supplicationibus super hoc humiliter porrectis, prae-

*) Отже знов Calendarium — то ritus, обряд — і так скрізь.

**) так дійсно думає весь наш нарід, та не дав би собі того ніколи инакше витолкувати!

euntibus semper Synodis provincialibus — tantummodo ad vota et instantissima petita ex parte Episcoporum a S. Sede Apostolica instituta fuisse, як читаємо в енцикліці П. Венедикта XIII., Ad futuram rei memoriam, dd. 19. Julii 1724, ad reppellendos abusus, ad conformandos mores ac praesertim ad collabentes nonnullos reparandos ritus, caeremonias, disciplinas — для усуненя надужить, поправи обичаїв а передовсім для направи деяких упадаючих обрядів, церемоній, порядків: ne rivilus a fonte divisus putrescat, neve ramor ab arbore recisus arescat — щоби поточок від жерела віддїлений не висох, щоби галузка від дерева відтята не усохла. Scabellum pedum et exorator indefessus, Leo, Archiepiscopus Metropolitanus totius Russiae, m. pp. (з листу Митрополита Льва Кишки до Св. Отця Венедикта XIII., перед Собором Замосцьким 1720 р.).

Св. Апостольська Столиця однак звичайно в таких случаях не спішить ся — наражена нераз на закид консерватизму супроти позірно поступового, пр. протестантского поспіху. Колиж вже відтак: praevio maturo examine, щось рішить, так виразно жадає, щоби її письма, як належить увіродостойнені, по всїй формі, як найлєгальнїйше виставлені, були всїм, кому треба проголошені і так само всїми, як вповнї достовірні приняті — Volumus autem, ut praesentium litterarum transumptis seu exemplis, etiam impressis, manu alicuius notarii publici subscriptis et sigillo personae in dignitate ecclesiastica constitutae munitis, eadem prorsus fides in iudicio et extra exhibeatur, quae ipsis praesentibus adhibeatur, si forent exhibitae et ostensae... ac iritum et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari — вкінци Св. Ап. Столиця забороню є комунебудь свідомо чи несвідомо нарушувати рішеня Нею в той спосіб затверджені і проголошені — так як і сама Она не хоче тим усувати нїяких постанов Апостольських і якихнебудь противних постанов, загальних будь частних Соборів: non obstantibus Apostolicis ac in universalibus provincialibusque et synodalibus Conciliis editis generalibus vel specialibus constitionibus et ordinationibus ceterisque contrariis quibuscumque. (Benedictus XIII. Ad futuram rei memoriam, d. 19/VII 1724).

Свят. О. Пієви IX. на нічім так дуже не залежить, як на тім, щоби дисципліна (лад і порядок, що обовязують) східна в цілій своїй чистоті обовязувала і була бережена: Sanctitati Suae nihil esse potius, quam ut disciplina orientalis in sua puritate vigeat ac servetur. (Ex litteris S. Congr. de Prop. Fide, d. d. 28/VI. 1858).

Єслиж коли обряди східні за чиєюнебудь справою зістали змінені, то сего не належить нїколи приписувати Св. Апостольській Столици: Quodsi orientales ritus alicuius arbitrio aliquando immutati fuerint, id nunquam Apostolico huic Sedi est tribuendum — застерігає ся Свят. О. Пій IX., Конституцією Апостольською, з д. 6/I. 1862.

Бо завсїгди найпершим старанєм Св. Апостольської Столиці було зберігати всю красу властиву ріжним обрядам і зі згляду на їх старинність гідним найбільшої пошани і апробованим в Церкві католицькій, котрої они самою хотьби своєю гармонійною ріжнородностию становлять найгарнїйшу і першорядну прикрасу.

Fuit hoc semper praecipuum Apostolicae Sedis studium, ut integer servaretur splendor diversis ritibus et ob eorum antiquitatem summa veneratione colendis et approbatis in Ecclesia catholica, cuius cum ipsa concordi eorum varietate pulcherrimum et elegantissimum ornamentum efficiunt. (Litt. S. C. de Prop. Fide ad Nuntium Apst. Vien. d. d. 2. Apr. 1803).

Те саме сказав П. Лев. XIII. в Allocut. d. 28/II. 1879; d. 13/XII. 1880.

Praesertim in terris Augustissimae Domus Austriacae diversi ritus, ut lege ecclesiastica sunt in sua integritate conservandi, ita et plurimis Decretis Caesareis in iuribus suis tuti omnino praestantur. (Nilles N, Kalendarium Manuale... 1896, T. I. p. XXXII).

Особливо в Краях Наймилостивійшого Дому Австрійського ріжні обряди, як законом церковним мають бути ненарушимо зберігані, так і дуже многими декретами цїсарськими в правах своїх являють ся вповнї забезпеченими — також декретами ц. к. Мінїстерства Віроісповідань і Просвіти, Мінїстерства Війни, Мінїстерсва Справ внутрішних, Справедливости, Скарбу, Президії Висшого Суду Краєвого у Львові — о чім треба би писати знов осібну книжку!

„Коли в тій державі складає ся єдиноспасительна релїгія католицька з трех обрядів, латинського, грецького, і вірменського..., треба буде стеречи, щоби виконуване тих трех обрядів пануючої релїгії не було в який небудь спосіб перешкоджене або перерване“ — каже цїсар Йосиф II. в Найвисшій Інструкції для урядів королівства Галичини, виданій в р. 1782.

Тут надмінити треба, що в кождім разї, що иньшого є: додати щось до вже істнуючого, а що иньшого: зносити й усувати пр. якусь відвічну постанову, а на її місце заводити иньшу і чужу, без згляду на можливість і спосіб її приміненя!

А яка велика повага й достоїнство та з другої сторони, як найбільший лад і точність в цїлім урядовім дїловодстві і солїдне трактованє справ видні на кождім кроцї з тих старих пожовклих фоліялів — з тих всїх найбільшої уваги й пошани гідних Папских постанов і рішень С. Р. Курії! Дїйсно, не кажучи вже про нїщо більше — правдивещастє і честь для чоловіка бути членом так поважної і солїдної, тої Божої інституції, котрою є наша єдина, свята католицька і Апостольська Церква Христова!

Ось тільки вповіли мені ті Буллї, Конституції і Листи Апостольської Столиці зібрані в ріжних Bullaria-х і Collectia-х,

над котрими пересиджував я в послідних часах цілі дні й ночі.

Свщ. Стефан Ковалів.

Чи людська душа є безсмертна?

Наколи з сим житєм має для нас всьо скінчити ся, наколи нашим призначенєм має бути ся щоденна суєта о насущний, ся пуста погоня за недостижимим щастєм, той вічний голод правди й світла, в такім випадку всї наші зусиля, стремлїня, боротьби та бажаня, всї наші висші полети та ідеали можнаб назвати божевілєм.

Коли натомість маю безсмертну душу, котра у вічности має одержати нагороду за житє чесне, а кару за житє проступне, коли від теперішнього житя цїла моя вічність зависить, тодї дочасне житє представляєть ся менї тільки як перелетний час проби, приготованя, словом безсмертність стає бусолею цїлого мого житя.

I.

Людський загал мав, має і з певністю завсїгди буде мати непохитне переконанє, що людська душа не вмирає. Але поруч сеї всесвітної вїри чимало є противників сеї правди.

Найголовнїйшими противниками сеї правди є пантеїзм, матеріялїзм та позитивізм.

Після пантеїстів людська душа є переминаючою проявою абсолюту й по смерти тїла розпливаєть ся у „всїм“, як крапля води в безмежнім океанї. Не теряє вправдї цїлїського свойого бутя, але істнує вже тілько яко всьо, не яко означене його явище, тим менче яко лична одиниця.

Матеріялїсти вважаютъ чоловіка яко висше розвинене звіря, з котрим дїлить так початок як кінець. О безсмертности душі й бесїди не може бути, бо душа не є чимсь осібним від устрою тїлесного, а тільки функцією мозку або центрального систему нервового. „Дух без тїла — повідає Біхнер, а за ним Тиндаль, Гаррізон, Гекель, Штравс і мн. і. його приклонники — се річ рівно непонятна, як електричність без металю. Природник повинен отже протестувати проти понятя якоїсь індивідуальної безсмертности. Не можемо пристати на те, аби душа осібника вмерлого далї істнувала... Вмерла й більше не верне“.

Метеріялїсти кажуть, що піддали найскрупулятнїйшим дослїдам цїлий органїзм людський, кожду кісточку, кождий нерв, але надармо гладали того, що ми називаємо душею. Шукають отже душі в мертвім тїлї, з котрого вже улетїла й удержують, що її не віднайшли. Але хотяйби її шукали і в живім органїзмі, то її не найдуть, бо вона є субстанцією духовою, незложеною, неподїльною.

Але повідають: Коли то, що називаєте душею, є чимсь осібним від тїла, єством особовим, то длячого при кождім потрясеню мозку, при кождій його недузї наступає те саме з душею? З того всього слїдує, що душа се тільки функція мозку або систему нервового. — На се відповідаємо: Доки інструмент цїлий, артист-музика захоплює та чарує нас своєю грою. Пукне одна або кілька струн, гра артисти щораз менче припадає нам до вподоби, щораз менче нас вдоволяє; коли пукнуть усї струни, й гра зовсїм устане. Чи однак в особі артиста щонебудь змінило ся через те, що інструмент попсував ся? Чи артист перестав істнувати? Цїле тїло людське, а спеціяльно мозок і систем нервовий се немов інструмент людської душі. Доки сей інструмент в ладї — порядку, грає на нім душа-артист без закиду. Скоро тільки стане інструмент псувати ся, відбиваєть ся се на дїланю душі; на розбитім інструментї мозку й душа вже грати не може, але зовсїм не перестає тим самим істнувати.

Позитивісти позірно не перечать безсмертности душі, але виключають сю квестію з царини знання як незрозумілу, як виходячу поза круг змислової обсерваціі, — в дїйсности є поруч матеріялїстів найбільшими її противниками.

II.

Але звідки знаємо, що наша душа є безсмертна?

1. Всесвітне бажанє щастя домагає ся безсмертности. Коли розглянемо ся по широкім свїтї, по всїх усюдах, коли заглянемо до глибини власної душі, всюди слїдна велика, нестримна погоня за марним обманчивим щастєм. Тут глибокий мислитель задуманий над своїми мозїльними дослїдами, аби увінчане славою імя переказати потомности, — там полїтик роздумує над далекосяглими плянами й віщує собі голосну славу, — там сміливий предприємець нафтярський своїми рахубами силкуєть ся усталити змінність судьби — там геніяльний вождь своїми свїтлими побідами здобуває собі безсмертну славу. Одним словом всї — і дитя в ранній весні житя і стоячий над берегом гробу старець, — і найбіднїйший бориславський зарібник і найбільший американський мілїярдер, — і неграмотний і учений, — всї вганяють за блудним огником щастя. Всьо, щонебудь роблять, має на цїли власне ущасливленє; навіть і се, що позірно то щастє нищить,

Строгий аскет покидаючий світ і пробуваючий в затишнім місци шукає там на самоті, в відірваню від світового клекоту так само щастя, як сей шукач золота, що бореть ся витривало з голодом і холодом та ріжнородними небезпеками в Каліфорнії, або сей легкодушний молодець, що кидаєть ся трухцем у каламутний вир житя руйнуючи всьо, — і здоровлє, і майно і честь. Навіть сей самоубійник, що самовільно перетинає нитку свого житя — до чого він тим своїм злочином зміряє? Хоче ухилити ся від грозячого йому дійсного чи уроєного нещастя, не почуває себе так сильним, аби взяти на свої рамена бремя одвічальности, кари, неслави, переситу житєвого, не хоче бути нещасним; а що смерть видає ся йому менчим злом від дальшого житя, перетинає нитку його.

А як одиниці, подібно й цілі народи, горячкою щастя тровлені, висилюють ся в науці, штуці, промислі і т. д., щоби здобути добро, котре як фата-моргана, як туман пустині перед ними зникає. Всьо горить, кипить, точить ся в погоні за славою, почестями та авансами, за роскошию, щастєм та мамоною, а на кождім кроці — тільки руїни заведених надій.

Крім сего всью, що являєть ся на земськім видовищу, відгриває тільки перелетну ролю. Як одиниці, так і покоління западають у незнаний якийсь океан. Щож позістало з тих численних предревних племен і народів, котрі через довгий протяг кількох тисячів літ пересунули ся крізь се видовище земське? Нїчо тільки жмінка пороху й трішечки костий, але й по них вже анї полики, анї зазороки!...

А бажанє правди, бажанє зглубленя тайн сего світа, яке відзиваєть ся в душі думаючого чоловіка!

Хтонебудь гляне з затишного місця на світ сей та на людий, на той непрезримий вир гадок і понять, на той щирокий шлях утоптаний горем і гараздом — хто з так ріжнородних в душі його переглядаючих ся образів одну черту, одну гадку, одно загальне понятє вийняти схоче, — скількиж то разів прийдеть ся йому змірити оком сю неве личку просторонь між колискою а гробом, скількиж то разів закортить його в душі продерти хотяйби гадкою заслону замогильної будучности, щоби там самого Бога спитати о се, чого він тут на землї розумом своїм поняти не в силї!

Дух людський перебігає минулість і теперішність, але тайни будучности перед ним закриті. Невжеж усї змаганя та труди людського духа в ріжних царинах знаня й штуки; зміни суспільні, політичні і т. д., невжеж всьо то, що будучі віки принесуть, має для нього на завсїгди позістати тайною?!

Коли нема вічности, коли душа враз із тїлом перестає істнувати, то чоловік нїколи тих бажань ума й серця не заспокоїть. Отже мусить бути безсмертність, інакше

людська природа булаб переворотною, бо принципіяльні її стремління були би нездійснимими.

2. А справедливість, порядок моральний на світі?

І вони домагають ся безсмертности. Справедливість жадає, щоби чеснота одержала нагороду, а злочин кару. А чи завсігди так на тім світі діеть ся? Скількиж то людий злих та проступних „благоденствує“ в тім житю, а скільки людий чесних, благородних, ідейних терпить нещастя, журби, неудачі, словом несе хрест Господній через ціле житя! Бо й ніколи не збувало на страшних Неронах і невинних жертвах. І всі вони, як тирани і гнобителі, так гноблені, як потвори, так ангели в людськім тілі мають бути учасниками однакової судьби, себто нічого? По стільки безкарних несправедливостях та жорстокостях, по стільки стлумлених зітхненях, сльозах, жертвах, має наступити мовчанє смерти, мовчанє вічне?! Чи ціла наша природа, і розум і воля і чутє не обурюють ся та не протестують проти такого припущення? — Недовірок Максим Дукамп повідає: „Не належу до тих, котрих віра переконала. Ті, котрі вірять, є щасливими і я завидую їм сього щастя... Думаю, що для народів зарівно як для поодиноких людий спіритуалізм — то житє, а матеріялїзм — се смерть. Хто признає душі бутє переминаюче, хто її цілу замикає в боротьбах житя туземного, хто її засаджує на загладу разом з тою матерією, що приодіває, а котру вона освічує, хто їй відбирає надію на нагороду і заборонює бояти ся кари, хто її ставить низше частин видимого світа, котрі переміняють ся, а ніколи не гинуть, сей іншими словами викидає з чоловіка духа Божого і дїлає людину худобою“. — „Без тих правд (віри в Бога і безсмертности душі) — мовить Жорж Санд — є народи тільки чередами, які борять ся о бутє, пожирають ся між собою, їдячи пючи, вживаючи й не умираючи, але здохаючи“.

До чого веде невірство в безсмертність душі, переконує нас історія людськости, котра є для нас поучаючою пересторогою й вказує наглядно чого людськість може надіятись, як що невірство, масонерія та соціялїзм віру в безсмертність і одвічальність душі вирвуть із серць народу. Вкажу на один лиш відстрашаючий примір, на французьку революцію. Скасовано віру в Бога й безсмертність та стали почитати „богиню розуму“. Зараз поруч з безстидністю пішла найдикша жорстокість. Гільотина стала роскошию роззвіреної товпи. По двіста тисячів жертв гинуло нераз денно, людська кров плила струями. Отсе страшні наслїдки невірства в безсмертність.

3. Всесвітна віра людськости в безсмертність душі.

Про сю всесвітну віру говорить краснорічивий римський бесідник та великий мудрець Цицеро в розправі туськулянській: „Найдавнійша старинність, котра чим близшою була початку, тим лїпше і частїйше пізнавала правду... поділяла се переконанє (о загробовім житю). В старинних умах глибоко була вкорінена віра, що в світї є чутє, що з смертю не пропадає чоловік так, аби перестав цїлковито істнувати; о тім переконує нас чимало річий, особливо архиєрейські закони, похоронні обряди, до котрих і найбільші учені не відносили ся-б з такою почестю релїгійною та пошаною, якби в їх умі не було непохитного переконаня, що смерть не є знищенєм всього, але переходом душі й заміною житя... Думаємо згідно з всїми народами, що душі тревають вічно".

В своїм творі „Свідоцтво людського роду о безсмертности душі" наводить учений Кнабенбавер свідоцтва Єгиптян, Халдейців, Асирійців, Греків та Римлян, Хінців, Індіян, ісповідників Будаізму, народів іранських, далї Кельтів, Славян, народів германських, скандинавських, ісповідників Ісляму, народів африканських, південної й північної Америки, Океанії, вкінцї жидів і христіян, — і виказує, що в понятях тих рїжних народів о загробовім житю містило ся нераз чимало міту та недорічности, одначе на днї почивала завсїгди ся основна, корінна, незмінна правда, що чоловік цїлий не вмирає, що по теперішнім житю зачинаєть ся інше житє, що се друге житє не є однаковим для сих, що добре, й для тих, що зле жили.

Та згідність віри в безсмертність душі є тим чуднїйшим явищем, що народи ті не знали ся, що їх ділила рїжниця переконань, обичаїв, характеру, релїгії, що нераз взаїмно себе ненавидїли та поборювали, а мимо сего під тим зглядом усї були одної думки, виражаючи свою віру будьто в памятниках, гробівцях і почести релїгійній віддаваній помершим, — будьто в науцї о загробовім житю.

У всїх народів бачимо пошану для померших. Видимо то кладовища муром обведені, то дольмени й менгіри, то могили з хрестами, то саркофаги величаві, то піраміди єгипетські укриваючі забальсамовані мумії, то урни славянські містячі тлїнні останки небіщиків. В тім пошанівку для тїл померших, замічає слушно Шатобріян „природа людська показує ся висшою над прочими сотворінями й обявляєть ся в своїх взнеслих прочуваннях. Невжеж звіря знає домовину й журить ся о свої мощі? Щож його обходять кости батька? Або радше, чи воно знає, хто є його родителем, скоро устали потреби дитинства? З поміж єств сотворених тільки чоловік збирає мощі єств собі подібних і має для них пошановок релїгійний. Невжеж жмінка пороху заслугувалаб на так велику нашу шану? Справдї нї! Длятого шануємо мощі наших предків, бо тихий голос нам каже,

що не щезли цілком — і се як раз освячує честь похоронну у всіх народів на землі. Всі зарівно є об тім переконані, що сон в гробі не є вічнотривалий, а смерть стаєть ся лиш похвальною переміною".

Поруч сеї всесвітної віри народів бачимо також, що й найславнійші мудрці старинні, іменно великі мислителї Греції та поганського Риму, недвозначно вчили, що людська душа є безсмертна. Наведу лиш деякі назвиска: Талес, Пітагор, Анаксагор, Антістен, Сократ, Платон, Арістотель, — у Римлян Ціцеро, Като, Сенека і мн. ін. Послухаймо бодай одного з них, Платона. Сливе чотириста літ перед Христом так малює сей великий фільософ долю людий добрих і злих по смерти: „По смерти душа, котра жила непорочно, йде до подібного собі єства, до єства Божого, безсмертного, повного мудрости, у котрого вживає чудесної щасливости, свобідна від всякого зла, привязаного до людської природи. І як говоримо тим, котрі знають святі тайнощі, душа в дійсности пробуває з богами цілу вічність". (Федон). „Ті, котрі не є анї зовсім проступними, анї цілком невинними, поносять кари розмірно одвітні до своїх провин, доки очищені з гріхів, не одержать нагороди за свої добрі вчинки... Злочинцї, винні найтяжших проступків і длятого невилічимі, служать як відстрашаючий примір; їх муки їм самим бесхосенні є переражаючим приміром для тих, що розважають їх вічні, страшні тортури"... (Горгій).

Так отже мудрість грецька й римська, доки не здегенерувала ся в епікуреізмі та скептицизмі, потвердила своєю повагою всесвітну віру в безсмертність душі. А супроти сего всесвітного свідоцтва щож може значити заперечуване одного або другого противника, яку стійність може мати негація одного або другого систему псевдо фільософічного, що часто-густо не з розуму, але з зіпсутого серця силкуєть ся видобути докази для відкиненя гадки о вічности, котра мусить його переражати?

Кінчу словами поета: „Я почув далекі голоси, чарівні, гармоніїні звуки, які неслись до мене наче з будучої вітчини, й задрожав на всьому тілї з радости надії. Чому се тїло з глини держить мене прикованого до землї вигнаня? Хай воно в порох розсиплеть ся, хай менї позволить полинути-взлетїти свобідно в гору! Людські сини сліпі, немудренні завидують природї, яка кождої весни на ново вкриваєть ся свіжою зеленію та красуєть ся на їх заєдно замкненім гробі. Я почуваю себе більше живучим, ніж уся природа. Знаю, що прийде час, коли фіга вже не зацвите й винна лоза не випустить уже своїх гонів. Прийде час, коли не буде вже овочів на оливковім дереві, анї жнив на рілї, анї черед на пасовисках, — а я тодї повен житя буду мешкати в радісних хоромах вічности".

Осип Слїпий.

Рудольф Айкен і єго погляд на христіянство *)

(З нагоди ювилею.)

I.

Добігає до кінця ріх 70 лїтного ювилею уродин одного з перших представників фільософічної думки не лиш в Нїмеччинї, але в сучаснім свїтї взагалї. І можна вже днесь сказати, він випав гідно і симпатично. Обійшло ся сим разом без тих звичайних, банальних пеанів і поклонів, яких майже з правила не бракує при кождім того рода святї. Правда також і то, що ювилей Айкена переминає відносно спокійно і то не лиш поза, але і в самій Нїмеччинї. Єго гомін приглушив лопіт кр сів та ревіт гармат, які нинї своєю шаленою мельодією прикували до себе увагу цїлого вченого і невченого світа.

Імя ювилята знане тепер ген поза Европою. Признана єму в 1908 роцї нагорода Нобля з'єднала для него єще більшу славу. З далеких сторін з'їздило ся до Єни много студентів, щоб послухати відчитів Айкена. В єго викладовій сали можна було стрінути побіч Французів та Американцїв — також Турків і Хінцїв. Про єго популярність свідчить єще хотьби і то, що пр. в Японії істнує товариство в цїли поглубленя студий над айкенівською фільософією. З рівною прихильностию відносив ся ювилят все до всїх народностий та виступав в оборонї поневолених і гнетених, бо на кождім — мовляв він — народї лежить обовязок сповнити призначену просвітну місію та внести в святиню вселюдської культури, плїд своєго духа. Попри се цїхує Айкена велика толєрантність, яку в нинїшнім розгоряченім свїтї не так легко подибує ся.

Те велике значінє і поважанє, яке здобув собі сей нїмецький фільософ в науковім свїтї, зневолило многих в тім ювилейнім роцї присвятити свою увагу єго поглядам і обзнакомити з ними і ширші круги — без згляду на се, чи

*) З єго творів визначнїйші є слїдуючі:
Geistige Strömungen der Gegenwart.
Der Wahrheitsgehalt der Religion.
Die Lebensanschauungen der grossen Denker.
Der Sinn und Wert des Lebens.
Können wir noch Christen sein?
Grundlinien einer neuen Lebensanschauung.
Erkennen und Leben.
Майже кождий з тих творів появив ся в кількох а навіть в кількапайцятьох виданях.

критик або референт занимав особисто супроти них вороже чи прихильне становище.

Радо, хотяй може без захопленя витав ювилейне свято кождий католик, бо Айкен в многих понятях і поглядах сходить ся з єго переконанями — хоч з другої сторони свідомий тих великих ріжниць, які між ними заходять.

Чим отже здобув собі Айкен таку широку популярність?

II.

В велику заслугу вміняє днесь кождий нїмецькому мислителеви се, що він наглядно виказав невідрадне положенє модерної фільософії — положенє, яке другий фільософ назвав досадно — патольогічним станом фільософічної анархії.

Нинїшна фільософія — каже Айкен — оставила під деяким зглядом далеко позаду давнїйшу. Вона лїпше орієнтує ся в історії а її погляди на неї відповідають вже більше дїйсности. Для приміру вистарчить згадати — як мізерним був погляд такого Канта на старинчу фільософію! Обем знаня зріс, але сему зростови товаришив все невідлучно розбрат і брак звязи. Хаос запанував на кождім полї і в лїтературі і штуцї, в педагогіці і етиці. Те що один уважав за добре, красне і велике, те другий сейчас плюгавив і обезцїнював. Автори поручали найріжнорідшї напрями, з ріжних становищ задивляли ся на світ, але мимо — нераз подиву гідної бистроумности — були се еляборати, що не могли удержати ся перед аргументами слїдуючого дня. Правда, модерна культура може почванити ся многими геніяльними технічними здобутками — та з другої сторони вона замкнула чоловікови доступ до єго душевного нутра. Серед перегонової працї над здобутєм і опановањем земських дібр — не стало часу для плеканя внутрішного житя. Чоловік здобув світ а за се стратив свою душу. І тут прийшов Айкен до переконаня: Кáмъ бо польза человѣкꙋ áщє міръ вéсь пріобрáщетъ, дýшꙋ же свою ѿщетúтъ? (Мт. 16, 26)

Причина розбитя новочасної думки лежить в тім, що житє наше надто розпливає ся на зовнї. Земська культура взяла верх над чоловіком і поставивши собі за задачу дати людству легке і вигідне житє — зродила рівночасно безмежну внутрішну пустку — та наплодила безхарактерних креатур, позбавлених всякої внутрішної індивідуальної освіти. Тому зовсїм слушно твердить Айкен — днесь більше як нових ідей потреба нових людий — і то одиниць свіжих і щирих, що бажають справдїшної культури і її поширеня між широкими масами народа.

Як середник проти тої недуги подає Айкен потребу плеканя і поглубленя внутрішного житя, житя духа, працї над єго увільненем з кріпких узів змислового світа. До сеї

боротьби повинно нас запалювати сильне пересвідченє, що істнує над нами „самостійне житє духа“, яке супроти матерії становить висший степень дійсности. Лиш піднесені на вижину духа зможем обняти весь вир туземного істнованя та зарадити єго розсіяню і роздробленю а рівночасно перевести синтезу модерної науки і з'осередоченя модерного житя. Очевидно сего не треба брати в тім змислі, начеби Айкен хотів порядкувати зверхний обєм людського знання. Єго завданєм є: розбудити в чоловіці нове житє, яке опанувало би всї галузи людської творчости. В тій цїли намагаєсь він віднайти в історії животні течії людського культурного дорібку, злучити їх разом в одну сильну струю та вказати новий напрям. Через се хоче Айкен надати людському житю глубший зміст і поставити чоловікови гідну єму цїль. Тому то уходить він нині за найвизначнїйшого заступника нового ідеалїзму, що в боротьбі з матеріялїстичною культурою хоче привернути людському духови назад давну самостійність і давні питомі єму права — а з тим і зачеркнути чоловікови ширший виднокруг.

Без сумнїву — се дуже милий обяв, який стрічаємо в Айкена, що він важив ся рішучо зірвати з дотеперішньою фільософією пересяклою наскрізь монїзмом та вступити сміло на запущене поле метафізики і піднесеним чолом глянути в красшу будучність духа. І дивна річ, що судьба призначила як терен кампанії Єну — звідки еще до недавна з таким великим успіхом проповідував Гекель свою ославлену науку.

Суть і цїль світа не бачить Айкен в матерії чи енергії. Єго принципом уважає він духа. Звідси пливе і задача Айкенового ідеалїзму — пробудити світ з оспалости, байдужности і пригнетеня. Тим буденним і матеріяльним конечностям, під яких тягарем упав днесь чоловік, хоче він відобрати їх силу і могучість через се, що протиставить їм сильнїйше і міцнїйше царство духа. Житє духа то не витвір матерії анї збір поодиноких духових дїлань — бо з їх зложеня не моглоб повстати одноцїльне єство. Не є воно також лиш додатком до фізичного житя або обявом процесів в природї. Житє духа має свій самостійний бит. Чоловік повинен тому старатись вийти поза ті узкоглядні земські цїли і буденні журби — а взнести ся на вижину універсального духового житя. Там долерва може він відчути своє самостійне „я“.

Світ представляєть ся новому ідеалїстови не якимсь викінченим системом, але здібним еще до розвитку, до дальшого поступу, до осягненя щораз то красших цїлий — Він стоїть перед світлїйшим завтра! Для кождого є велике поле до праці а до невикінченої дїйсности може кождий еще прикладати свою творчу руку. Етичну черту Айкено-

вого ідеалізму видно тут зовсім ясно. Коли пр. інтелєктуалістичний ідеалізм Гартмана поставив собі за задачу — відтворити в понятях світ — дати єго образ, то противно Айкен хоче єго перетворити. З тої причини зве єнайський фільософ свій ідеалізм також активізмом.

Нерв стремління до ідеалів старається новий ідеаліст всюди відкрити в історії — унагляднити єго і тим підбадьорити сучасність. Тверезий оптимізм віє з єго творів і кріпить упавшого на дусї. Треба лиш каже один критик, заглянути Айкенови в очі, щоб самому стати оптимістом. Се друга ціха нового ідеалізму — єго оптимістична закраска.

Дотеперішний погляд на фільософію Айкена вказує, що маємо тут до діла не з якимсь науковим еляборатом, але з фільософією житя. Всю свою умову силу з'ужив він не на се, щоби збільшити людське знанє, лиш щоб житю людському надати новий вид і переобразити єго. А щоб осягнути раз зачеркнену мету, він рушив всї можливі пружини, які моглиб для него стати корисними середниками. Тут як раз лежить причина третої ціхи в фільософічній творчости Айкена — а се її релїґійний характер.

Релїґійним справам присвячував нїмецький фільософ не менш пильну увагу, як і чисто фільософічним квестіям, „Релїґійні проблємы — каже він сам в однім з послїдних своїх творів — занимали вже мене, правда ізза впливу уємних житєвих вражінь, від ранної молодости... Пізнїйше, коли наукова праця стала моїм житєвим званєм — я старав ся релїґійний інтерес взагалї усунути на бік, бо основна праця над Аристотелем і фільософічною термінольогією, була і так вже утяжливою. А однак той інтерес не хотїв зникати, іно раз враз висував ся наперід серед моєї фільософічної праці.

Суть і завдане релїґії бачить Айкен в тім, що вона є в силї піднести чоловіка понад той низкий уровень в царство божого житя та убоготворити єго людську природу. З сеї часової, змінчивої струї, підносить вона чоловіка в царство вічности, серед сего світа отвирає єму доступ в царство понадтуземне — край духа. Для плеканя духового житя — се найдогіднїйший грунт. На її крилах воно може свобідно буяти в небесній країні.

А вжеж мимо того, що релїґія виривала чоловіка з обіймів туземних клопотів, була вона все і наймогучійшим чинником в свїті. Нїщо так тїсно не лучило людий — а рівночасно нїщо їх так сильно не відчужувало — як саме релїґія. Вона була тою понукою, що побуджувала, ба й нераз примушувала кожду одиницю з'осібна вглянути в своє душевне нутро, станути понад своїм окруженєм. Тому, коли лиш житє створило щось героічного, то жерело того лежить найчастїйше в релїґії. З тої причини мала і буде

мати релїгія великий вплив на зреорганізоване людського житя і буде найсильнїйшим чинником, що зможе вдунути в него нову силу і пхнути его на нові тори.

Той момент животворний спільний всїм релїгіям і тому всї згідно мають працювати над духовим відродженєм людства. Зі всїх них однак має тільки христіянство найчистїйшу і найсовершенїйшу форму, тому чекає его і найсвітлїйша будучність.

III.

Свій погляд на христіянство висказав Айкен докладнїйше в однім зі своїх послїдних творів: „Können wir noch Christen sein?“ Можна сказати, що дїло се — то певного рода звіт процесу, який відбув ся над христіянїзмом перед трибуналом представителя модерної фільософічної думки. І що до зверхної форми того процесу — щоби остати при тім самім порівнаню — можна сконстатувати сей вражаючий факт, що він ведений в досить обєктивнім тоні та не носить на собі звичайного пятна заїлости і заслїпелня та узкоглядного фанатизму, які майже з правила супроводжають того рода розправи.

Тому сорок лїт взад поставив був Давид Штравс до своїх сучасників, що стояли п д сильним впливом раціоналїзму, знане питанє: Чи є ми еще христіянами? За сей час обставини під тим зглядом здаєть ся погіршились. Точка тяготи модерного житя — спочиває вже поза обсягом релїгійного інтересу. Не диво тому, що в імени осумнїлого людства питає ся вже Айкен: Чи можем ми еще остати христіянами? Такий сумнів насунули єму самі обставини. „Сильна разпря — пише він в згаданім творі — роздвоює нині христіянський світ та позбавляє его сили і питомої єму животности — разпря між пошаною і поругою, між зверхною непохитностию а внутрішним захитанєм переданої релїгії. На зовні занимає христіянство еще в многих краях своє традиційне становище а церковній власти стає на услуги держава; а навіть крім сего є христіянство для безчисленних душ прибіжищим і потїхою серед бур і житевих злидднів, воно еще є обильним жерелом жертволюбности і вірного сповнюзаня обовязку, все еще є много готових для него жити і за него умерти. Та серед того поважаня і впливу підносить ся, росте і побідоносно ступає вперід сильний, пристрастний опір проти христіянства; се не той смирний і боязливий сумнів, що тягнеть ся крізь всї віки — сумнів тих, що позістали позаду геройського думаня релїгії. Те що днесь виступає напротив, добираєть ся щораз гдубше до него і грозить великою небезпекою“.

Байдужність супроти христіянства, ба навіть ненависть починає огортати щораз то ширші маси. Передовсїм по ве-

ликих містах в Европі викликує поборюване і зневажане християнської релігії радісне вдоволене. До того вороги християнства не ограничають ся до заперечуваня поодиноких правд віри, але своє вістре звертають вони проти цілого християнського світогляду — як такого. З дефензиви починають вони переходити до офензиви. В виду такого стану річи питаєть ся Айкен і то зовсім слушно: Чи сей могучий на зовні все еще зростаючий рух дає вже знати, що для християнства бв остання година, що его час вже минув, та що наше духове житє мусить оглянути ся за новою станицею, — або може се сильне заворушене доказує потребу відновленя християнїзму? Чи та метушня — то бій на житє і смерть старої всечесної могучости світа — чи може то подув нового відродженя?"

Щоби дати відповідь на таке питане, подає Айкен наперід характеристику християнства та вказує, в чім лежить — на его думку — его суть і могучість. І тут годить ся вже піднести, що з справдішним теплом представляє він благодатний вплив Христової віри в протягу віків як на цілі народи, так і на поодиноких їх членів.

1. Християнство в першій мірі дає релігії силу опанувати цілe людське єство і житє і то в сей спосіб, що *отвирає чоловікови новий світ*, який стає для него найпершим бажанєм і послїдною цїлию его стремлїнь. З того становища доперва має він змогу оцїнити властиву вартість туземного житя.

2. Новий світ, який отвирає людству християнство, належить до надзмислового царства. Цїла природа то твір Бога, найчистїйшого духа. Вона проповідує лиш его силу і є єму підпорядкована. Ізза того моменту є християнство дійсно *релїгією духа* κατ' ἐξοχήν.

3. Християнство є *релїгією відкупленя*. Осягнене нового житя в духовім царстві є залежне передовсїм не від напруженя сили людської волї, але від ласки Божої, яка лиш підпомагає людське змаганє — але й кладе для него перші основи. Чоловік надто ослаб, щоби сам своїми силами міг видвигнутись з упадку. Він вказаний на поміч руки Божої.

4. Відкуплене в християнськім понятю не є інтелектуальної, але *етичної* натури. Коли індійські релїгії уважають своїм завданєм вивести чоловіка зі світа злуди і обману до правдивого биту, устеречи его перед розсїянєм і заховати перед уничтоженєм, то християнство висуває на перше місце — моральну *боротьбу добра проти зла*. Бог сотворив світ добрим — однак він з своєї вини став ся злим. Щоби виратувати его від сеї погуби — Бог простяг свою руку і отворив єму знов дім синівства Божого. В сїй праци не може чоловік остати бездїльним, він му-

сить також напружити свої сили через поборюване морального зла. Цїла вага спочила отже на чині — на дїланю.

5. Розріз між Богом і чоловіком, який викликав сам чоловік — могла усунути лиш Божа любов і ласка. Се справдї стало ся через воплоченє Сина Божого. Догма о воплоченю другої особи Божої є центральною правдою в цїлій христіянській науцї. Тут лежить кульмінаційний пункт в історії цїлого людства і єго змагань. Прочі догми о рождествї, воскресеню, вознесеню і т. д. се лиш дальші консеквенції.

Перед очима кождого христіянина свїтить ясна особа Христа — ідеал до наслїдуваня в єго стремлїнях і змаганях. Ніхто з людий перед анї по Христї не вмів так гармонїйно злучити в собі дитинячу поєдинчість і геройську величінь, зовнїшне пониженє і внутрішний маєстат, найщирійшу нїжність і мужеську силу, молодечу радісність і вражаючу повагу. Ся постать повна житя і юнацької чарівности дуже відмінна від образу східноазійських мудрців з їх тихою добродушностию і зимною вдумчивостию. Вони позбавлені того принадного потягу, який віє з особи Христа.

6. Як послїдну характеристичну цїху христіянства подає Айкен єще єго церковний устрій. В руках Церкви спочиває задача поширеня і оборони Христової віри — загалом провід усего релїгійного житя.

Цїла вага христіянства концентруєть ся в сїм — на думку Айкена, що воно поширює дїйсність. Через творенє духового світа перевисшає воно всяку культурну роботу. Те що виповняло цїлу уяву чоловіка — те в христіянстві лиш часть усеї дїйсности. А до того яку сильну печать витиснуло христіянство на душі цїлого людства. „Що христіянство змінило основно стан людства, те наглядно показує історія. Воно дало умученому і посумнїлому людству сильну опору і вдунуло в него нову животворну силу. Христіянство дало духове виобразованє новим народам і привернуло в середних вїках житєву звязь на всїх полях. В нових вїках обстоювало воно супроти куди инде зверненої культури за духовим змислом і високими етичними цїлями...

Взнеслі святинї і проймаючі душу образи, релїгійна поезія і музика — те все разом доказуе безперечно, що христіянство діткнуло ся людства не лиш з верха і наче бизовнї тільки було єму наложене — але що воно зискало єго душу і спонукало єго станути єму на услуги з повним і добровільним пересвідченєм. Так остало воно мимо тїний і опоганень, які недадуть ся серед людських обставин оминути — перемагаючою житєвою силою, підоймою нового світа, володарем душ, а звідси і всїх людських справ..

(Конець буде.)

о. Михайло Дороцький.

Науки про церкву.

християнсько-католицьку і схизматицько-православну.

НАУКА IV.

Церковна історія на Руси-Україні.

„Пізнайте правду, а правда свободить вас".
— Пізнай себе, буде з тебе! —

Мої дорогі!

Велика се мудрість, самого себе, свою історію, бувальщину пізнати, зрозуміти. Бож і блудний син доти блукав по манівцях, доки не ввійшов у себе самого, доки не поглянув у своє серце, доки себе самого не пізнав.

Стараймож ся і ми пізнати свою власну бувальщину-історію своєї власної Церкви, а тоді і нам не одно прояснить ся, тоді і ми підемо скорше за правдою, а покинемо всякі блудні дороги.

Тому днесь бодай вкоротці розглянемо історію нашої греко-католицької Церкви від її перших починів аж по нинїшний день.

Св. Володимире, св. Антоніє і Теодозіє печерські, св. свщмуч. Йосафате, спомагайте нас в часі нинїшної науки.

1.

Давно, бо майже перед тисячу роками були наші предки поганами, т. є. не мали, як ми днесь, віри христіянської, лише віру в богато божків.

Після давного переказу перше зерно Христової віри на нашій Руси-Україні мав засіяти сам св. Ап. Андрій Первозванний. Мав він зайти горі Дніпром аж до київських гір, мав їх благословити і мав тут поставити хрест і предсказати, що в тій країні засіяє колись Божа благодать.

Пізнійше діставалось христіянство на наші землї через торговельні зносини з Греками, та через воєнні походи наших військових дружин на грецькі землї. Так приняли христ. віру київські князї Аскольд і Дир і їх дружини. За князя Ігоря з початком X століття була в Київі церква св. Ілії, а жінка Ігоря, Ольга, охрестилась також в Царгородї і відзначалась яко христіянка великою святістю.

Приходили до наших предків в тих часах також ученики св. славянських Апостолів Кирила і Методія і голосили Христову науку.

Але загального наверненя цілого нашого народу довершив аж 988 р. київський князь Володимир Великий. Він то, розвідавшись наперед докладно і сам і через окремих послів про всякі віри і обряди, сподобав собі віру своєї бабки Ольги, віру християнську і то в прекраснім і величавім грецькім обрядї. І щастє хотїло, що як-раз в тім часї грецька церква була в єдности з Римським Престолом. Був то час по усуненю схизми Фотія, а перед схизмою Керулярія. Тому то наша первісна Церква була і правовірною і православною, значить, католицькою. Не даром же співає ся в церковнім нашім богослуженю про св. Володимира: „Вітцівське нечестіє прогнав єси, і правовірну віру воздвиг єси...", а на иншім містци: „Оден Ти, наче друге сонце, в землї руській засіяв, перемінив єси, преславне, зиму безбожія, і переставив на воздух правовірія". Отже не лише зверхний блеск православя, але й повноту христ.-католицького правовіря придбав св. Володимир Вел. для наших предків. І такою правовірною, католицькою, в єдности з Римським Престолом, оставала наша Церква довший час, навіть довше ніж Греки, які вже в половині XI. віку відлучились від Риму; а наша Церква оставала в церк. єдности з Римом аж по конець XI. віку, бо в нас не було ще тої політичної і племінної ненависти до заходу, що у Греків. Сю візантійську нехіть а то й ворогованє проти заходу, проти західної Церкви християнсько католицької, перещіплено в нас доперва згодом пізнїйше. Доказом дальшої єдности нашої Церкви з Римом є приязне принятє папських послів через київського митрополита Іляріона, коли ті вже по виклятю з Церкви Керулярія, царгор. патріярха, вертали до Риму через нашу країну. Відтак знов наша Церква приняла на папське предложенє празнованє памяти перенесеня мощий св. о. Николая, якого не має Церква неєдинена з Римом.

І Бог благословив ті початки христ.-кат. віри в нашім народї многими божими угодниками. І так з сих перших католицьких часів на Руси-Украіні маємо Святих, як пр.: св. Ольгу-Олену, св. князя Володимира Вел. — в хрещеню Василія, св. князїв Бориса і Гліба, св. Іляріона митрополита київського, святих Антонія і Теодозія печерських, св. Кирила, епископа Турівського, званого „руським Золотоустим", і прочих *).

2.

Наша Церква була однак що до свого устрою в безпосередній залежности від царгородських патріярхів. Тому то враз з цілим Сходом за Греками дала ся й вона втягнути

*) Зри: Історія Церкви о. Ал. Стефановича, ст. 84, 85, 86.

поволи в церковний роздор, в схизму, і то на початку 12. століття. Задержавши лише красне зверхне православ є, почала й наша Церква згодом тратити повноту християнсько-католицького правовіря.

„Відотни галузь від пня, то вона всохне", сказав св. Ефрем. То сповнилось і на нашій молодій ще християнській Церкві, коли вона віддїлила ся від пня Христової Церкви, від Риму. Вона зачала нидїти. Мовби видима кара Божа почала спадати на наших предків. Поміж князями настали страшні межиусобиці, сварні, братовбійчі бої. З того корйстали сусїди. Московський князь Андрій напав був раз на Київ, та знищив його страшенно. Відтак дикі і страшні напади татарські зачали огнем і мечем пустошити українські землі, а наших людий забирати в ясир, до неволї. Обнизилась культура і просвіта, що почала вже такі красні овочі приносити. Величаві доми Божі упадають так, що в Київі, де з початку було 600 церков, не стало нї одної, в котрій би можна було відправити св. богослуженє. Дійшло до того, що над нашими землями запанували поганці татари. Блїдла, гасла нагло колишня наша слава, на хвильку ледви засіявши над нашою країною.

Та в часі такого лихолїтя почато і в нас оглядатись за ратунком і помочю. І так уже в XIII. ст. князь Данило, бажаючи через Папу Римського одержати поміч від західних християнсько-католицьких королїв проти Татар, вислав галицького єпископа на лїонський собор, 1245 р., і склонював ся признати Папу головою руського української Церкви. І дїйстно се сталось — 1253 р. Князь Данило злучив нашу Церкву з Римським Престолом, і за те дістав королївський вінець і обітницю на поміч проти Татар. Але, на жаль, Папа мимо своїх усильних старань не був в силї склонити сусїдних катол. королїв до несеня Данилови успішної помочи. Тому Данило, не дочекавшись сеї підмоги, мусїв під натиском Татар зірвати свої зносини з Римом. Хоч отже з нашої сторони була добра воля жити в єдности з верховним Начальником церковним, Папою Римським, то однак полїтичні відносини були того роду, що започаткована через Данила св. єдність не могла довго удержатись.

І знов настало страшне лихо на нашій земли, яка попадала то в неволю татарську, то під пановане чужих, литовських і польських князїв. І один з тих польсько-литовських королїв, сам покинувши грецький обряд, і принявши католицьку віру в обрядї латинськім, задумав в той сам спосіб перетягнути і всю Русь Україну на лоно католицької Церкви, значить, через златинщенє нашого народу.

А преціньсам один Папа Римський сказав ті пропамятні слова: „Вимагає ся, щоби всї християни були католиками, а не латинянами". Значить, кождий християнин має право і обовязок заховати свій вла-

ний обряд і з власним своїм обрядом належати до католицької Церкви. Не треба отже аж покидати чи зміняти свій красний обряд зрозумілий, і принимати обряд латинський для нас незрозумілий, щоби стати католиком. Та сеї правди очивидної не хотів держатись польсько литовський король Ягайло і стараючись наш народ привести до злуки з Римом, задумав його златинщити. І за його то часів наша Церква пострадала найбільше і найтяжше. Він то покасував наші великі церковні маєтки в користь новоосновуваних латинсько-польських єпископств на нашій українській земли, ті маєтки, які колись наші славні князї так щедро фундували в користь нашої Церкви. Він знїс був навіть галицьке єпископство, так що через 150 лїт управляли галицькою єпархією світські люди, іменовані латинсько-польськими львівськими архієпископами, яких у Львові установили польські королї, загарбавши Галичину під своє безпосередне пановане. Духовенство наше, не маючи такий довгий час своїх єпископів, попало в нужду, в найбільшу темноту. І тратило воно свої права і стало вкінцї на рівнї з простим народом як що до просвіти так що до прав. Таксамо було і в перемиській єпархії. Перемиські єпископи стратили навіть свою соборну Церкву в Перемишли, та мусїли тинятись по инших містах, як в Самборі, в Сяноцї, в Спасї. Тому й не диво, що в таких обставинах усьо наше дворянство, вся наша руська-українська шляхта, не маючи анї своїх світлих єпископів, анї освіченого духовенства, також уже позбавлювана навіть своїх шляхотських привилеїв, згодом златинщилась а враз з тим і спольщилась.

Серед такого то нужденного положеня, серед такого занепаду нашої Церкви і народу, почали придумувати деякі свідомійші єще одиниці над ратунком, та прийшли до того пересвідченя, що єдиною зарадою на те всьо лихо є злука з Римським Престолом.

І як-раз в тім самім часї загрожувало велике нещастє і Грекам із сторони Турків. Тому й між Греками повстала думка, про з'єдинене з Римом. Як-раз тоді відбував ся на заході в Фльоренції вселенський собор 1439. І на тім то соборі враз з Греками приступив до церковної єдности з Римом і наш київський митрополит Ізидор. Наслїдки тої згоди були для нашого народа користні. Перший з наших митрополитів Ізидор зістав іменований кардиналом, т. є., високим достойником церковним. Наші митр полити, єпископи і наше духовенство одержали рівні права з латинськими. Наша Церква і наш народ мали зазнати і вернути до первістної слави.

Але щож, і ся єдність не удержалась у нас довго, бо за впливом московщини став у Київі митрополитом чоловік для єдности неприхильний, так що ся злука з початком XVI. в. упала цїлковито.

Се знов відбило ся страшно на нашій церкві і народі. Наша Церква, не маючи свого власного начального управителя, а підлягаючи то царгородським патріярхам, які також самі попали в неволю турецьку, то московським впливам, попала знов у великий занепад.

Бачучи се деякі наші єпископи задумали двигнути нашу Церкву з сего занепаду знов при помочи Римського Престола. В тій цїли заключили вони дійстно з Римом церковну злуку, або унію, узнавши Папу Римського своїм найвисшим зверхником, задержуючи однак в цїлости свій східний грекословянський обряд, який Папа Римський в цїлости затвердив. Стало ся се на синодї в Берестю над Бугом 1596 р. Наперед наші єпископи уложили пропамятне письмо до Папи Римського. В тім письмі заявили вони, що вони все хотїли жити в згодї і єдности з Римським Престолом. Колиж тепер бачать, що їх безпосередні настоятелї, царгородські патріярхи, від сеї єдности відвертають ся, тому то вони самі порішили до сеї єдности приступити. З поміж себе висилають вони тому двох владиків, Ігнатія Потія і Кирила Терлецького, котрі би мали заявити святїйшому Отцю всї бажаня і здожити присягу на вірність Римському Престолу. Се пропамятне письмо підписали всї руcько-українські владики з своїм митрополитом, Михайлом Рагозою, а Іпатій Потій і Кирило Терлецький відвезли його до Риму. Тут зістали торжественно і прихильно приняті, а Папа Римський потвердивши весь наш обряд, приняв присягу і віроісповідь наших владик, та вислав лист до польського короля, в котрім просить його, щоби приказав звернути нашій Церкві неправно забрані добра церковні, щоби мав в поважаню і любови і наш народ і нашу всю Церкву і наше духовенство, щоби нашому всьому духовенству з'єдиненому признав ті самі права, які мало духовенство латинське. З того бачимо, як щиро дбав Папа Римський про добро нашої Церкви і нашого народа. Так отже довершилось з'єдиненє нашої Церкви з Римським Престолом. На памятку того з'єдиненя приказав святїйший Отець вилити срібну медаль, на котрій з одної сторони було погрудє Папи Римського Климента VIII. а на другім напись: „Русинам принятим".

Довго однак треба було єще чекати, аж весь загал народа приняв сю єдність з Римським Престолом. Та св. справа єдности мусїла від свого початку стрічатись з найбільшими перепонами, які спиняли її розвиток. Насамперед давав ся відчувати сейчас брак духовенства, свідомого сего великого дїла, бож знаємо, що як духовенство так і загал народа були дуже мало просвічені, так що в тих темних масах вороги св. єдности находили богато своїх сторонників. Користала з того особливо тодїшна Московщина для своїх політичних цїлий, та піддержувала в нашім народї сей церковний роздор, підбурюючи неустанно незєдинених проти зєдине-

них. Настали страшні межиусобиці, яких наслїдки були дуже сумні, бо крім братньої крови, котрої не мало в тім часї проллялось, дійшло наконець до того, що одна часть України перейшла під правлїнє царів московських, котрі унїю до решти там придусили, а шляхту українську і висше козацтво змосковщили, відобравши поволі всїй Україні всї її вольности.

В тих взаїмних братовбійчих борбах упав жертвою сфанатизованої схизматицької товпи полоцький архієпископ св. Йосафат Кунцевич 1623 р.

Наконець на правобічній Україні, котра остала при Польщи, унія взяла таки перевагу, так що майже по сто роках важкої внутрішньої боротьби весь руcько-український народ в західній Україні приступив до єдности церковної з Римським Престолом. І так в 1690 р., отже понад 220 лїт тому, приступила до св. єдности єпархія перемиська, а в 1700 р. і архієпархія львівська.

Та по розборах Польщі знов більша часть західньої України попала під Росію. І тут наново почалась борба проти церк. єдности. Росія знесла 1796 р. всю нашу грекокатолицьку власть духовну, а на те місце поставила своїх російсько-православних єпископів. Найдовше ще удержалась там єдність з Римським Престолом в холмській єпархії, бо аж до 1875 р. В тім однак році введено і тут насильно по всїх церквах схизматицьке — православє російське, так що з паденєм холмської єпархії упала і послїдна галузь грекокатолицької церкви на українських землях, занятих Росією.

Та хоч Росія насильно скасувала в холмській єпархії грекo-катол. Церкву, однак народ тамошнїй мимо страшних знущань і переслїдувань і мук із сторони російської, задержав в великій скількости католицьку віру аж доси, а не маючи можности в послїдних часах російського панованя, сотворити окремої греко католицької громади, перейшов в числї кількасот тисяч душ на латинство. Так то російсько-схизматицьке православє засліпило Москалїв, що пхнули кількасот тисяч Українців в обнятє латинїзації і польонїзації.

І так греко катол. Церква остала лише в нашім краю, в Галичинї, яка по розборах Польщі припала Австрії.

3.

Та Росія, як бачимо тепер, і на нас не позабула. Росія, остаючи сама в церковнім роздорі, в схизмї, не могла сего стерпіти, що ми тут у Галичинї належимо до єдности з Римським Престолом, і що маємо свої народні школи та свої права. Не досить їй отже було того, що вже зараня нашої історії московсько-володимирський князь Андрій знищив нашу столицю Київ, не досить було того, що пізнїйша Москва

знищила наше народне і релігійне житє, допустившись віроломства зглядом угоди, заключеної з Хмельницьким, якою гарантувала нам усї наші вольности і права на Українї, не досить того, що заборонила нашим братям на Українї по школах учитись в рідній мові, а в церквах і в рідній мові проповідати Боже слово і молитись, ба не досить того, що за Юдин гріш поширювала між нашим тутешнїм народом в Галичинї, Буковинї і Уграх агітацію за відступством від греко-католицької Церкви і української народности, днесь загналась вона сама війною аж до нас, до нашого краю, до Галичини, де ми могли єще яко-тако доси свобідно проживати та Бога прославляти в злуцї з цїлою Церквою католицькою. І щож тут Росія наробила? Ото забрала нам зі Львова до неволї нашого любого митрополита, Андрея Шептицького; перемиського єпископа, Константина Чеховича доти і так переслїдувано, аж тойже старенький, згризений невідрадними відносинами, помер; сотки людий і священиків вивезено на Сибір, а декуди почато навіть засновувати вже на місце греко-католицьких парохій свої схизматицько-православні приходи.

Та, дорогі, не падаймо духом! Всї наші переслїдуваня вийдуть нам на користь. Ми наберем що раз то більшого привязаня і любови до своєї греко-католицької Церкви, та до своєї української народности. Нас не настрашать уже ані ті, що нам хотїли нашу католицьку віру видерти, ані ті, що наш св. обряд понижають. Ми твердо будем стояти і боронити і нашої католицької віри і нашого красного обрядv, і нашої української народности і будьмо певні, що тою нашою постійностю потягнем за собою ще й ту частину наших братів, яка нині ще остає в заблудженю; божчей не даром лялась кров св. священомученика Йосафата і других, не даром мучились наші братя на Сибірі, не даром падають і нинїшні жертви в оборонї єдности Христового стада!

Слухайте, Дорогі христіяни!

Вже йде час: жертви наших синів
встелять шлях до обнови —
Геть загине царство рабів,
А надійде царство любови! — Амінь.

НАУКА V.

О св. Апост. Петрі.

„Ти єси Петро: і на тім камени збудую Церкву мою, і врата пекольні не одоліють її".

Дорогі християни католики!

В попередних науках дізнались ми, як то в Христовім стаді була з початку єдність і взаїмна любов, та як то в XI. столітю східні народи, а за ними і наші предки, відпали від єдности церковної і від єдности віри, та що всьому тому причина брак любови і гордість житейська.

Східна галузь християнської Церкви, відорвавшись від Римського Престола, та назвавши лише себе православною Церквою, затратила в собі повноту християнського правовіря тим, що відкинула декілька правд християнської віри. Ті всї через східно православну нез'єдинену Церкву відкинені точки перейдемо в слїдуючих наукаx, та в той спосіб переконаєм ся, по чиїй сторонї правда.

Днесь зачнїм від першої, якої не хотять признати православні схизматики, а то від науки о св. Петрі. Тому розгляньмо, як о св. Петрі учить Церква схизматицько-православна, а відтак, як о св. Петрі учить наша Церква католицька.

Св. верховні Апостоли Петре, каменю і основане віри, і Павле, учителю вселенної, утвердїть і нас в христ. катол. павовірю!

1.

Російська, схизматицько-православна Церква учить о св. Петрі так:

1) Спаситель не установив св. Петра головою Церкви, бо головою Церкви є сам Ісус Христос.

2) Не сам св. Петро був каменем, на котрім збудував Ісус Христос свою Церкву, а всї Апостоли разом; є отже не один, а 12 каменїв Христової Церкви. Бо щож би то сталось — кажуть православні схизматики — з Христовою Церквою, як би вона в самім дїлї була лише на самім Петрі збудована? Тодї Церкву одолїла би не то сила ада, але навіть балакливий язик простої женщини, бож чи то не Петро трикратно відрік ся Христа перед служницею Каяфи?

3) Дальше, після науки схизматиків, св. Петро не дістав від Ісуса Христа нїякої висшої власти в Церкві, але ту саму, що й прочі Апостоли, бо і до них по своїм воскресеню сказав Господь: „Кому відпустите гріхи, тому відпустять ся, а кому задержите, тому задержать ся". А трикратні слова Спасителя до св. Петра:

„Паси вівці мої, паси агнці мої", не суть виведенєм Петра на якесь княже, верховне достоїнство над Апостолами і над цїлою Церквою, а лише зрівнанєм Петра з прочими Апостолами, так як Петро відпав був від лика Апостолів через своє трикратне відреченє.

4) Вкінци учать православні схизматики, що сам св. Петро навіть ніколи не думав бути головою стада і управляти цїлою Церквою *).

2.

Пригляньмось тепер, як о св. Петрі учить Церква католицька.

Католицька Церква також учить, що Ісус Христос є найвисшою головою своєї Церкви. І сеї правди ніколи нїякий христіянин не заперечував і не заперечує. Таж кождий з нас знає, що без Ісуса Христа не було би й Христової Церкви, що Ісус Христос є Основателем і найвисшим Управителем Церкви, але Управителем з висоти небес, Управителем невидимим, так як управляє Церквою невидимо через св. Духа. Отже Ісус Христос дїйсно є невидимою головою Церкви.

Але кождий христіянин мусить ще понадто признати й те, що Ісус Христос полишив на земли свою Церкву, зложену не з невидимих духів, але з видимих людий. А коли так, то і для тих видимих членів своєї Церкви мусїв Спаситель полишити видимого Управителя, тую видиму Церкву мусїв Спаситель збудувати на видимій основі. І так дїйстно Ісус Христос зробив. Будучи сам божественною основою і основателем, будучи сам невидимою Головою своєї Церкви, оснував Спаситель сю свою Церкву на земли також на видимій основі, та установив для неї також видимого управителя, видиму голову, і то, як усїм нам відомо, в особі св. Петра.

Нїхто не може собі присвоювати права називатись основателем Христової Церкви, бо один є лише її небесний Основатель, Ісус Христос, Син Бога живого. Алеж не треба знов сеї божественної, небесної основи і сеї невидимої Голови мішати з тою земською основою, на котрій сам Спаситель свою Церкву оснував, і з тою земською, видимою головою, яку сам Спаситель своїй Церкві на земли надав. Се треба собі запамятати, щоби не мішати одного понятя з другим!

Що Ісус Христос є Основателем своєї Церкви, що Ісус Христос по своїм вознесеню на небо управляє своєю Цер-

*) Гляди: Почаївский Листок з 1905, привезений до Галичини почаївськими паломниками і поширюваний між нашим народом.

квою невидимим способом через св. Духа, сего не треба доказувати, сеж для кождого очивидне.

Але чи Ісус Христос збудував свою Церкву єще і на видимій основі, чи дійстно установив видиму голову, і то в особі св. Петра, о тім мусимо ще переконати ся з св. Евангелия. Погляньмо отже і там.

Св. Апостол і Евангелист Матей так пише в своїм Евангелию в гл. XVI. ст. 13. і д.:

„Коли-ж прийшов Ісус до країв Кесарії Филипової, то звідував ся учеників своїх кажучи: за кого люди приймають мене, Сина чоловічого? Они-ж відповіли: одні за Йоана Хрестителя, другі за Ілію, иншіж за Єремію або одного з пророків. Промовив тодї до них Ісус: А ви за кого мене уважаєте? Відповідаючи сказав Симон Петро: Ти єси Христос, Син Бога живого. І озвавшись Ісус сказав йому: Щасливий Ти Симоне, сину Йонин: бо тїло і кров не відкрили тобі, а Отець мій, що на небі. Скажуж і я Тобі, що ти єси Петро (скала, камінь), і на тім камени збудую Церкву мою і врата пекольні не одолїють її; І дам я Тобі ключі царства небесного; І що Ти звяжеш на землї, буде звязане на небі, а що розвяжеш на землї, буде розвязане на небі".

Як бачимо, є то Евангелие, яке читає ся на празник верховних Апостолів Петра і Павла.

Дорогі! Зауважалисьте тут, що коли Ісус Христос звідував ся учеників, за кого його мають люди, то на те питанє відповідали всї Апостоли, бо читаємо в св. Евангелию: „они ж відповіли" і т. д.; коли же Ісус Христос запитав Апостолів, за кого вони самі Його уважають, то на те дав відповідь лише сам один Симон, син Йони; і то, як се зазначує виразно Ісус Христос, не дав він сеї відповіди із себе самого, а з натхненя Отця небесного.

Тому і Спаситель промовив відтак також лише до самого одного св. Петра, бо не сказав Господь: „Щасливі ви Апостоли... ви Петри... на вас збудую... вам дам ключі... і т. д., — але сказав виразно: „Щасливий Ти Симоне, сину Йонин... Ти єси Петро... на тім камени збудую Церкву... Тобі дам ключі царства небесного" — і т. д.

А з тих слів Спасителя наглядно бачимо, що сам небесний Отець зволив обявити св. Петрови сю найважнїйшу правду, сю основу нашої віри, то, що Ісус Христос, се Син Бога живого; що є то отже воля Отця небесного, не лише ущасливити св. Петра обявленєм йому тої божої Істини, але і відзначити його через наданє йому сих високих достоїнств і властий, о яких як-раз говорить Спаситель сейчас дальше. Бо Спаситель, видячи, що не через усїх Апостолів,

лише через одного Апостола Симона Петра обявив Отець небесний людям сю найважнїйшу правду віри в Божество Ісуса, як все, так і тепер, годить ся на сю волю небесного Отця, і тогож св. Петра, і то лише його одного, переміняючи йому раз на все імя Симон на Петро, робить: 1) скалою, каменем, фундаментом, основою, на котрій свою Церкву на земли збудує; 2) віддає йому образовим способом ключів найвисшу загальну управу Божого царства на земли, обіцює зробити його найвисшим, верховним, начальним Господарем своєї Церкви, бо, всякому відомо, що хто має ключі від дому, той є і його господарем, є головою дому; а 3) дає св. Ап. Петру найвисшу власть „вязяти і рішати", то є, власть, видаванєм відповідних законів всїх христіян в Божій карности держати, вязати, або, в даній потребі від них розрішати, і то так, що рішенє сеї найвисшої і головної власти на земли дістає силу, санкцію, затверженє неба.

Отже з волї самого Бога Отця і з постанови Божого Сина, Ісуса Христа, не всї Апостоли, а сам один св. Ап. Петро є дїйсно, як се наглядно видко з св. Евангелия: 1) видимою основою Христової Церкви на земли, 2) видимою головою, найвисшим управителем, ключарем Царства Божого на земли, і 3) має найвисшу власть „вязати або рішати", значить, закони для церкви видавати, або від них звільняти.

Вправдї пізнїйше і при иншій нагодї, при иншій наущ, а то „колиб грішник і Церкви не послухав", сказав Спаситель і до всїх Апостолів разом: „що звяжете на земли, буде звязане на небі, а що розвяжете на земли, буде розвязане і в небі" (Мат. XVIII, 18), але, як бачимо 1) всї Апостоли дістали сю власть для почастних случаїв, справ і потреб кождої христіянської душі з окрема, як прим. в повисшім случаю, коли грішник не хотїв услухати анї братнього упімненя свого ближнього, анї при двох свідках, анї власти церковної; а 2) сю власть дістали Апостоли разом, отже в полученю з св Петром, який сею властию вже давнїйше, і то в найвисшім степени зістав обдарований. Отже, так як ся трета з ряду власть, дана найперше св. Петрови, була в певній мірі потрібна і прочим Апостолам, тому її також від Ісуса Христа дістали. Однак нїколи не сказав до них Ісус Христос, що вони є каменї, на котрих має збудувати свою Церкву, лише сказав се до одного св Петра; нїколи теж не надав всїм Апостолам власти ключів, значить найвисшої власти в своїй Церкві, нїколи не зробив їх всїх ключарями свого Царства, а лише одного св. Петра, а се тому, бо те достоїнство, сю власть найвисшу може мати лише один чоловік, щоби міг свобідно при Божій помочи сею найвисшою властию держати в єдности віри і в єдности стада всїх христіян на цїлій земли. Доперва аж трета власть „вязати і рішати", яку св.

Петро і так уже посїдав в найвисшім степени, була дана і прочим Апостолам, так, як вона була й їм потрібна до справованя їх високо уряду апостольського.

Отже повтаряю ще раз для лучшого спамятаня: Одна є невидима Голова Церкви — Ісус Христос; одна є видима голова Церкви на земли — св. Петро ключар Царства небесного; один є видимий камінь, видима на земли основа Церкви — св. Петро з своєю вірою в Божество Ісуса Христа; один св. Петро дістав найперше в найвисшім степени власть видавати закони і від них розрішати, а доперва пізнїйше і то в полученю з св. Петром дістали сю власть в певній мірі, в певних поодиноких случаях і потребах і прочі Апостоли.

3.

Так був постановив сам Господь наш, Ісус Христос. І сеї своєї постанови не змінив Спаситель і пізнїйше, як се ложно думають православні схизматики, хоч таки незабавом Спаситель назвав св. Петра навіть сатаною. Ото, коли св. Петро, не розуміючи ще належито всїх плянів і замислів Божого Провидїня, а почувши від Ісуса, що Він, його Любий Учитель має бути через жидівську старшину мучений, ба навіть має вмерти, пожалував Ісуса Христа слова: „милосердний Ти Господи, нехай се не станеть ся Тобі“, тоді відозвав ся Ісус Христос до св. Петра: „геть від мене сатано, ти блазниш мене, бо не гадаєш про Боже, а про чоловіче“. Та ми, дорогі, тому не дивуймось. Таж то небесний Учитель лише скартав свого земського ученика, який не просвічений ще, не скріплений ще ласкою Духа св., не понимав докладно дороги, якою Боже Провидїнє постановило відкупити рід людський.

І хоч пізнїйше, як-раз в часї страстий, св. Петро трикратно Спасителя відрік ся, то через се ще не відпав від лика Апостолів, бо Спаситель, видячи його гіркий плач, щирий жаль і сокрушене серце, сейчас йому відпустив його великий прогріх; таж йому першому з поміж Апостолів, як пише св Євангелиє, обявив ся Спаситель по своїм воскресеню! А памятаєте, як то Спаситель сказав до св. Петра на послїдній Тайній Вечери? Ото: „Симоне, Симоне, ось сатана жадав собі вас, щоби вас просїяти, як пшеницю; я ж молив ся за тебе, щоби не поменшала віра твоя; і ти колись, навернувшись, утверди братів твоїх“. Знав Ісус Христос наперед, що св. Петро Його тричи відрече ся, та знав і се, що він повстане з сего страшного упадку, що наверне ся знов до свого Господа зі слезами щирого жалю і покути, і тоді, ще сильнїйший, бо своїм власним упадком поучений, з'уміє утверджати та укріпляти і прочих Апостолів.

Тож вкінцк Спаситель по своїм воскресеню, одержавши від св. Петра трикратне приреченє і повне покори запевненє о його горячій любови до себе, знаючи, що сам іде до неба, віддає таки в дійсности торжественно в руки св. Петра найвисший уряд пастирський над цїлим своїм стадом на земли, тричи повтореними словами: „Паси агнцї мої, паси вівцї мої". Не є то отже, як учать православні схизматики, лише зрівнанєм св. Петра з прочими Апостолами, бо св. Петро нїколи не перестав бути Апостолом, але є се дійстно торжественним сповненєм того, що Спаситель був вже давнїйше постановив, є урочистим переданєм св. Петрови найвисшої власти видимого Пастиря над цїлим своїм стадом на земли.

Але бо, кажуть православні схизматики, св. Петро навіть нїколи не думав старшувати над прочими Апостолами, не думав і рядити цїлою Церквою. Правду-ж вони говорять? Погляньмо до історії апостольської! Там читаємо, що в день Зісланя св. Духа перший Петро почав боронити всїх Апостолів перед злобним фарисейським закидом пїянства, перший св. Петро держав першу апостольську проповідь о Ісусї Христї і навернув нею 3 тисячі народа, він отже перший приняв перших жидів навернених до Церкви, він приняв до Церкви і перших наверних поган в Кесарії. Він здїлав перше чудо, він зарядив вибір нового Апостола на місце Юди, він боронив Апостолів перед Судом, він скликав перший апостольський собор, та на тім соборі всї приняли його думку, він писав з Риму соборні, то є, до цїлого собору-збору всїх христіян, отже перші католицькі пастирські посланія-листи з прекрасними науками. Тай Апостоли узнавали св. Петра головою, бо евангелисти, коли подають імена Апостолів, кладуть його завсїгди на першім місци; а преціньне був він анї першим покликаним Апостолом, бо таким був св. Андрій, анї найстарший віком, лише був найстарший що до власти, що до відзначеня через самого Господа Ісуса Христа.

Ба навіть св. Павло уважав за річ конечну зараз по своїм наверненю представити ся св. Петрови в Єрусалимі, щоби від нього одержати укріпленє в вірі, та вказівки що до своєї праці апостольської.

О тім всїм ясно пишуть апостольські дїяння, о тім споминає сам св. Павло, про те пишуть св. Евангелия. Лише одні православні схизматики сего верховного першенства і сеї верховної власти св. Петра не хотять узнати, ба навіть в своїх нїкчемних брошурках і газетках, поширюваних між нашим народом, зневажливо насмівають ся з св. Петра, що „де би там старий св. Петро міг удержати такі великі ключі від неба".

Та ми бачили, кому Ісус Христос дав власть ключів. Горе ж тим усїм, що замикають свої уши перед правдою

св. Евангелия! Памятаєте, що сталось з Ананією, який затаїв ціну за продану землю? Впав без духа, мертвий повалив ся перед ногами св. Петра. Горе-ж і тим, що хотіли би затаїти явні постанови самого Спасителя!

О просїм Господа Бога, щоби, поки час, просвітив схизматицько православні краї, які лежать еще в тїни душевного засліпленя і невіжости, Духом святим, щоби й вони увірили, що дїйстно лише св. Петро є, як і величаємо його всї, і ми католики, і православні схизматики в день праздника, „каменем і основою віри". Амінь.

ВСЯЧИНА.

Любий спомин! В однім з перших чисел за 1915 р. помістив в Allgemeine Rundschau — мабуть слухач проф. Леммера в Бресляв (Laemmer—Breslau) — таку милу згадку свого учителя про нашого Митрополита: Було се на викладї старого професора канонічного права Л. в Б. Достойний учений говорив про право патронату і перейшов відтак до обясненя прав і обовязків митрополита. При вичислюваню митрополичих осїдків назвав він і Львів. Тут станув старець. Єго нараз споважнїлий погляд пересунув ся по нас десь вдаль, начеби кого шукав... По малій перерві став він продовжати тихим, майже нечутним голосом: „Теперішний митрополит львівський гр. Шептицький сидїв в вісїмдесятих роках тут передімною як слухач — от як ви. То був ідеальний, благородний чоловік, мій найлїпший ученик". Відтак передає він слова професора про се, що митрополит стояв з ним в тїснїйших зносинах і оповідав єму про гнет українського народу в Галичинї та, що одного дня відкрив єму свій намір перейти на грек.-кат. обряд. Згадав також про єго вступленє до василіянського чина. „Благородний, великодушний граф — тягнув дальше шанов. професор — чув ся в чернечім станї незвичайно щасливим. Він зовсїм посвятив свої сили реформі чина і був магістром новиків. Була тому для покірного монаха велика жертва, коли довірє австрійського монарха назначило єго на митрополичий престол у Львові. Він послушно пішов за покликом, але і як митрополит остав на дальше скромним і побожним монахом і тихим ученим. То була велика, рідка душа... Днесь забрали єго Москалї. Я знав добре, що він нїколи не опустить своєго стада. Він став ісповідником в давнім того слова значінню. Тронутий до глубини замовк старий учитель і посунув дрожачою рукою через очі, щоб укрити слези. В сали настала святочна тиша!"

Цінний причинок до біографії митрополита і рівночасно доказ, яке приємне вражінє позіставляв Він всюди по собі. *О. С.*

Від Редакції. Висилаючи отсе число, просимо наших довжників о якнайскорше надісланє нам залягаючої предплати і о зєднюванє „Ниві“ нових предплатників. Сего року, в грудни, вийде ще одно, подвійне, число „Ниви“. Предплату на новий рік 1917, просимо висилати вже в грудни с. р. Впр. оо. Деканів просимо промовити за „Нивою“ на соборчиках і заохотити клир до запронумерованя одинокого у нас церковного органу. В нинїшних тяжких часах апелювати мусить „Нива“ передовсїм до богатших одиниць з поміж нашого Духовенства. Коли не прийде від них обильнїйша поміч, „Нива“ зможе хиба лише нужденно животїти...

З прокураторських містерій. В Gazet-i Wieczorn ій ч. 3112 з 9. вересня с. р. читаємо в фейлєтонї (Bitwa o Lwów przed dwoma laty) ось такі цїкаві слова: „.. Rosyjskie wojska tymczasem coraz bardziej zbliżały się ku murom starego polskiego (!) grodu... Jak okiem sięgnąć, cały, szeroki dojazd kolejowy zapełniony gęstymi szeregami szpiegów i zdrajców z północnych i wschodnich powiatów granicznych (!!). Stali obok siebie w rzędach w długiej kolumnie i czekali odjazdu. Wśród nich młodzi i starzy, kobiety, oraz dzieci, młodzież, wiele popów.. Przepełnione są w tym czasie łamy pism niemieckich opisem tych rozlicznych sposobów, jakie armii austro-węgierskiej wielkie nieraz przynosiły niepowodzenia. Sygnały zapomocą znaków świetlnych, wyprowadzanie na pagórki pewnej ilości bydła, sygnalizującej ich cyfrą ilość bateryi, przewodnictwo na obszarze walk, zdradzanie pozycyi austro-węgierskich przednim strażom rosyjskim, strzały, kierowane z ukrycia do oficerów, nocne, fałszywe alarmy i wiele innych pomysłowych sposobów — w pierwszych tygodniach walk nieraz ważyło na szali wydarzeń wojennych“...

Відзначенє Українця. Дня 24. жовтня с. р. відбуло ся в Любича-князї торжественне удекорованє орденом лятеранського хреста о. Антона Фолиса, брата Йосифа, посла до Ради державної. Тої функції доконав в присутности репрезентантів духовних і цивільних властий, українських товариств з Рави руської і численних гостий тайний шамбелян Свят. Отця Д-р прав і філ. Казимир Адам князь Любецький. Сей також доручив письменне Благословенство Свят. Отця для князївства любицького, цїлої парохії Любича-князї разом з о. Фолисом на чолї.

Видає і за редакцію відповідає **свящ. Ярослав Левицький.**
З друкарнї „Дїла“ Львів, Ринок ч. 10.

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

:: У ЛЬВОВІ ::

повідомляє, що

ЦЕРКОВНІ СВІЧКИ

НА ПРЕСТОЛ І ДО ПАВУКІВ

мають на складі всї склепи Народної Торговлї, а вже вд 50 кґ. кождої сорти висилає впрост з фабрики вддїл

„ПОСЕРЕДНИЧЕНЄ"

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 36.

Нинї цїна в „ПОСЕРЕДНИЧЕНЮ" без з'обовязання на підвижку:

Свічки І-а К. 7·20. Свічки воскові К. 8 за 1 кґ.

∴ У ФАБРИЦЇ. ∴

Належитість при замовленях.